

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JYLLAND

111

JYLLAND

JYLLAND

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

ÅRBOG 1955

REDIGERET AF KRISTJAN BURE

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI

RINGKJØBING

DENNE BOG ER SAT MED BASKERVILLE
OG TRYKT I
55.000 EKSEMPLARER
I A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI · RINGKJØBING

OMSLAG: SIKKER HANSEN

KLICHEER: ILLU-GRAFIA OG
BERNH. MIDDELBOE · REPRODUKTIONSANSTALT
KØBENHAVN

I N D H O L D

INDLEDNING	7
DET JYSKE LAND	11
<i>Af forfatteren KNUD SØNDERBY.</i>	
<i>Tegninger af SIKKER HANSEN.</i>	
DE JYSKE VANDE	23
<i>Af forfatteren JOHANNES SMITH.</i>	
<i>Tegninger af ERLING JUHL.</i>	
DE JYSKE VEJE	43
<i>Af forfatteren SALOMON J. FRIFELT.</i>	
<i>Tegninger af ERNST CLAUSEN.</i>	
JYLLANDS VEJR	57
<i>Af forfatteren JACOB PALUDAN.</i>	
<i>Tegninger af ERNST HANSEN.</i>	
JYSKE MAL OG JYSKE SIND	71
<i>Af professor PETER SKAUTRUP.</i>	
DANSKE MALERES GENGIVELSE AF JYLLANDS NATUR	87
<i>Af museumsdirektør, redaktør JAN ZIBRANDTSEN.</i>	
JYLLANDS NATUR, BESKREVET I DANSK DIGTNING	103
<i>Af forfatteren HANS POVLSEN.</i>	
<i>Tegninger af POVL CHRISTENSEN.</i>	

*Tegninger af ACHTON FRIIS fra »De Jyders Land«
med Gyldendals tilladelse.*

De samvirkende jyske Turistforeninger blev stiftet ved et møde i Aarhus den 3. december 1905. Men hvormange foreninger var der i Jylland, da denne sammenslutning blev dannet for 50 år siden, og hvem var stifteren?

I 1905 fandtes følgende seks selvstændige turistforeninger i Jylland, foreningens oprettelsesår er sat i parentes: Vejle (1893), Hobro (1897), Mariager (1897), Aarhus (1897), Silkeborg (1898) og Randers (1905). Desuden var der i fire byer oprettet »Afdelinger« under hovedforeningen i København »Den danske Turistforening«: Kolding (1895), Skanderborg (1895), Sæby (1902) og Fredericia (1903).

Den egentlige stifter af »De samvirkende jyske Turistforeninger« var formanden for Aarhus Turistforening, læge ANDERS H. WINGE, der sammenkaldte til mødet i Aarhus den 3. december 1905; men det skal dog nævnes, at der året før var sket en henvendelse fra Vejle Turistforening til foreningen i Aarhus med et forslag om eventuel samling af de jyske turistforeninger.

★ DE LOKALE FORENINGER
 INDEN FOR
 DE SAMVIRKENDE JYDSKE
 TURISTFORENINGER

INDLEDNING

Læge Winge, der blev valgt til sammenslutningens formand, førte derefter forhandlingerne med »Den danske Turistforening« i København med det resultat, at hovedforeningen kom til at bestå af tre afdelinger, en sjællandsk med København, en fynsk og en jydsk afdeling.

Efter dannelse af »De samvirkende jydsk Turistforeninger« gik det hurtigt med oprettelse af nye lokale foreninger. Ved det første årsmøde i Viborg 1906 var der mødt repræsentanter for 20 foreninger. Og siden er landsdelsforeningen stadig vokset; der findes nu 75 lokalforeninger med 23.300 medlemmer inden for sammenslutningen.

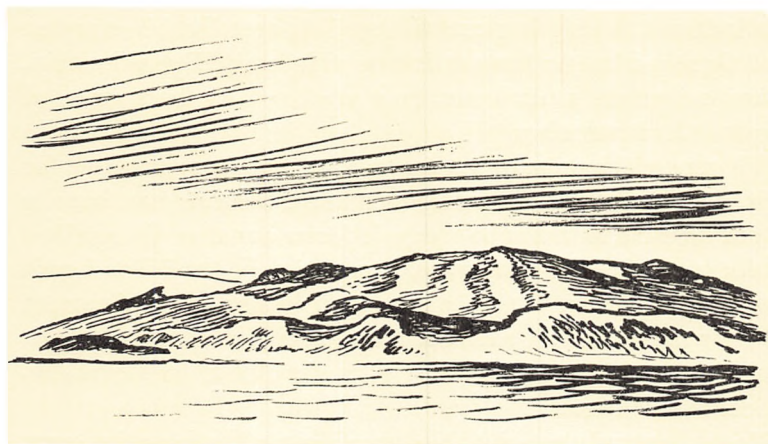
Skulle der være læsere, som kunne ønske yderligere oplysninger, kan der først henvises til Turistforeningen for Danmarks årbog for 1928, hvor der findes en artikel: »Den danske Turistbevægelse gennem fyrretyve Aar«, som også indeholder en oversigt over de dengang eksisterende jydsk turistforeninger og en omtale af oprettelsen af »De samvirkende jydsk Turistforeninger«. Endvidere findes der også udførligere oplysninger i to arbejder af overretssagfører FR. KNUDSEN, Vejle: »Samvirkende jydsk Turistforeninger 1905—1930, et Jubilæumsskrift«, udgivet 1930, og: »Samvirkende jydsk Turistforeninger 1930—1945. Et Tilgæb«, udgivet 1945. Fr. Knudsen giver i disse to skrifter en udmærket oversigt både over oprettelsen af De samvirkende jydsk Turistforeninger og over det store og alsidige arbejde, der er blevet udført gennem årene.

I de 50 år, landsdelsforeningen har bestået, har den haft seks formænd: Læge ANDERS H. WINGE, Aarhus, fra 1905 til 1915, seminarieforstander H. SKAT RØRDAM, Jellinge og Haderslev, fra 1915 til 1925. Efter Skat Rørdams pludselige død i oktober 1925 indvilgede redaktør SOPHUS SØRENSEN, Silkeborg, i at være formand, indtil nyt valg kunne finde sted; og 1926 valgtes kantor CHR. HANSEN-LARSEN, Skagen, der var formand indtil 1937; fra 1937 til 1945 direktør A. ROVSING OLSEN, Randers, og fra 1945 bogtrykker LOUIS

INDLEDNING

RASMUSSEN, Ringkjøbing. Disse seks formænd har i årenes løb sammen med deres bestyrelser og med hjælp fra de mange dygtige og interesserede mænd fra lokalforeningerne gjort et slidsomt og uegennyttigt arbejde for befolkningens forståelse, dels af selve turistsagen og den betydning, den har i det moderne samfundsliv både kulturelt og økonomisk, og dels af Jyllands meget skiftende natur og de forskellige jydske egenes særpræg.

Da Turistforeningen for Danmarks årbog nu har afsluttet sin beskrivelse af hele Danmark, herunder også Færøerne og Grønland, med årbøgerne fra 1924 til 1954, har ledelsen af Turistforeningen for Danmark besluttet, at årbogen for 1955 skulle være en jubilæumsbog for Jylland, og da den sammenhængende række af årbøger nu er afsluttet, har redaktionen valgt et nyt udstyr for bogen. K. B.

DET JYDSKE LAND

Af KNUD SØNDERBY. Tegninger af SIKKER HANSEN

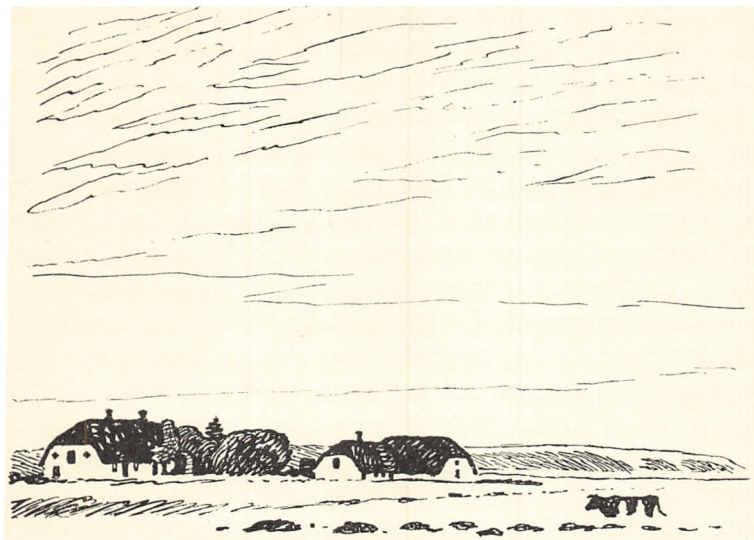
JYLLAND. At skrive noget om hele Jylland paa nogle faa sider — næsten paa een gang! Først er det bare som bogstaver, syv sorte tegn paa hvidt papir, og hvem kan skrive eller sige noget om det? Og koncentrerer man sig mere om emnet bliver det næste trin for tanken, det næste stadium, blot nogle streger, det kendte omrids af hovedlandet som det tager sig ud paa landkortet, de nødtørftige konturer som man kender dem fra indersiden af omslaget i en lommebog, manden med nisse- eller folkedanserhuen, der skyder ryg mod Vesterhavet og beskyttende bøjer sig ind over de danske øer, intetsigende ogsaa det. Jylland — hvad kan man da sige om det? Intet synes man pludselig. Man kan som altid bare sige noget om sig selv. Man havner i noget meget flygtigt og svævende, i sine egne fornemmelser, sig selv i Jylland, Jylland og En selv, at skulle fortælle noget om det føles som

blindt at kaste sig baglæns tilbage i sit eget liv, blive grebet af sig selv i længst forsvundne og vidt forskellige alderstrin, have i gamle situationer, lade sig fange og bære oppe af gamle fornemmelser.

Til gengæld maa man saa erkende at Ens fornemmelser for Jylland har en ganske særlig bærekraft. Selvom man bare er født derovre, kun har boet der de første aar af sit liv og ellers blot har været der paa besøg, som turist, fylder Jylland godt op i Ens følelser, har ladet dem med en særlig kraftig strøm — har man maaske gaet det meste af sit liv i andre af Danmarks landsdele og uden at gøre sig det klart i virkeligheden haft hjemve?

Noget kan tyde paa det. Nu hvor jeg tænker over det, gaar det op for mig at det jeg har fundet kønnest paa Sjælland ogsaa altid har været det, der var størst i linjerne — mindede mest om Jylland. Og jeg kommer til at tænke paa noget helt andet: Naar jeg med mellemrum, ofte med store mellemrum, er kommet til Vesterhavet, har jeg altid i en meget intens forstand følt det som at komme tilbage, være der igen, endelig. Som bekendt kan man allerede paa lang afstand høre havet, og denne brummende, skurende tone har altid paa en særegen maade stemt mig forventningsfuld, som skulde noget i mig fuldbyrdes, helt eksalteret kunde jeg føle mig som ovenfor noget meget betydningsfuldt, som begyndte en glemte streng og en dyb mening i mig selv at komme i svingninger ved lyden. Og naar jeg kom helt ud til havet maatte jeg ogsaa altid *føle* det, smide tøjet og lige kaste mig ud i det blot et øjeblik, selvom det var maaneder, hvor man ellers ikke bader, April, Oktober, og paa endnu koldere aars-tider saa i hvert fald tage lidt Vesterhav i haanden selvom skoene blev vaade samtidig, gnide det over ansigtet, snuse det til mig. Mærkeligt, det gaar op for mig, at det maaske har været en ubevidst rituel handling, en gendøbning for sindet, en konfirmation af mit jyske tilhørsforhold.

Jylland! Og naar man saa skal skrive om det er det pludselig

somom man ikke kender saa meget til det alligevel. Man holder af landet, føler sig særlig knyttet til det, men synes ikke man er velfunderet nok i sin viden til at udtale sig. Man kender det jo blot fra tilfældig færden, og mange steder har man endda slet ikke været. Hobro, f. eks., jeg har ikke været i Hobro. Mols bakker, der jo skal være saa smukke, er heller ikke blevet forundt mig. Hele det landskab kan man altsaa ikke tale med om, og det er jo endda noget meget væsentligt. Man burde have gaaet i Mols bjerge engang, en sommerdag, arbejdet sig op til et udsigtspunkt, foroverbøjet med næsen ned mod bevoksningen af gyvel, lyng og enebær, de jordnære ting i nærbillede som det er naar man skridt for skridt stavrer stejlt opad, for saa tilsidst at vende sig om og sætte sig ned og stirre langt ud over Aarhusbugten og Æbeltoft Vig. Man bliver klar over hvor mange steder man ikke kender, og det man kender noget til husker man som sagt

fra forskellige tidspunkter, forskellige afsnit af Ens liv, gamle billeder blandet sammen med nye paa en meget lidt objektiv maade. Tønder kender jeg heller ikke noget til, udseendet af det sydvestlige Sønderjylland maa jeg i det hele taget gætte mig til, og Ribe har jeg kun besøgt som dreng paa en skoleudflugt fra Esbjerg, et sted i erindringen ligger gemt fornemmelsen af at staa højt paa domkirkens taarn og udsigten ned mod de smaa gader, det hele pakket ind i en H. C. Andersensk stemning. Vel fordi jeg kom fra det flade, forblæste, nybyggede Esbjerg er Ribe blevet den mest H. C. Andersenske by for mig, det første møde med noget, der mindede om baggrunden for hans eventyr, formodentlig er det synet af storkene og de gamle bindingsværkshuse, der har skabt indtrykket. Fra Ribe cyklede vi gennem marskegne og kom til den daværende grænse, Foldingbro ved Kongeaaen. En bom var sænket nedover broen ganske som en almindelig jernbanebom. Jeg husker endnu min barnlige forundring. Saadan saa det altsaa ud, det man havde hørt om og læst i skolen: en grænse! Jeg husker ogsaa som en uafrystelig maaben, som noget der skete og altsaa *var* saadan og som man ikke kunne ræsonnere over, men altsaa bare maatte tage til indtægt: Læreren stod som var det en naturlig sag og lænede sig med albuen mod grænsen og vekslede ord med en mand, der stod paa den anden side, en repræsentant for den store uhygge, en tysker, en tysk soldat! Og han talte med ham som med et almindeligt menneske! Under første verdenskrig maa det have været.

Efter den anden verdenskrigs afslutning — forøvrigt paa selve VJ-dagen — kom jeg i flyvemaskine til Danmark. Jeg kom fra Holland med mange mellemlandinger, den sidste i Slesvig, og da vi atter kom paa vingerne, laa Sønderjylland, Danmarks begyndelse, udbredt under os. Det var jo meget smukt og klart vejr den dag. Til den ene side kunde jeg se Als, hele øen paa een gang, der laa den nøjagtigt som man kendte den fra landkortet med Sønderborg og slottet og

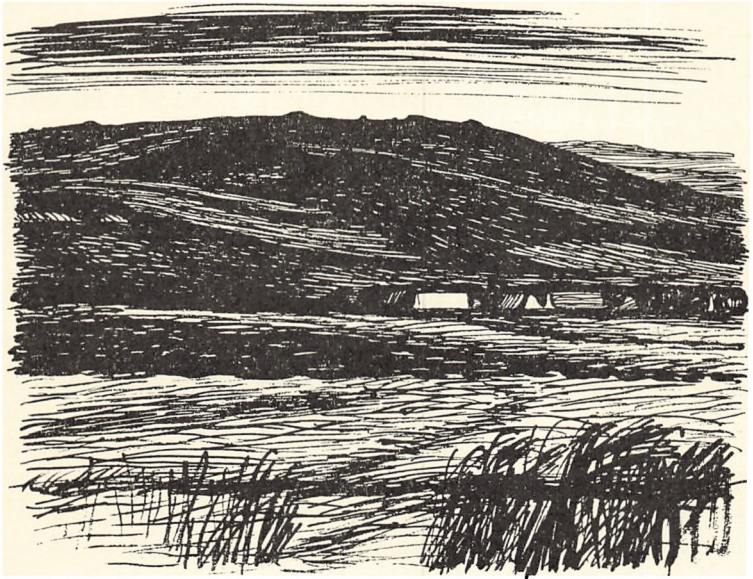

skovens grønne puder og hele øen omgivet af havets klare blaa. Den brede Aabenraa fjord rykkede frem, den smalle Haderslev fjord fulgte efter, der er en duvende rytme af saglighed i saadan en maskine, den graver sig langsomt frem gennem luften, i et andet plan end dagligdagens, man bæres oppe i det store overblik landskabeligt og tidsmæssigt, under sig havde man det flagende sønderjydske landskab i den danske højsommer, nu dukkede Skamlingsbankens pragtfulde bakker frem forude ved den bugtede, fligede kyst og til den anden side mod vest markerne, uendeligheden af gule og grønne marker med de spredte gaarde, markerne som et rudet tørklæde, gaardene som uendeligt smaat legetøj, det hele fortonende sig ud i mørke marskomraader paa baggrund af noget lyst igen, havet, ja saa minsandten, det

glimtende langt derude maatte være Vesterhavet! Og atter vendte man blikket og lige under sig saa man Kristiansfeldt, en lille bitte klat huse dybt nede ligesom bundet til vejens snorlige linje og man vidste at dernede laa den dystre Hernhuterkirkegaard og Brødremenighedens Hotel, hvor man engang havde overnattet i et værelse med museumsagtigt falmede gardiner, et ganske bestemt værelse med et gammelt skrivetøj og et krus paa bordet, hvor en anden krig engang var blevet afsluttet, hvor vaabenstilstanden blev underskrevet efter krigen 1864, og fra tidligere besøg husker man nærbillede fra andre steder af dette landskab der hviler dybt under En, slagmarker, skanser, krigergrave. En flyvemaskine kan hænge i luften og give et overblik og en sammenfattende samtidighed, som er det selve tiden de larmende propeller søndermalder.

Mærkeligt — og maaske det er forkert — men mig har Sønderjylland altid forekommet som et mørkere landskab end det øvrige Jylland. Er det fordi det, begyndende med østlandets bøgeskove, ogsaa i vest ender i marskens mørke toner og ikke med strandens og klitternes hvidhed som det øvrige Jylland? Er det fordi man ikke i Sønderjylland føler sig løftet op i lyset og blæsten som paa visse plateauer i Himmerland og Vendsyssel. Er det maaske ogsaa landsdelens historie der ubevidst paavirker stemningen? Solskin og lyse sommerdage har man jo oplevet der som andre steder og alligevel har det en mørkere erindringstone, mindre smilende trods idyllen, mindre aabent trods de store linjer.

Som karakteristiske for det nordlige Jylland huskes jo netop den særlige fornemmelse af lys og aabenhed og store vidder. Fornemmelsen bliver stærkere jo længere nordpaa man kommer — har det maaske noget med breddegraderne at gøre? De lyse nætter? Stærkest føles det paa Skagen. Man aander dybt ind i bevidst erkendelse af dette mærkeligt lyse og aabne — som er et laag blevet løftet bort over En, saa intenst kan det føles. Men selvom i mindre grad huskes det samme

som noget karakteristisk ogsaa for det øvrige Jylland. Jeg kom engang med færgen til Grenaa og straks da jeg kørte mod Randers mærkede jeg denne følelse af stigning, af at løftes ovenud, i en grad der slet ikke staar i forhold til den virkelige stigning i meter over havfladen. Endnu stærkere blev fornemmelsen selvfølgelig under den videre tur gennem det skovløse Himmerland, man var løftet ovenud, man kørte *paa* et landskab, men selv i lavtliggende byer og ved Limfjordens bredder svandt fornemmelsen af lys og aabenhed, ja selv af højde, ikke. Jeg har tilbragt sommerdage med ture rundt om Limfjorden. Thy, det flade, i erindringen ligesom gennemsivede land med de mange søer og moser, men lyst og aabent ogsaa det. En afstikker ud til Hansted med den aldrig færdigbyggede havn. Mægtige cementblokke laa skyllet op paa stranden som byggeklodser leget med

engang og ikke lagt paa plads. Vesterhavet var relativt roligt den dag, men alligevel brølede det som af en ko i barselnød gennem jernrørene i den sønderslaede molebygning og med nogle sekunders mellemrum sendte de vandstraaler fra sig som brandsprøjter for højeste tryk. Oddesundbroen, Vilsundbroen og Aggersundbroen, hvor man hævet op i lyset og luften svævede fra landskab til landskab, udsigten fra Feggeklit paa Mors, hvor man følte sig omgivet af vand og luft til alle sider, fjorde og vige og bredt lyst indhav saa langt øjet rakte — det limfjordsomkransende Jylland.

Vendsyssel. Jeg har staaet oppe i Tise bakker og de er ikke noget særligt hvad højde angaar, blot en udløber af den jyske højderyg og ikke halvt saa højt over havfladen som Skamlingsbanken og alligevel mindes jeg det for den fantastiske udsigt. Man overskuede 30—40 km. Vendsyssel lige til Aalborg, 15—20 km ud til klitternes bjergkæde, altsammen gammel havbund, fladt som et parketgulv. Store skyggepletter hastede henover det solbeskinnede landskab, man kunde følge deres vandring fra Vesterhavet og østpaa til Brønderslev, over hvert gaardstæg snurrede en vindmotor i den stride blæst, time efter time snurrede de med næsen styret stik vest af selve vinden.

Ogsaa blæsten er jo karakteristisk for Jylland. Den jyske blæst. Er man født i Vestjylland kender man den endda særlig godt. Den er som en mur at cykle imod. Uden mindste vekslen i styrken, stiv og strid og vedholdende knalder den mod pande, bryst og laar og slipper i et bulder forbi ørene. Man lægger sig fremover saa man har hovedet ned mod styret og man skifter desperat saa man staaer helt op i pedalerne og lige lidt hjælper det, blot tomme for tomme, meter for meter æder man sig frem med et pres af bly i lemmerne. De vide udsyn, de hvirvlende vindmotorer over tagryggene, blæsten og lyngen husker man. Det typiske syn af marker med kartofler eller kløver der i grønne bølger skyller mod hedens stride lyng, men ogsaa de store ubrudte majestætiske

hedestrækninger, for de er der jo endnu. Jeg husker en cykeltur med en ven, vi kom fra Holstebro op mod Stubberupsø og Flyndersø, hede og atter hede, et ørkenagtigt sortladent øde saa langt øjet rakte, Blicher huskedes, blev meget nærværende, saadan er det landskab han har vandret i, stadigvæk lige stort og tungsindingt og indadvendt, paa sorte høje som disse er det han har talt med sine taterfolk. Stierne vi kørte paa — stier angivne paa generalstabskortet — var undertiden saa smalle af mangel paa brug at den stive lyng piskede om cyklegerne, et par gange maatte vi staa af og skille lyngtoppene ad med hænderne for at faa øje paa sporet. I timevis kørte vi og engang saa vi som det eneste levende, to urfugle i lav flugt flyve bort over den mørke lyng. Saa husker jeg at stien var blevet vej, blot et par hjulspor, og pludselig svingede vejen tilvenstre og nedad mod nogle faa straaatækte huse, en landsby som for hundrede aar siden, hvad lidenhed og ødehed angaar. Man følte det som var man

KNUD SØNDERBY

kørt ud af virkeligheden og ind i noget uvirkeligt, som havde man præsteret ikke alene saa og saa mange kilometer fremad, men ogsaa saa og saa mange decennier bagud. Boede der virkelig mennesker her? Man saa at det gjorde der. Man saa en gammel mand udenfor et af husene langt borte. Men det maatte i hvert fald være en anden slags mennesker, mennesker mere i pagt med gamle folkeeventyr end med aviser og radio, syntes man. Man forestillede sig dem sidde om aftenen og lytte til et moderne kvikt, københavnsk underholdningsprogram — hovedrystende — lige saa uvirkeligt for dem som ødet og ensomheden og de sammensynkende straatækte huse her var det for En selv.

Saa fjerne, saa ensomme, saa afsides var disse spredte huse at man ogsaa i sig selv kom til at genopleve en fortidig naturlighed: Den intense interesse, den spænding, den skærpelse af sanserne og den forventning som i tidligere, tyndere

befolkede og sparsommere trafikerede aarhundreder var det man følte, naar man kom til et sted, hvor det spændende og uvante foregik — at her bor mennesker! Man genkendte en følelse, som man ellers har faaet døvet i storbyernes trængsel: Den berettigede interesse ved at komme til medskabninger. Den gamle mand langt borte ved huset — som nu havde rettet sig op og hvilede saven mod savbukken for at kigge over mod os — var spændende og interessant for os, som vi var det for ham. Og det gik op for mig at den nysgerrighed hos jyderne som der saa tit er blevet ironiseret over — mon den ikke netop er skabt af forhold som disse. Naar man mødte noget saa sjældent og dyrebart som et menneske hvad var da rimeligere end at vise sin levende interesse for sjældenheden. Mæ forlov aa spørre, hvor kommer do fra? Varsomt, med medmenneskelig varme kan det være sagt. Det storladne er karakteristisk for Jylland — i hvert fald det storladne efter danske forhold — det viser sig jo ogsaa i

sprogbrugen. Om hvilke andre danske landsdele vilde man bruge udtrykket at være »inde i« eller føle at man var »inde i« som man gør det med Jylland. Andre steder er man »paa« og tager »over«. I Jylland er man »i« og tager »gennem«.

Det storladne og afvekslingerne. Den fligede bakkede østkyst, aabnet i idyl, bøgeskovene, blomsterne, haverne, en by som Mariager, alene navnet siger en del, et navn der lyder som et kærtegn og rødmer med nedslagne øjne over det.

Midtjylland — saa overvældende i linjerne med noget forglemt over de vældige landskabsmasser, en stum ligesom slumrende eksistens, hvor lærkesangen og lærkeprikken højt oppe kan føles som en krampeagtig hektisk bevidnelse, den sidste tynde traad der knytter det hele til livet.

Og Vestjylland bredt ud under lyset fra hav og himmel. Fladt som har det rakt sig for at naa saa langt ud som muligt, bart som har det skyndt sig for at naa derud og glemt alle andre ting, upynteligt, forpjusket, men ligeglad, for det har det vigtigste — havet!

DE JYDSKE VANDE

Af JOHANNES SMITH. Tegninger af ERLING JUHL

ET er at kende noget fra før man kan huske, et andet at opleve saadan at man faar bygget de begreber op som er vejnettet i ens erindringer og den røde traad i ens topografiske og poetiske erfaringer.

Ingen kan huske sit første regnvejr og ingen kan finde ud af hvornaar kølen blev lagt til det skib der livet igennem fragter summen af ens oplevelse af støvregn, styrtregn, silende regn og piskende regn, og »blødere« der er guld værd. Men langt tilbage i den grønne oldtid — i ens private, evighedsduftende fortid — finder man her og der spor af den frugtbare begyndelse til alle begreber, nogle faa førsteoplevelser som for resten af ens dage har givet stille regn og strømmende regn og den der klukker melodisk i kloaker, deres præg af landets vejr i ens sind og tanker. En regnbæk i et hjulspor, med fintvasket sand lagt i smukke rytmiske vaskebrædtsriller hvor vejen er lavest, har man vel set baade her og der gennem aarene, men for mit vedkommende kommer jeg aldrig udenom de smaabække som regnskyl skabte i visse skraanende veje i udkanten af den lille by jeg voksede

op i. Og som det er med regnen og regnbækken, forholder det sig med den tilgroede grøft og bækken med rislende vand, med kildevæld og de mange former for aaløb vi har, og med fjord og hav og hededamme. De spæde tilfældige første gange blir tit de betydningsfuldste, for da er papiret blankt eller omtrent blankt, og i den ende af livet skrives der med næsten uudslettelig skrift.

Denne indledning er ment som en slags undskyldning for topografisk forfordeling af visse egne af Jylland. I begrebsdannelsen og erindringens poetik spiller tilfældighederne ind. Lige meget hvor mange rejser man senere foretager, hvor ofte man gæster nye egne, hvor smukke de end kan være, man overvinder aldrig helt de indtryk der bundfældede sig i ens første modtagelige aar da pladsen i de inderste hjertekamre blev optaget.

GRØFTEN

Mine første begreber om en grøft stammer fra en saftig eng. Grøften var nærmest kun et skel mellem to engskifter, og den gik vinkelret paa en bæk med strømmende om end stinkende vand. Det var stillestaaende vand der stod over grøftens græsklædte bund, og derfor lunkent saa snart solen havde skinnet nogle timer. I vandet sværmede lydløse ellevilde haletudser og andet smaakravl.

Bredbladede, saftiggrønne sværdlilier og kraftigt skydende tagrør stod her og der i smaaklynger, og paa grøftens skrænter engkarse og forglemmigej. Pletvis fandtes engkabelejer, ranunkler og andre gule blomster.

Vandet i grøften var forholdsvis klart — maaske paa grund af nogle kraftige sommerbyger — og jeg iagttog længe dyrelivet over og under vandets overflade. Der var skøjtøløberne som man kunne se med en lille grube under hvert ben naar de standsede op et øjeblik. Og paa bunden af grøften var der enkelte eksemplarer af vaarfluens larver som omgiver

DE JYDSKE VANDE

bagkroppen med alle mulige smaa plantedele der klæber fast i et slags mønstret hylster.

Andre grøfter huskes, med mer eller mindre afvigende træk. Der er f. ex. dem der staar med lodrette sider efter spadestik, undertiden lagt som et net over et vandlidende areal. Jeg ser ogsaa for mig noget jernbrunt vand paa bunden af nogle af grøfterne, sommetider med en mangefarvet olie-hinde paa vandets overflade.

BÆKKEN

Det karakteristiske ved bækken er at den risler, med mer eller mindre lyd alt efter vandets rigelighed og den niveau-forskel der er, paa enkelte bratte steder eller i det hele taget fra udspring til udløb, og endelig spiller det en rolle om bunden er blød eller stenet. Vandets musik i en bæk er en af de fineste i naturen og overgaas i ynde og vellyd kun af fuglesang. Det er derfor ogsaa betegnende at drenge kan arbejde i timevis paa at faa stoppet munden paa den. Om de dybeste motiver for at paatage sig dette arbejde, vil jeg udtale mig med forsigtighed. De kan endnu husere i mit hjerte, og hviske lidt om den sjælelige gaade der er ved vand og loven om de forbundne kar, paa engang ydmygste føjelijhed og ukuelig stædighed. Vand ved altid hvad det vil. Paa dets evige vej nedad har det faaet indlagt i sit væsen at udligne — sig selv og alt hvad det møder — for, efter at være gaaet himmelvejen, at gentage vandringen fra jord til hav, langsomt nedrivende bjerge og bakker.

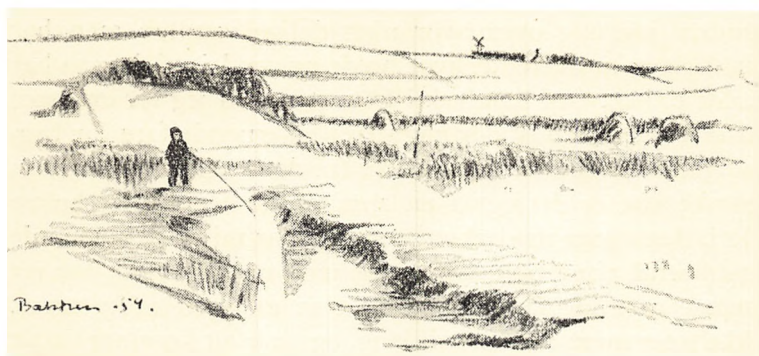
For at vende tilbage til bækken og drenges leg med dens vand, er tekniken den at man vælger et sted hvor bækken er smal og har lidt fald. Her bygger man en dæmning over løbet med forhaandenværende materiale. Først nogle store sten, et par grene eller endnu bedre et brædt. Derefter tætnes der med græstørv som proppes ned mellem sten og grene. Naar alle huller er stoppet, begynder vandet at stige og

bækken tier indtil den, som hensigten er, danner vandfald ved at fosse ud over brædtets eller dæmningens overkant. Nu melder vanskelighederne sig; dels har græstørv det med at blive udvasket, dels vil vandet brede sig ud til siderne, og hvis brinkerne er af sand, æder vandet sig hurtigt ind og kan snart udhule skrænten.

»Skynd dig, Peter, flere græstørv, det siver ud forneden«. Vi klatrer op ad skrænten til kanten af marken, hvor det er lettere at faa græstørvene løsne. Dæmningen tætnes igen, vandet stiger, men finder sig nye veje her og der. Nu farves vandet nedenfor dæmningen af den udskyllede jord. Det mørkner, vores hænder er frostblaa af det foraarskolde vand. Vi maa gi op, men vi sværger at ta hævn om faa dage.

Der kommer et tidspunkt hvor drenge maa spørge sig selv om hvor en bæk egentlig kommer fra. Den bæk jeg oftest tænker paa var ingen undtagelse i saa henseende. Udrustet med mellemmader og en flaske saftevand i en grøn botaniserkasse drog vi en frieftermiddag paa opdagelse — med et sind som var det Nilens kilder det gjaldt. Vi kendte bækkens nedre løb fra flere lettilgængelige steder, men det var gradvis vi var blevet belært om at det var den samme bæk der dukkede op i anlægget og ved »Lillebro« og ude ved aen. Det første stræk kunne vi gaa paa et lavt dige som muligvis hidrørte fra de oprensninger der fra tid til anden var blevet foretaget. Et par steder maatte vi forcere nogle pigtraadshegn vinkelret paa diget. Et sted var der en gaffel dannet af to omtrent ligestore vandløb. Hvilket af dem maatte nu anses for at være hovedstrømmen, og hvilken »biflod«. Det krævede overvejelser og hjertestyrkning. Vi satte os paa et relativt højt sted, men vi fornåm snart paa vores buksebag at det ikke var højt nok.

Om expeditionens endelige resultater har jeg kun dunkle erindringer, antagelig fordi bækkens oprindelse fortonede sig i det uvisse i fugtige ufremkommelige kær og sig. Vore forestillinger om springende kilder blev gjort til skamme,

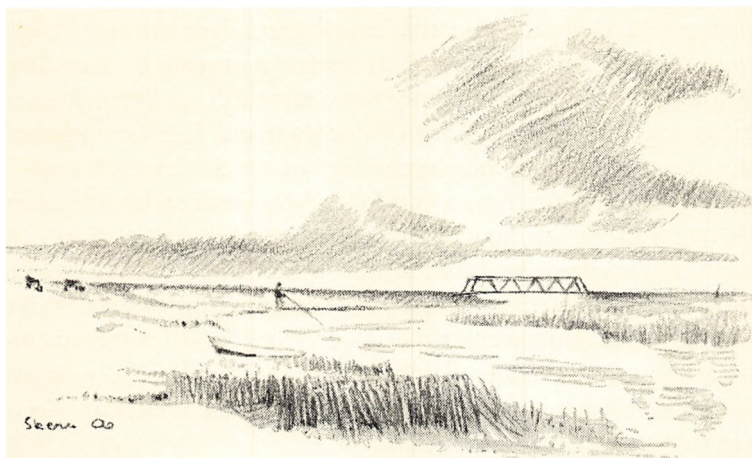
og jeg er bange for at mange af de jyske vandløb har en lignende uklar oprindelse, især i de flade egne. De mere dramatiske mødre til aær og bække skal søges hvor der er bakker. Det er her de underjordiske vandaarer kommer under pres eller faar chancen for at gaa »i dagen« over det laveste jordsmon. Man kan se skrænter drive af væde, eller man kan ved bakkens fod se vandet vælde ud af jorden i en stadig strøm, og endelig kan man nu og da træffe vand der pibler lodret op af dalens bund. Hvis der ikke er gode chancer for hurtigt afløb for vandet, opstaar der søer eller sumpe, og det maa vel formodes at der er saadanne undersøiske kildespring paa bunden af mange af vore søer. Der er i hvert fald nogle som ikke har synlige tilløb af bække og aær, men nok afløb.

AAER

»Mange bække smaa gir en stor aa«. Man har hørt det saa tit som ordsprog, at man næsten har glemt det er vand det drejer sig om, ligesom »livets kilde« og *kilderne* til et rygte og mange andre lignelser næsten har taget friskheden af den vidunderlige ting en kilde er, bl. a. at drikke af.

Hvis det ikke lyder som en daarlig vittighed, vil jeg sige at grænsen mellem bæk og aa er meget flydende. Naar jeg

ser paa et kort over de dele af Jylland jeg kender bedst, undrer jeg mig over hvor ubetydelige vandløb man har kaldt aaer, og omvendt hvor brede og vandrige løb man har kaldt bække. Om Lambæk i Lem sogn ved jeg for eksempel at den ved tøjbrudstider har været en truende fare for bygninger der ligger et godt stykke fra dens normale løb; men ganske vist er det ogsaa en anelig dal den har at boltre sig i. Aaen som rendyrket begreb er for mit vedkommende imidlertid af en helt anden art, men næppe typisk for ret mange af mine landsmænd. Det er en bred rolig strøm, ikke stort mere end en mil lang, og naar alt kommer til alt er det vel mere en fjordarm end en aa, eller resterne af en fjord der gik i et med Stadil og Ringkøbing Fjorde. Den hedder imidlertid Vond-aa, og jeg gad se den der ikke vil blive berørt af dens enkle form for skønhed. Nu sætter vi os i en lav robaad — jeg skal nok ro, for dels er der ikke ret stærk strøm, dels har vi jo god tid. Nu tar vi turen op ad aaen, i den gyldne eftermiddagstime, og hjemad i skumringen, eller maaske vi oplever lidt af den lyse nordiske nat. For min skyld maa det gerne vare længe. Ja broen ser ganske godt ud herfra, og under broen ser vi lidt af aamundingen med nogle smaaøer ude i fjorden. Naar vi nu tar aaens første sving her, er det ikke meget man kan se af omverdenen. Der er først og fremmest aaens strøm, midt paa rørt lidt af vinden, men ellers spejlblank, og saa er der sivene, som De ville kalde dem. Vi kalder dem tagrør efter den nytte de gør. Rørskovene gaar som et bredt bælte paa begge sider af aaen. Her i højsommeren har deres profil tre etager, et gulnet stykke der markerer højere eller lavere vandstand, saa det grønne skydende stykke, og endelig de bløde mørke silkeduske foroven vajende for vinden. Saadan som De sidder nu, kan De ikke faa øje paa noget som ikke kunne ha været for tusinde aar siden, bortset altsaa fra baaden og os selv. Vandet, himlen, vegetationen og de smaa fisk der gaar der, solskinet og sommerdagen, og strejft af evigheden,

hvis De har gehør for den. Naa, ja nu fløjtede firetoget langt borte. Det kunne det ikke ha gjort for tusinde aar siden, men det gør ikke mig noget. Det er en lyd fra min barndoms oldtid. Men nu vi er blevet mindet om nutiden, saa rejs Dem engang op i baaden. Det gør vel en forskel paa mindre end en halv meter. Men hvilken forskel. For at De ikke skal blive horisont-svimmel, kan De begynde med de røde tage inde i Ringkøbing, grupperede om kirketaarnet. I jævn overgang fra rørskovene strækker engene sig. Maaske enge ikke siger Dem andet end god plads og høj himmel og et budskab om dyb fred. Nej, saamænd, men det er nu heller ikke saa lidt. Er der nogle høstakke her og der. Det skulle der egentlig ikke være paa denne aarstid. Men er de brede gaarde hinsides engene ikke smukke? Og den blaa fjerne stribe af klitterne. Og der nordpaa hvor intet hindrer horisontens møde med det flade land. Et par hvidkalkede kirker, ja det er rigtigt. Det har jeg glemmt. Nu kan vi gaa i land her. Det gjorde jeg for halvtreds aar siden sammen med min far og en af hans venner. Da havde vi ogsaa madkurv med og lidt koldt at drikke. Senere fik herrerne en paa øjet, mens

drengen kedede sig — med frugtbare følger for resten af livet. I aftenlys har aeen helt andre historier at fortælle: Aarernes lyde naar de slipper vandet og dykker igen. Fugles vingeslag. Myggedans. En fisk der slaar op. Rørskovene tier det meste af tiden, men rører sig nu og da for en brise. I halvmørket er der noget vand der blir dunkelt og blødt at se, mens andet lidt længere borte, i en anden vinkel til nordhimlen, fanger de mindste rester af dag. Tagrørenes mørke mur afspejler sig i vandet og gør det udenfor spejlbilledet dobbelt lyst. Nu nærmer vi os baadebroen. Vi hører dæmpede stemmer i stedets dialekt blande sig med knirk og sagte støj fra de fortøjede baade. Hvem kan faa sig til at gaa i seng saadan en sommeraften?

Det der gir aeer deres særpræg er naturligvis landskabet de gennemstrømmer, brinkerne og niveauforskellene, og faldet som derved opstaar, naturligt eller ved opdæmninger og sluser. Det skulle jeg som dreng faa et nøjere indblik i en sommer jeg var paa ferie i hjertet af Jylland. Med hestevogn kom jeg kørende en aften i skumringen hen over trøstesløse hedeblader med spredt og fattig bebyggelse. Langt om længe blev rejsens maal udpeget mig som en samling træer der tilsyneladende ragede op fra en dal. Da vi ankom, var det mørkt, og jeg blev snart efter puttet i seng. Fra mit soveværelse hørte jeg en stadig brusen, og da jeg vidste at der paa stedet var en papirfabrik drevet ved vandkraft, var det ikke svært at regne ud at lyden stammede fra stemmeværket. Den næste morgen og de følgende dage oplevede jeg saaa intetst begærligt som det kun er børn givet, alt hvad der hører aaeers og bækkens verden til i et bakket terrain. Landevejen jeg var kommet ad, førte videre over en bro der gik ovenover stemmeværket. Til den ene side stod vandet helt op til broen, og til den anden side var der en afgrund at kige ned i, forekom det mig. Og vandet fossede ned, saa at skummet kunne ses langt ned ad aaløbet, som fortsatte mellem høje granbevoksede brinker.

Mere fredeligt var landskabet ovenfor stemmeværket. I det opstemmede vand stod en robaad til min raadighed og jeg drev det til at ro hinsides haven og skoven der omgav aaen nærmest ved broen, og op til de strækninger hvor der kun var hede at øjne. En aa i en hede er et mærkeligt fænomen, især naar den ikke løber i en bred dal med enge, »og duger heden saa bredt et bord«, som Aakjær siger om Karup Aa. Her var der lyng og nøgne sandbrinker lige ud til aaens vand, og hedens duft blandede sig med lugten af fersk vand. Aaen hedder Karstoft Aa og løber ud i Skjern Aa, som jeg har en helt anden slags erindringer fra. Mange kender den fra de to jernbanebroer som fører over et par af dens grene ved begyndelsen af dens delta i Ringkøbing Fjord. Faa danske aaer har mere karakter af flod, og man forstaar det, naar man læser at den og dens bialaer afvander et omraade der er omtrent ligesaa stort som Fyn. Kun Gudenaen overgaar den i saa henseende, men baade Storaen og Varde Aa er længere end Skjern Aa. I en egn som den vestjyske har den baade været en rigdoms kilde — i kraft af laksefiskeriet og de store engdrag— og en naturkraft som man maatte regne med. En aa af det format var en spærring paa godt og ondt. Broer og færgesteder har kostet folk noget i hine tider, men dertil kommer noget jeg nu og da har faaet tydelig fornemmelse af — den mystik der ligger i saadan en utæmmelig naturkraft.

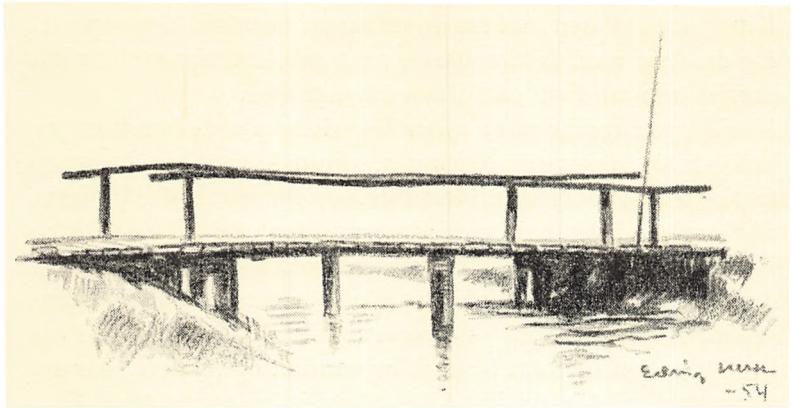
En aas overflade kan enten faa form af vinden, eller af en stenet bund hvis der er lavt vand, eller af selve strømmen. Det sidste er det mærkeligste at fordybe sig i. Man kan vel kalde det hvirvler, men det er svært at beskrive de figurer der tegner sig paa overfladen, med forbindelse langt ned i dybt vand. En saadan figur kan undertiden ligesom blive staaende paa vandet, mens vandet strømmer videre, som om den var en skabelon, en stivnet form som noget levende passerer. Strømmende vand associerer sig med tiden der strømmer. Det samme aaløb, i aarhundreder, men

vandet er evigt nyt. Naturens stærkeste og reneste motiv — altid ens, aldrig helt det samme. At den primitive tro har befolket strømmende vand med huldrer og aamænd, er ikke underligt. »Ellepigen bor sig ude ved aa«, som der staar i visen om Hr. Bøsmer i Elverhjem. Han lod sig lokke, men fik glemselens gave. Værre var det for dem der blev tilbage. Men selv naar al overtro er manet i jorden, og aaen kun en aa, er der stadigvæk noget man ikke altid kan lade haant om. For nogle faa aar siden gik jeg en kold blæsende forsommerdag en tur over Borris Hede sammen med en stedkendt ven, og da vi passerede en bro, hvorunder der gik en strid strøm, fortalte han om en mand og en kone han havde kendt. De havde været hovedrige, og havde ejet flere store gaarde her paa egnen, men da manden kom ind paa at spille kort, satte han alt overstyr. Uheld efter uheld forfulgte ham. En kold vinteraften kom de gaaende over denher bro — ordknappe og forstemte som der var god grund til at være — og pludselig raaber manden: »Nu springer jeg i aaen og du ser mig aldrig mere«. Hans lig blev aldrig fundet.

SØER OG FJORDE

Af Øst- og Midtjyllands mange dybe tunneldale — dannet under isen af smeltevandet der søgte ud mod israndslinien — er nogle blevet til aadale, altfor rummelige til de nuværende vandløb. I andre er der opsamlet saa meget vand at større eller mindre søer er opstaaet og bevaret til vore dage. Særlig karakteristiske er de saakaldte langsøer, som ved Tjele, Salten og Silkeborg tegner sig smukt ind i landskabet. Og endelig har Kattegat fundet vej ind til nogle af dem, hvorved de østjydske fjorde er dannet.

En anden slags søer — af mere begrænset omfang i reglen — er isen ogsaa »ophavsmand« til. Det er de saakaldte jordfaldshuller der opstod ved at store isklumper lagde sig foran israndslinien, der hvor smeltevandet strømmede ud.

Flyndersø er en serie jordfaldshuller, og deromkring findes talrige isolerede huller bl. a. den ejendommelige Mørksø. Mens vi er ved vandene i de flade vestjyske egne, i det forblæste, naadesløse landskab, er det naturligt at standse ved de store vestjyske fjorde, som baade af karakter og oprindelse er noget for sig. Nissum-, Stadil- og Ringkøbing Fjorde er kun adskilt fra havet ved en smal tange opfyldt af flyvesandsklitter og engdrag ned mod fjordbredden.

Jeg kender ingen steder hvor vandet i den grad er hovedsagen, og det vil igen sige at vejret til enhver tid fører det store ord — og uimodsagt om nogen steder. Et vand saa stort som Ringkøbing Fjords spejler al slags vejr og alle timer paa døgnnet i fuld udstrækning. Jeg har set det sorte under tunge skyer de kolde vintermorgener. (Selv om blæsten kan være haard, skal der meget til at bølgetoppene blir hvide som i havet). Det er ikke det dramatiske faretruende vand, men en mørknende tungsindig fjord, kold og forfrossen — til bunden sig selv i væsen og væremaade.

Og jeg har set den ligge hen stille og spejlblank, drømmende i den lyse nat, og underlig nøgtern og hverdagsgraa naar daggryet afløste halvlyset. Men det jeg husker bedre fra

Ringkøbing Fjord end fra noget andet farvand, er en speciel leg den har med himmellyset, og som bl. a. bestaar i at det omgivende land opløses i svømmende øer.

I middagsstunden naar vi sad og drev paa bolværket omkring havnen og nød solskinnet, glimtede fjordvandet muntert og let, som oftest inddelt i striber der tog forskellig farve af fjordbund og briser og skyernes farende skygger. Men ind under Holmslands Klit paa den vestre side af fjorden — og til tider ogsaa syd paa hvor nogle gaarde paa fjordens østside skød sig frem, — opstod der blanke flader som opløste grænsen mellem himlen og vandet, og paa en eller anden maade tilslørede den dele af kystlinien saa at der i disen kom til at ligge en stribe øer, hvor man ellers vidste der var sammenhængende land.

For vestjyske drenge, opvokset i flade skovløse egne omkring de brede fjorde, er det vel stadig et æventyr af forjættende karakter at komme ind i hjertet af Jylland og se søer omgivet af mægtige knudrede bakker med deres stejle skrænter ned til vandet. Himmelbjergsøerne og Hald Sø med Dollerup Bakker var i sin tid, og er vel stadig, de kendteste maal for udflugter der skal afsløre nye hemmeligheder. For mig var det for 40 Aar siden en udvidelse uden lige. I tilgift til den velkendte lyng fik vi endeløse løvskove at se, med store kuplede træer der ikke bar spor af vestenvinden, og hist og her paa bakkensiderne mandshøje enebærbuske. At sejle langs land og saa tæt ved at man kunne se det hele, var for os et ukendt fænomen. Brede sejlbare aaer og indbyrdes forbundne søer med mulighed for sejlads i timevis, og den ene anløbsbro efter den anden; det var simpelthen ufatteligt at nogen drenge kunne være vokset op i saadan en egn og ha mulighed for at færdes der saa tit de gad.

Det er ikke med urette at Silkeborg er udgangspunktet for mange menneskers frikvarter fra hverdagen. Omraadet har altid forekommet mig at være søndagen i Jyllands hjerte,

DE JYDSKE VANDE

fredeligt og velbeskyttet og pyntet som til fest. Helt forskelligt fra Limfjordslandskabet, som er et kapitel for sig.

LIMFJORDEN

Ingen kender hele Limfjorden. Selv for den der snese af gange har sejlet fra Tyborøn til Hals og omvendt, vil der være vige og afkroge han aldrig kommer i, og vil man paa landjorden gøre sig kendt med Limfjorden, vil rejsen blive lang og besværlig for ikke at sige uoverkommelig. Men livet igennem føres de lykkelige iblandt os saa til et punkt saa til et andet af dem der har noget at fortælle om Limfjorden. Et omfattende begreb man aldrig blir færdig med, og derfor egnet til at nære drømmen om et af de friskeste og mest afvekslende landskaber i Danmark.

Skal jeg sige i faa ord hvad Limfjorden er, blir det: havvand — salt og grønt — lukket inde mellem stejle skrænter og runde bløde banker, favnende øer og næs, og dernæst ledet ind i fladbundede glimtende vige, eller ogsaa snævret ind i smalle sunde med broer eller færges over, for atter at slippes løs i store aabne bredninger. Der er udsyn ved Limfjorden. I klart vejr blaanende vand i øst og vest, men ingen steder hvor man ikke ser land paa den anden side. Mest karakteristisk er vel de mægtige højdedrag med hvide kirker op over rundingerne.

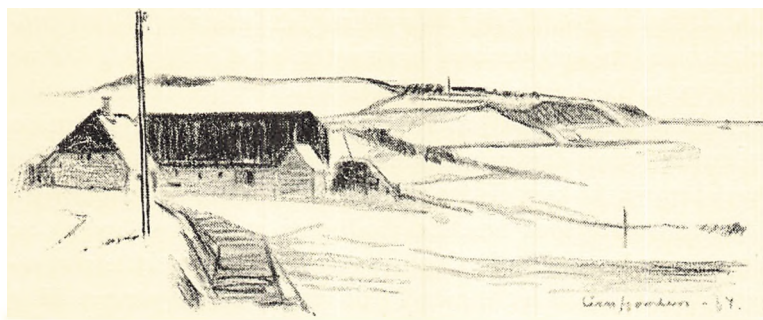
Oplevet i nærbillede og med alle sanser i brug er Limfjorden for mig en strand jeg som 10aarig kom til en middagsstund i høstens tid. Mine fætre paa gaarden hvor jeg ferierede, kom i tanker om at de ville i vandet; og mens de andre sov, stak vi i rend over grøfter og vaade engdrag, og stubbemarker som mine bare fødder endnu husker, en halv mils vej ud til stranden. Først en bræmme af tørt tang, saa det raadne, ildelugtende der for tid og evighed har associeret sig med Limfjordsstrande, dernæst det stenede stykke før man kom ud paa den vidunderlige riflede sandbund med

det friske svalende vand. For en dreng fra en brakvandsfjord var det en skøn oplevelse hvad selve badet angaar, saltvand i mild, behersket form og i passende dybde.

Nogle dage senere fik jeg lejlighed til paa en af vandbygningsvæsenets bugserbaade at deltage i en udflugt, halvt tjenstlig, halvt selskabelig, tværs over Nissum Bredning i rask sommerstorm til Krikhavn, hvorfra vi spaserede til Agger. Limfjordens forhold til Vesterhavet har aldrig været præget af stabilitet. Stormfloder og oversvømmelser med mer eller mindre varige gennembrud har afgjort forbindelsen for flere aartier for ikke at sige aarhundreder ad gangen, og selv nu hvor moderne ingeniørkunst er taget i brug, er det sidste ord næppe sagt fra havets side. Fra Agger tange og saa langt mod syd som til Ferring Fjord ved foden af Bovbjerg er der ikke mange sandskorn der ikke har været vendt adskillige gange i vort aartusinde i havets livtag med Limfjordens vande og kyster.

Indenfor Oddesund er det andre strenge Limfjorden spiller paa, blidere stemt er den navnlig i vandene omkring Venø, Morsø og Salling. Jeg kender det bedst fra uforglemmelige sommerferier i Salling. Naar vi skulle i vandet gik vi over kirkebakken ned til en vig, der ikke bød paa saa dybt vand som vi ønskede os, men synet fra kirkebakken var en ouverture uden lige. Bag ved de to næs der indrammede vigens lave vand, saas en større vig med dybere farve, og bagved igen odder og næs der skød sig ud i den, og længst ude aabent vand og nyt land. Høstens varme, gule farver laa hen over alle bakkeskraaningerne og hele udsynet illustrerede en verslinie som Thøger Larsen har skænket os i sit digt »August«: »Sognene drømmer i fjordenes arm«.

Mange ferier livet igennem har bragt mig til Limfjorden, og stednavnene alene har smukke digte i sig, Tyborøn og Tofum bakker, Kilen og Venø Bugt, Vilsund og Legind Bjerge og fra Himmerland-siden Hvalpsund, Løgstør og Nibe. Et af mine sidste indtryk stammer fra en vintermorgen i dag-

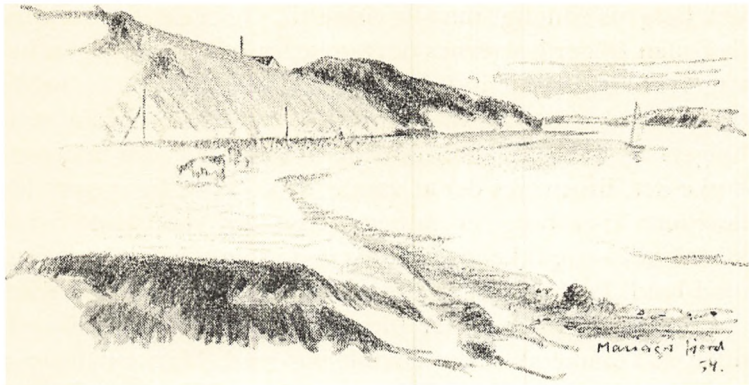
gry da jeg med Aalborgbaaden sejlede i det smalle farvand mellem Hals og Aalborg — kaldet Langerak. — Et saadan aabent og afklaret vinterlandskab der dukker frem af halvlyset, set paa nært hold men uden en vejs sædvanlige tilbehør af telefonpæle, alskens skilte og facader, hører altsaa ogsaa til det som jyske vande har at byde en. Tænk om det engang kom saa vidt at man boende ombord paa saadan et komfortabelt fartøj kunne sejle gennem hele Limfjorden i ufortravlet tempo. Her og der skulle man gøre ophold, ikke alene i Limfjordsbyerne, men ogsaa ved de færgesteder hvor der daarligt nok er en kro. Tænk om man en stille aftenstund kunne gaa i land et ukendt sted og opleve en tilfældig strand og et drømmende engdrag med taageslør og duft af sildig høhøst. Tænk om der engang kunne blive en damper til overs til det formaal. En uge paa Limfjorden. Faa lande har noget smukkere at byde paa, ligemeget hvad slags vejr man ser det i.

JYLLAND RUNDT LANGS STRANDEN

Naar jeg hører eller læser ordet »Vadehavet«, ser jeg det for mig i en solvarm lidt søvnig middagsstund, lavt, dovent, graat i loden, skønt himlen er blaa og skyfri. Landet indenfor digerne er tilsvarende fladt og fredfyldt. Har det noget

med hav at gøre. Er det ikke snarere et indstængt fjordlandskab, saadan som øerne i horisonten mod vest godt kunne tyde paa. Tilsyneladende er Vadehavet noget af det mindst dramatiske Danmark har at byde paa, i hvert fald saadan en sommerlig middagsstund. Men det er hav — om noget vand ved Danmarks kyst er det. Intetsteds mærkes tidevandet fra Atlanterhavet som her. En flodbølge sætter ind over den lave strand — døgn efter døgn — og lige saa regelmæssigt suges vandet ud ad igen, men i lidt langsommere tempo. Men nu og da sker det at en vestenstorm under særlige omstændigheder allierer sig med flodbølgen og da ligger den store katastrofe paa lur. Naturen gør brug af samme trik som den drevne dramatiker kender. Dramaet skal ha en baggrund af tilsyneladende graa ensformighed og fred og ingen fare for at virke med fuld kraft. Ned gennem aarhundrederne har Vadehavet haft sine stormfloder med digebrud der har betydet død og ulykke for mennesker og dyr i hundredevis. Paa Skibsbroen ved Ribe kan man paa en høj pæl aflæse hvor højt vandet et steget under de forskellige stormfloder man har beretning om. Et blik ud over engene der strækker sig næsten saa langt øjet naar, og en sammenligning med pælens mærker, illustrerer saa tydeligt som nogen kan ønske sig det, hvad en stormflod i disse egne vil sige.

Paa overgangen fra Vadehavet til det der for mig er normal Vestkyst, har vi Fanø med lavt vand langt ud, og med flad stenfri strand, ideel for badeliv og hvad dertil hører, og paa den anden side Graadyb den lange strækning kaldet Skallingen op til Blaavandshuk, Jyllands vestligste punkt. Tidevandets virkninger aftar jo længere man kommer mod nord og i samme grad ophører havet med at lægge til kysten. Nord for Nissum Fjord har havet i umindelige tider ædt af kysten, og gør det stadig paa de steder hvor man ikke har forhindret det ved hofdebyggeri. Men ud for Ringkøbing Fjord er der en neutral strækning — antagelig fordi stryget — de havstrømme der gaar parallelt med kysten i

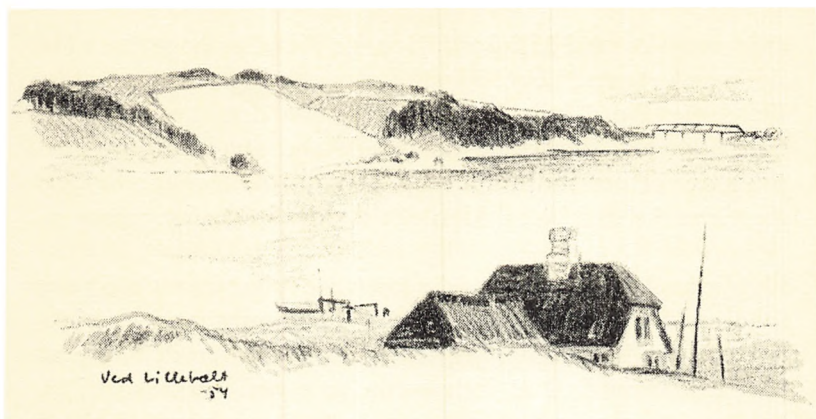
nord- og sydgaende retning — synes at skifte saa pas at virkningerne ophæves. Mellem revlerne indbyrdes og mellem havstokken og den inderste revle er havet ret dybt, og bølgerne har i reglen en anselig højde selv i brændingen. I stormvejr kan Vesterhavet være vildt allevegne, og skumklædt saa langt man kan se, men ved Nymindegab og helt op til Fjand kan man under bare en frisk sommerblæst faa bølger over sig som kan gi én mer end nok at bestille.

Kender man den rette teknik og har tilstrækkelig svømmefærdighed og armkrafter — alle tre ting er en nødvendig forudsætning — er der ikke noget som kan maale sig med en tur uden for brændingen paa disse steder. Vandet bærer én paa en vidunderlig maade. Man sænkes saa dybt i en bølgedal at man ikke kan se selv de højeste klittoppe, for i næste nu at blive løftet af en mægtig, uimodstaaelig bølge der passerer væk under én uden at flytte én synderligt i horisontal retning. Det er herude man skal lære bølgers sande væsen at kende, og ikke inde i brændingen hvor de ender deres liv. Der krummer de sig og vælter deres indhold op paa strandbredden, suger til sig igen og ruster sig til næste krumning. Staaende paa en kaj eller en bølgebryder er det heller ikke det egentlige man iagttager, det er stadig-

væk bølgens endeligt man er vidne til. Og er det fra et skibsdæk man følger bølgenes bevægelse, griber skibets egen bevægelse forstyrrende ind. Men til pas langt ude paa en høfde faar man den bedste mulighed for at blive fortrolig med bølgers egentlige tilværelsesform. Saa tydeligt som man kan ønske det, illustreres det at vandet selv flytter sig meget lidt horisontalt; en bølge er en bevægelse — en vandrende dynamisk kraft — og ikke en vandmængde som vinden jager ind mod land. En bølge bevirker at det vand der findes paa stedet, løftes, og naar det er blevet det, synker det ned igen uden at komme af stedet i synderlig grad. Man ser det paa de drivende bjælker der flyttes en meter til den ene side og noget lignende til den anden side. Og naar de ikke blir ved med det i al evighed, er det fordi der i havet findes strømme, af forskellig art og oprindelse. En bølge i havet ligner vindens bølger i korn mere end man skulle tro. Kornet blir paa roden, ligemeget hvor haardt vinden tar fat.

Bølger og flammer kan man se paa i timevis uden at trættes. Nok er det gentagelse paa gentagelse, men aldrig helt beregnelige bevægelser. Der er de nuancer og variationer som alle former for liv udmærker sig ved. Et hav ved en kyst er bevægelse og lyd, farver og lugt — havet er klimaskabende og selv undergivet alle vejrets virkninger. Der er noget evigt ved hav og mange af os kan med rette sige, at naar man er træt af havet, er man træt af livet.

Paa strækningen fra Bovbjerg til Skagen er der mange steder som har deres ildtilbedere og trofaste tilbagevendere, og med rette. En del af de storslaaede virkninger hidrører imidlertid ikke fra havet alene, men fra det højtliggende land indenfor, eller fra »de skarpe hjørner« som denne del af kysten har. Set højt oppe fra har havets overflade noget nyt at fortælle en, og er der samtidig lejlighed til at se en stor skumbræmmede bue saa langt øjet kan følge strandens linie, saa staar man ogsaa overfor det mest storslaaede som dansk landskab har at byde paa.

Skagen med Grenen er en tilspidset situation som ikke ligger rigtigt for mit temperament, men ikke et ondt ord om mødet mellem Kattegat og Skagerak. Det er morsomt at se det, og ogsaa at prøve en svømmetur i de stridende vande. Men som sagt det har lidt for meget af en seværdighed for min smag. Hvis jeg alligevel skulle slaa mig ned paa dette sted en ferie, ville det være for lysets skyld. Der er visse egne af Danmark hvor havet skænker os et lys som man aldrig blir færdig med at opleve.

Paa Jyllands østkyst er det mest fjordene der tæller.

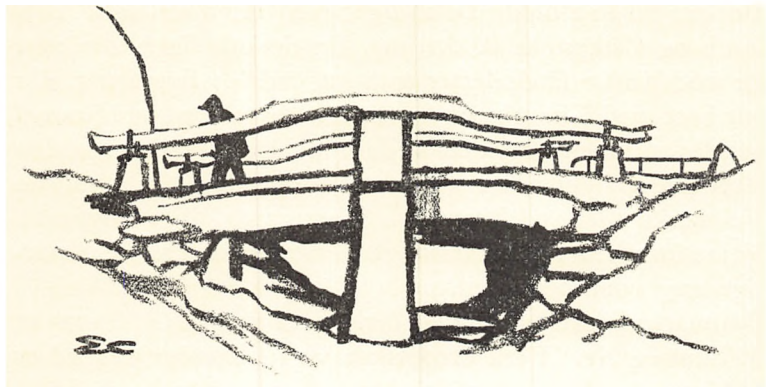
Djursland gør sig dog bemærket baade ved sine friske strande og sine købstadshavne, for ikke at tale om de meget bemærkelsesværdige vige og halvøernes mægtige bakkekuder der ligger og ligner landskabet paa nordspidsen af Samsø. De østjyske fjorde ligner aldrig nabofjorden. Mariager Fjord er en typisk tunneldal, smal og med stejle skrænter, mange steder lyngklædt. Randers Fjord er i sig selv ikke stort bredere, men den syner af mere fordi de flade omgivelser — opstaaet dels af det Gudenaen har ført med sig og aflejret, dels ved landets langsomme hævnning — hører med til den større helhed. Den brede, korte Horsens Fjord ligner heller ikke Vejle Fjord, og denne er forskellig fra Kolding Fjord,

som gaar i et med Lillebælt. Genner Fjord er noget helt for sig, men vel værd at se, og vandene omkring Als og til sidst Flensborg Fjord, som kun er dansk paa dens nordre bred, hører ogsaa til de vande der baade ved afveksling og særprægede former indprenter sig, selv om de forekommer os mere danske end jyske. Men det skyldes jo særlige aarsager.

Hvis man kan se bort fra de fortrin der knytter sig til ens fødeegn — uanset hvor den findes — og forsøger at se objektivt paa landskabet, vil jeg tro at man kan faa de fleste af vore landsmænd til at indrømme, at egnen omkring Lillebælt omfatter meget af det som er fællesnævneren for det smukkeste i dansk natur. Her mødes Jyllands vælde med øernes ynde; her er hav og næs, skove og bakker, lave strande og stejle skrænter i smuk fordeling. Bortset fra Bornholms klipper og de barskeste træk i jysk hede og hav, er næsten alle nuancer af dansk natur repræsenteret, og idyllen holdes i ave af den friske blæst og de store udsyn.

Hvis jeg kun havde en time til at vise en udlænding kvintessensen af dansk landskab, ville jeg føre ham ud paa Lillebeltsbroen. Vandets overflade er en attraktion i sig selv, set heroppe fra, hvad enten det blaaner af klar himmel eller sortner af blæst og mørke skyer, eller spejler den lyse nordiske nat, eller blot er vindrørt en ganske almindelig blæsende dag med skiftende lys. Fiskerbaade og lystsejlernes hvide sejl hører med til billedet, og damperes kølvand og købstadens røde tegl og havnenes master og kraner, og her og der store løvtræer hvis kroner luder ud over vandet.

Hvilke af de jyske vande forener som Lillebælt flodens væsen med havets friskhed og fjordenes faste indramning og ro? Hvor har natur og teknik og gammel kultur et smukkere møde?

DE JYDSKE VEJE

Af SALOMON J. FRIFELT. Tegninger af ERNST CLAUSEN

DE JYDSKE VEJE — smager det ikke lidt af selvglad Lokalpatriotisme, om man prøver at fremstille de jyske Veje som noget særegent i Modstilling til andre danske Veje? Er Øernes Veje kanske ikke lige saa gode og smukke eller endnu smukkere! Har de jyske Veje noget særegent forud for Vejene i det øvrige Danmark? Det Spørgsmaal er det, vi vil prøve at drøfte her.

Se, Øernes Veje, i bugtede eller lige Stræk, er lagt gennem et frodigt veldyrket Landskab: frugtbare Marker, Bøgeskoves Skygge eller velplejede Smaabyer. Smilende, yppigt Land, hvor Vejen bliver som en Strofe ind i et Digt. Men alle Veje hør vil, før de naar de høje Kilometertal, stoppe op foran en Strand med Udsyn over Sund, Bælt eller Bugt. Anderledes med de jyske Veje. De har ikke blot de lange Stræk i Sammenhæng med et større Land med en stærk og rigt skiftende Natur. Men de har tillige noget af Fjærnhedens dragende Mystik over sig.

De kan bølge i bløde Dønninger med Himmerlands, Thylands og Østkystens Bakkedrag. Og de kan ligge hen over de midtjydske Hedesletter som en endeløs lige Streg, der går i eet med Kimmingen fjærnt ude, hvor Jord og Himmel rundes sammen. Og den vejfarende har hele Tiden den sikre Viden: Vejen her stopper ikke op ude ved det yderste Vejmærke eller ved Byen, hvis Skorstenrøg øjnes langt ude. Vejen føres videre. Langt, langt, til fremmede Lande, uendeligt langt, om vi selv vil.

Danmarks længste Hovedvej Nr. 10 fra Skagen til Krusaa er 376 km og Nr. 11 fra Frederikshavn til Tønder og Sæd er 344 km. Men Krusaa og Tønder er ikke nødvendigvis Endemaalet, hvis vor Agt gaar længere frem. Vejen fører videre over Statsgrænsen enten ved Sæd eller Krusaa, ind i Grænselandet Sydslesvig, og videre mod Syd, ud over ældgamle Tidters Rigsgrænse, som endnu tydeligt kendes. Og Evropeas Net af Landeveje ligger aabne for os: Hamborg, Køln, Amsterdam, Paris, Madrid, Rom —

Vejen oppe fra Vendsyssel, fra Djursland eller Harboøre er ikke bare afsides Sogneveje, der bider sig selv i Halen. Men de har Sammenhæng med den store Verdens Landeveje, gaar i eet med Fjærnets Uvirkelighed, hvor vore Drømme higer ud. Uendelighedens dragende Muligheder! — Og hvordan er saa disse jydske Veje?

Hovedvejens lange, lige Stræk, hvor Landets Stigen og Fald i bløde Bakkebølger bliver til en gyngende Rytme i Fartens Sus. Et tonende Baand, hvor Landets Pulsslag hidsigt fornemmes af dem, der har Sans derfor.

Asfalt, Cement, Tæppe langs brede Kørebaner, hvor gamle Ford'er hoster og hopper, og bredsnudede Dollargrin hvæser og ser hovne ud i Forbifarten — Hver sin Agt og sin Kaas. Festlig Fart og Spænding for nogle. Anspændt Arbejde for andre: Skæmtende, leende Ungdom cykler i blanke Stimer. Tunge Fragtvogne drøner afsted — Tempo! Tempo! Kappestræbet for dagligt Brød er haardt, mange km og Tons skal

DE JYDSKE VEJE

ordnes inden Sengetid — I Forbifarten er dog Tid til at vinke til de Vejfarende, der nyder Frokosten paa en Grøftekant. Feriefolk og Fragtfolk! Festlig Færd og dagligt Stræb! Slyngede Landeveje, der stiger stejlt over Banker og dykker langt ned i Lavninger, vrider sig krumme for at finde Smaa-byer eller bedste Overgangssted over Vandløb eller slaar Sving uden om Indsøer med Næs og grønne Borgtomter — Krogede Sogneveje, der bugter sig mellem Markskel og levende Hegn — Dybtslidte, sandede Hedeveje, hvor Hugormen bager sin ringede Bug i det varme Sand, og Urkokken lyrehalet basker til Vejrs bag en Lyngbrink.

Hullede Engveje mellem vandfyldte Grøfter over Marskens Flader, ved Foraarstid spættet af Kabbelejernes Guld, af Engkarse og Nellikerod og ved Høst af de brogede Kvæg-flokke. — Halvglemte Skovveje ind gennem fordums Hedeplantage, der nu er Storskov med al Skovens dulgte og dunkle Væsen — Klitveje, der kun er Hjulspor, hvor Sandets Rislelyd i Blæsten som en fin Tone blandes ind i Havdurret ude bag yderste Klitrække — —

Saadan er de jyske Veje, lige saa mangfoldige og forskellige som selve det jyske Land og dets skiftende Vejr.

SAA GAMMEL SOM Æ VEJ

Lige saa gammel som æ Vej! siger Folk om noget, ingen kender Alder for. Det er højeste Form for Ælde og Hævd, hvor ingen har Rede paa Aar eller Opkomst.

Færdes man ude i de Hederester, som endnu er igen, undgaar man ikke at lægge Mærke til de mange gamle afbrugte Vejspor, som furer Lyngsværen ud mod alle Himmelhjørner. Bedst ses det, om Lyngen for nylig er brændt af. Enkeltvis eller to, tre Spor i Følge. Dybt furede Hjulspor eller hullidte som Leje af et udtørret Vandløb lister de sig frem, hvor Jordsmonnet er jævnest og bedst egnet for Færdsel. Og det kan hændes, at man støder paa et bredt Bælte af

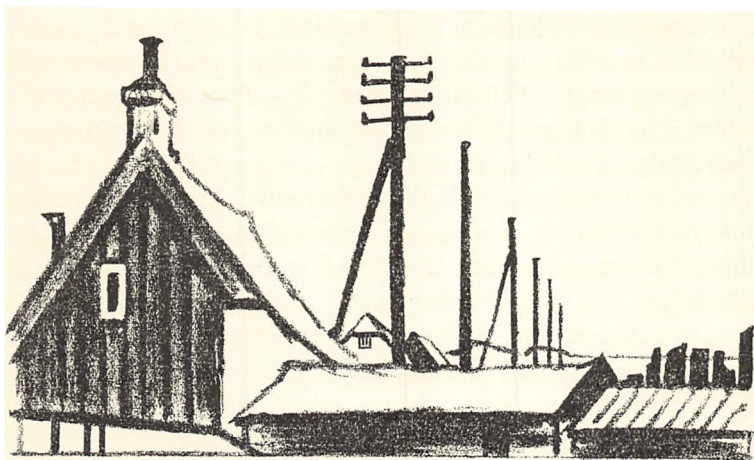
knudrede dybe Vejspor, Side om Side, ti, tyve, tredive, ja i Snesevis af sideløbende Spor — Et bredt Vejbælte, der rinder hen gennem Heden over Lavninger og Banker saa tilforladeligt lige ud, som den Vej stiler, der har langt til Endemaal. Og hvor finder vi Udspring og Endemaal?

Vandringsmanden, der lar andre om Biler, Cykler og Fart og i Stedet for ønsker at leve sig sammen med de jyske Veje, ikke blot dem med Asfalt og Hovedvejsskilte, men ogsaa de glemte Fortidsveje, han vil efterhaanden opdage, at de gamle Vejspors Lønskrift i Hedebunden fortæller os en hel Del om Fortidsslægternes Færden. Og den stedkendte vil af Sporenes Art og Retning lære at skelne mellem Dagligdagens Veje, Bygdeveje og saa de store Udfærdsveje.

Dagligdagens Veje er slidt fra Bolavet og Gaardene i Sognets ældst dyrkede Del og til Udmarken, Tørveheden, Klynemosen eller Engen — Med andre Ord Markvejene.

I Følge med eller i Kryds over Dagligdagens Veje gaar andre Spor, tit tre, fire eller flere Side om Side med dybere Slid, vidnende om større Ælde. Det er Fortidens, nu som oftest glemte eller kun gennem Sagn mindede Samfærdselsveje indenfor Bygden til Smedje, til Hov paa »Gaarden«, til Mølle eller Kirke. Flest Vejspor peger hen mod Sognekirken og saa mod de gamle Vandmøller. Det er Slægternes Trang mod det timelige og det evige, der har sat Spor: Det daglige Brød, og det himmelske.

Disse Vejspors Alder maa det være nogenlunde muligt at rede ud. Herregaardens eller Vandmøllens Alder kan vi i mange Tilfælde udfinde. Og Kirkens? — Vi regner jo i Almindelighed med, at de jyske romanske Granitkirker stammer fra Tiden stort set 1100 til 1250. Vejene, der peger ind mod Kirken, maa da være de Veje, hvor Sognets Folk har sognet (søgt) til Kirken, saa længe den har været. Men sysler man lidt med Stednavne og Stedsagn, gamle Grænser og gamle Veje, vil man opdage, at Sogneinddelingen maa være langt ældre end Kristendom og Kirkebyggeri her i Landet.

Ogsaa forud for den Tid, Kristkirken blev det samlende Midtpunkt i Sognet, har Bygdens Folk sognet til og slidt Veje frem mod et eller andet Samlingssted: Helligstedet, hvad nu det var: Vi eller Gudehov, Helligkilde, Lund eller Solbjerg, Blushøj eller Lyshøj – hvad Form eller Navn, der nu brugtes for det Sted, hvor Fortidens Slægter ud fra gammel Tro og Alders Hævd stævnede sammen for at dyrke og fejre de Guddomme, hvis Kræfter man dagligt havde for Øje: Solen, Ilden. Livets Fylde i Vaar og Sommer. Og nærmere inde paa Vikingetiden og den historiske Tid vel ogsaa en Overgang Asaguderne – –

Lige Nord for Hovedvej I omtrent midtvejs mellem Kolding og Esbjerg ligger den gamle Brørup Kirke, en – det har man hidtil regnet med – ret oprindelig romansk Kirke af Granitkvadre, uden Taarn og med Klokketabel ude paa Kirkegaarden. Tæt forbi drøner Hovedvejens Færdsel. Kirken maatte i 1953–54 underkastes en gennemgribende Istandsættelse. Derved fik Kirkearkæologen, Pastor Høgsbro Østergaard, Lejlighed til en grundig og dybtgaaende

Undersøgelse af Kirkens Undergrund. Og han fandt da under den nuværende Kirke — der, skønt romansk, viste sig at være ombygget i en senere Periode — Spor af 4 forskellige ældre Bygninger. De to ældste har været Træbygninger, hvis Stolpehuller kunde afdækkes hen ved halvanden Meter under den nuværende Kirkens Gulvflade. Sammen med andre Iagttagelser vil det bl. a. ogsaa rykke Alderen for Bygdens Kirkeveje et godt Stykke tilbage i Tiden, og aabne Mulighed for nye Tydninger.

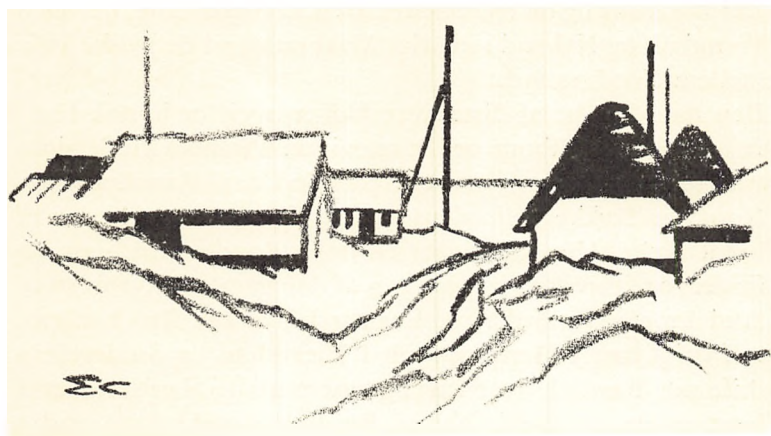
Under Landevejenes og Sognevejenes Gruslag, Asfalt eller Brolægning gemmes tit ældgamle Spor af Samfærdselsveje, hvis første Spor rækker tilbage i Oldtiden — Jo, det er ikke uden Sammenhæng med Virkeligheden, naar Folk som højeste Form for Ælde siger: Lisaa gammel som æ Vej!

DE STORE UDFÆRDSVEJE

Der rinder store ældgamle Vejruter paa langs af det jyske Land og maaler Strækkene ud — forhen i Dagsrejser. I Dag i Kilometertal. Ogsaa paa tværs af Landet som Samfærdselsveje mellem Landsdele eller Veje ud til Kystens gamle Udskibningssteder gaar store sammenhængende Vejruter. Mest kendbare i Landet og tillige ogsaa i Folkemindet er dog Vejene, der gaar Syd-Nord.

Jyderne har forskellige Udtryk for de udensogns Egne i Forhold til Verdenshjørnerne: op eller ned eller over, hen ad eller om ad, som nu de stedlige Forhold har formet det. Men om det, der ligger imod Syd, siger man næsten alle Vegne i Jylland: Ud ad søndero!

Sønder ud! Det var fra Alders Tid Udfærdsvejen for det jyske Folk. For Oldtidens Himmerlandsbønder og Thyboere, der som Kimbrer og Teutoner var med til at ryste Evropa i sine Fuger — Sønder ud! Det samme for en senere Tids mere fredelige Handelsmænd og Studedrivere, Pottemænd og Bissekræmmere.

Ud ad Sønder paa. Det var Vejen ud over alle faste Skel og ud over Rigets Grænse, hvor Fremmedfolket og Arvefjenden stod som en stadig Trusel, men ogsaa der hvor Handelsfærd drog, Markedsmylder lokkede, og hvor Mulighederne gemte alt tænkeligt og sælsomt.

Syd fra kom ondt og godt i broget Blanding: Ny Tro og nye Skikke, Kirkebyggere og Jødekræmmere, Pest, plyndrende Fjendehære og tyske Hofskikke, Hundegalskab og Nazisme, Bogtryk og Folkevogne —

Og mod Syd drog Hærfolk i Leding og Handelsfolk paa Færd, til Hest, til Fods eller kørende, Hestekobler og de store Studedrifter sled Sandveje og Lyngbrinker hule og Strømmenes Vad brede paa deres Vandring mod de store Markedspladser sønderude. Ud og hjem gik Færden. Og Vejsporene sledes dybe og Vejbæltet bredt.

At Syd altid var og stadig er vor Folkestammes Udfærdsvej, ligger i selve Landets geografiske Opbygning: Den landfaste Vej til det europæiske Fastland med de fremmede Folkestammer og deres Kultur. Ad denne Vej maa naturnødvendigt ske en Folkevandring og en Vekselvirkning mellem

dansk Kultur og de fremmedes. Den Livsspænding, der med Fremdrift og Nybrud i saa rigt Maal randt ad de jyske Veje mellem Nord og Syd.

Den mest kendte af disse store Udfærdsveje er jo nok Hærvejen mellem Viborg og Dannevirke. Vil man finde dens synlige Spor, da kan man i et fredet Stykke af Randbøl Hede Nord for Bække tælle dens mange Spor bredt ud over et bredt Bælte. Her ude ligger en enlig Bondegaard, som faa finder, og færre kender som een af den gamle Drivvejs store Studekroer: Ølgaard Kro. Engang laa denne Kro her som et flittigt brugt Herberg midt i Hærvejens og Studevejens skiftende Færdsel, hvor Livet gennem utalte Slægtled stærkt levet er draget forbi. Nu er Færdselen trukket ad andre Strøg, og de gamle Spor er slettet af dyrket Mark eller slumrer i Hederester og store Plantager.

NYTIDENS UDFÆRDSVEJE

Det blev de vestjyske og østjyske Drivveje, der som Hovedvej 10 og 11 førte baade egen og den midtjyske Hærvejs Færdsel videre i Sammenhæng med Europas Landeveje. Hovedvej 10 udspringer saa langt mod Nord, det er muligt, helt oppe ved Skagen lige under Jyllands Hat. Paa sin 376 km lange Fart imod Syd samler den dygtigt ind af Landsdelenes Færdsel, leger Gyngelæg op og ned over Himmerlands Bakker, knytter Jyllands Hovedstad og Østkystens Fjordbyer sammen, krydser ved Kolding Hovedvej 1, hvor Broen har samlet Øernes Færdsel blandet med norske og svenske Biler. Alt sammen fylder op og øger Trækket imod Sønder ud — Ned gennem Nordslesvigs frugtbare Land og venlige Byer: Christiansfeld med Brødrehus og »Guds Ager« — Haderslev med Domkirken og med Sønderbro, hvor de danske Soldater 9. April 1940 laa midt paa den aabne Gade uden Spor af Dækning og tog mod den tyske motoriserede Hær. En Mindeplade for de falde sidder inde paa en Gaards-

plads, saa godt skjult, at kun de indviede kan finde den. Et Sus ned ad en Bakke, en langstrakt venlig lille By: Hoptrup. Op igen i Sving op over Dalens modsatte Side.

Aabenraa med Folkehjem og med Fjorden, som Vejen runder i en pragtfuld Bue, inden den igen stiger op over Fjordbankerne mod Syd — Og saa maa der vælges: Svinge fra med Vejen mod Graasten, Egersund og Broagerland? Eller ind gennem den hegnede, frodige Have, der nævnes Sundeved, mod Dybbøl Banke, Sønderborg og Als? — Eller videre Sønder ud? Mod Flensborg, Slesvig og Dannevirke.

Vi gaar mod Syd, forbi Søgaard med Sø og Kaserne, op over Lundtofte Banke, hvor Vejtræernes Bark nu heles og lukker til over Skrammer fra baade danske og tyske Projektiler fra Træfningen her den 9. April 1940.

Og saa er Hovedvej 10 ved sit sydlige Endemaal: Krusaa. Døren ud og ind over Statsgrænsen.

Krusaa kan i Ferietiden være som en Myretue med alle tænkelige Motorkøretøjer trængt sammen. Mange forskellige Bilmærker og Nationalitetsmærker skifter. Fyldte Busser til Langfart duver ud eller vender hjem. De store Eksportbiler rager op som tunge Fragtskuder. De Folk, der fører disse Landjordsskuder, kender Evropas Grænser og Veje, som Sognefolk hjemme kender Sognevejene.

Hver enkelt af de mange har sin egen Agt og sin egen Kaas: hjem eller ud — Sønder ud — Ned gennem Sydslesvig ad forsømte, buede og smalle Veje, hvor gamle Valpladser ligger tæt ud til Siderne: Oversø, Sankelmark, Isted, Lyrskov, og hvor nye danske Skoler lyser op i Landskabet med røde Mure og Tage. Det er Kulturens, Nytidens Valpladser — Saa forbi Slesvig, Hedeby, Dannevirke. Ud over Rigsgrænsen og ud i det fremmede. — —

Hovedvej 11 nøjes med at ta Tilløb i Frederikshavn. Til Gengæld krydser den længst muligt gennem Vendsyssel og Hanherrederne, før den gennem Thy og Thyholm stryger over Broen ved Oddesund og ned i Hardsyssel.

Som Hovedvej 10 leger Gyngeleg ned over Himmerlands Bakker og Dale, saaledes vugger Hovedvej 11 ned over Thylands og Hardsyssels ikke mindre, men mere sagtmodige og langstrakte svungne Bakkedrag.

Faa andre Steder er der som fra Bakketoppene mellem Holstebro og Skjern saa frit et Udsyn over store Hedestrækninger og nydyrket Land med Nybyggerhjem kilet ind hist og her. En stærk og oldtidspræget Natur med Gravhøjenes Ældetegn langs Aasene. Der skal Vilje og Mod til at gaa i Gang med Heden og Kærene og skabe ny Plovjord her.

Ligger Vejens Asfalt maaske ikke lige oveni Middelaldervejens Spor, den følger dog samme Strøg. Og har vi Lyst at se, hvilke Mærker Fortidsslægternes Færdsel har sat, hvor de drog frem, da kan vi blot søge ud til Siden Vest for Vejen, der runder Dejbjerg Banke. Her paa Sydkraaningen af det kraftigt stigende Bakkedrag er furet Spor ved Spor, mange af disse endda dybt slidte Hulveje.

Vi tæller 81 eller 83 Spor ialt, alle i Retningen Nord-Syd, ned mod Overgangsstedet over Skjernaens tredelte Strøm — Et Vejbælte paa henved 1 km i Bredden!

»... En Vej af uhrgammel Tid, saakaldet Hærstræde ...« melder et gammelt Tingsvidne om Vejen her over Skjern Aa og Tarm Kær.

Ned gennem Varde Syssel mellem Skjernaen og Vardeaaen følger Hovedvejen nøje den gamle Vejs Bane. Vi kan i de faa Hederester ud til begge Sider se Fortidsvejens dybtslidte, afbrugte Spor. Nu ligger gode Gaarde og velplejede Nybyggerhjem, hvor Heden fordem havde Raaderet.

Varde er gammeldags Hygge og Modernisme i broget Blanding. Er man heldig, slipper man for at sidde fast i et Trafikstop i Storegades Flaskehals.

Ogsaa gennem Ribe er Gaderne bugtede og snævre. De store Eksportbiler faar de gamle smukke Bindingsværkshuse til at skælve som gamle Jomfruer i Tordenvej. Selv Domkirkens vældige Murmasser rystes og røkkes i deres 800 aarige Leje,

saa de slaar Revner, naar den sumpede Bygrund mellem Aaløbene sættes i Svingninger af Nutidens tunge Trafik. Derfor føres Hovedvejen nu i en Bue uden om Byen. Det vil lette Trafikken, men det bliver et Tab for de, der holder sig til Hovedvejen og ikke oplever Ribe: Et lille Skimt af Middelalder, Holbergtid og nutidig Idyl, med Sluseværker-nes Vandbrus og knebrende Storkepar, med Duft af Haver-nes Hyld og Engenes Hø og Bindingsværkets tjærede Stol-per, der sveder, naar Solen bager.

Fra Ringvejen maa man nøjes med at se den lille By i Profil, hvor Domens mægtige Taarn staar plantet som midt i et broget Blomsterbed af rødtagede Huse og grønne Træer. — Saa flades Landet ud og gaar vesterude i eet med Marsklan-det, med Hav og Himmel. Kilometerne halser bort under Hjulene. Forude dukker Tønder frem og lidt længere frem-me Grænsen ved Sæd. Og foran ligger en gennem Krig og Flygtningetryk vanskøttet Landsdels hullede og forsømte Landeveje, der dog er et Led i Sammenhængen med Vej-nettet ned gennem Evropa.

Den, der gennem en lang Aarrække har levet mange af sine bedste Timer i Fart ad de jyske Veje, han vil faa svært ved

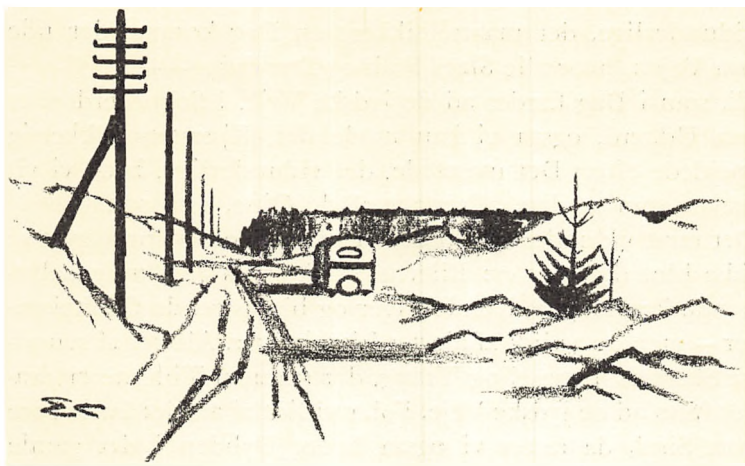
at gøre Rede for hvilke Vejstrækninger, han finder smukkeste, mest særpræget, eller hvilke Veje, han bedst husker.

Vi bliver sikkert let enige om, at en af de smukkeste Veje i Danmark er den nye Fjordvej fra Rinkenæs forbi Rønshoved og Sønderhav langs med Flensborgfjord til Kollund og Krusaa. Til den ene Side har man de høje Fjordskrænter med Hønsnap Skov. Til den anden Side Flensborg Fjord, Danmarks skønneste, med de grønne Okseøer og med hvide Sejl bredt ud som Maagevinger i Flugt. Og hinsides Fjorden Lyksborgskovene og Glimt af Flensborg By og Havn.

Og mon der er ret mange Danske, hvis Sind ikke vil skælve af Grebethed og Ærefrygt, naar man færdes ad Vejen nede fra Sønderborg og Als Sund op ad Dybbøl Banke med Møllen, Skanserne og de store Fællesgrave. Her hvor de danske Soldater i 1864 daglig gik deres pligttunge udholdende Gang mod en haabløs Kamp mod Overmagten, mod Død og Lemlæstelse — Vejen den Gang en opkørt eller stivnet Kolonnevej. I Dag en fin Landevej under høje Træer.

Den ejendommeligste Vej? — Ikke let at sige. De jyske Vejes Natur og Væsen er saa mangeartede, som der er Veje. Men en Oplevelse ud over det sædvanlige faar i hvert Fald den, som fra Hovedvej 11 drejer fra i Skærbæk By ud forbi Hjemsted Kilde, gennem det flade Marskland med Tomterne fra Byen Misthusum, der skyllede bort i Stormfloden 1634. Ud forbi Ballum Sluse og videre frem ad den 10 km lange Rønmødæmning, ud til Bade- og Skipperøen Rømhø.

Veje, der skuffer — Ak ja, hvem har ikke oplevet den Slags! Veje, der paa Kortet var en tilforladelig Streg, men viste sig at være bundløse Huller mellem Grusdyngerne. Og Skuffelse paa anden Vis kan opleves. Som f. Eks. de to, der kørte langvejs for at opleve den vilde storslaaede og utæmmede Natur ude i den store Vildmose. Det blev en flov Fornemelse! — Hvor før kun Fuglene og Vildtet vovede sig ud mellem Brinker og lumske Gunger, der kørte de nu paa en fin Asfaltvej forbi Mejeri og Centralgaard. Den vilde Natur

var snævret ind til nogle Hektar fredet Mosebund! — Ak ja! Veje, man husker fremfor andre — Hvem har vel ikke sin særlige Vej at mindes: Barndommens Skolevej mellem Diger og Hegn. — Grøftekanter lysende af Mælkebøtternes Guld langs en Vej oppe paa Mols — En dulgt Skovvej under høje Træer. Eller sandede Spor mellem Lyngbrinker og Bjergfyrresus, hvor to gik tæt sammen en dunkel Høstnat —

Og den mest spændende Vej er måske den, hvor der slet ingen Vej er, som Stranden mellem Vejrs og Blaavand, mellem Blokhus og Løkken eller ude paa Fanø Vesterhavsstrand, hvor i Sommertiden selve Havstokken er som en fast Cementbane — Og den, der paa Høvogn har kørt den halve Mil gennem Fladvandet over til Værnet og Tipperne: den store Engø ude i Ringkøbing Fjord, han vil altid regne denne Køretur for een af sit Livs store Oplevelser.

I sin lille yndefulde Bog: »Folk fra Vesterhavsfladen«, som Kjørsten Alkjær sig skrev, da hun var over de 80, fortæller hun om, hvorledes hun som Barn sad uden for sit Hjem i Marup, Nord for Skjern, og spejdede ud langs de sandede, krogede Spor. Og hver Dag ventede hun det uventede, det

vidunderlige, det maatte sikkert en Dag komme der ude paa Vejen, hvor alle Slags Folk og Dyr drog — —

Vi, som i Dag færdes ad de jydske Veje, i Sognefærd eller paa Udfærd, ogsaa vi kan møde det, Kjærsten Alkjærsig spejdede efter: Det uventede, det vidunderlige, hvad vi vil nævne som saadan, afhænger af de Øjne, som ser.

Det mest vidunderlige finder vi maaske, om vi prøver at se ikke blot det, der er: Bilernes, Cyklernes Jag, tunge, drønende Fragtvogne, leende Piger og blomstrende Grøftekanter — men ogsaa lidt af alt det Liv, der var. Alt det af svundne Slægters Tyngsel og Trang, der gennem Tiderne er draget frem ad de jydske Veje. Føler vi lidt af alt det forne røre vort Sind, da fatter vi ogsaa bedre Dybden i det gamle Mundheld: Lisaa gammel som æ Vej! — Den jydske Vej!

JYLLANDS VEJR

Af JACOB PALUDAN. *Tegninger af* ERNST HANSEN

V EJRET hører jo til en anden Sfære end STEDERNE; man kan ikke give Læseren Anvisning paa at rejse hen med det og det Tog og tage det i Øjesyn. Mens Byer, Bakker og Veje ligger fast, har Vejret Flygtighed til fælles med den skridende Tid; det er Fænomen og forbinder sig tæt med de Omstændigheder, hvorunder vi oplevede det. Deraf visse Subjektiviteter i den her følgende Beskrivelse; vi har jo ikke taget Pennen for at gennemgaa de gængse Skyformationer eller oplyse, hvorledes de jyske Regnvejrstal forholder sig til Øernes.

Men selv om Vejret er Fænomen og tumler nogenlunde ensartet i Luftrummet over det hele Danmark, har det dog

Nuancer, man syntes var særlig typiske, hævdede sig udpræget i det jyske Landskab og stærkest i dets ejendommeligste Distrikt, Vestkysten.

Hvad der i Særdeleshed slaar En derovre er det Forhold, som ogsaa skyldes Jordbundsbeskaffenheden, at alting tørrer saa let og hurtigt. Nok kan det regne, men det lange Efterslæb af Søle og dermed Fodtøjsproblemet plager ikke. Selv store Byger overstaas rask og uden Irritation; under Sandets graa Hinde vælter det kridhvide, tørre Kvartspulver frem ved mindste Spark, Gadeflisen bliver fin og hvidblaa kort efter Skyllen, Blæsten synger videre i Telefontraadene og tørrer alting — man bliver ikke lukket inde en Dagstid, med Stirren op i Himlen over Træer og utaalmodig Pirken paa Barometret. Der *er* jo ingen Træer, fordøm det eller godkend det. De fleste, der besøger Vestkysten udenfor de mest solvelsignede Maaneder, vil føle, at det er en dyster Verden. Men det er ogsaa en Verden uden Skygge, uden Ælte. Denne Dobbeltthed synes at svare til noget i Befolkningen: Man kan møde en mørk og forsagende Livsholdning derovre, og man kan træffe de muntreste Sind i hele Landet. Men — man maa jo affinde sig med, at det blæser en Del, det er Prisen for Lysets Overdaadighed. Det kan i den dyrebare Sommertid blæse af Vest, tre Dage ad Gangen, den ene Halvstorm hægtet paa den anden, saa Sandet ryger landværts og anbringer sig i Hushjørner og bag Kantsten i samme Kurver som Sne, men en Sne, der knaser mellem Tænderne og finder ind i Øjenkrogen. Hvordan det saa er at bade, kan man tænke sig, det er paa Grænsen af det farlige og nærmest umuligt, hvor der er Sten. Gaar det saa hen og bliver Østenvind, den fine varme Brise fra Land, der ikke dufter af Salt og Tang, men af Korn og vilde Vækster, glæder Novicerne sig til et Bad, der minder om Øresund. Men som skabt ud af intet dukker Vandmændene frem, først de blaa og saa de brændende, der ligner selve Fandens Frokost-Spejlæg og kan udfylde ethvert Rum mellem sig med usyn-

lige, glødende Traade — og det kan vrimle med »Skidtfisk«, som køres bort i Trillebøre. Det her beskrevne er naturligvis Yderligheder, og de glemmes for mange virkelig fuldkomne Timer i Klitgryden. Men vi kan ikke skrive om jysk Vejr og knibe uden om Blæsten, og Pokker skulde desuden tage *den*, der vilde fremstille Jylland som en Sydhavsidyl; akcepter de svære Skifter og lad dem berige Sindet. Uden Vinden havde vor store Lyriker ikke faaet den Orgelklang, han kan have i sit Mæle:

*Den jyske Blæst og de jyske Sletter,
Mil lagt til Mile af aaben Muld . . .
Her aander Odin i Uvejrsnætter,
Kong Snjo med Kappen af Frostsne fuld.*

Tit er det, som om Klimaet herovre faar sin mildeste Mine ud paa Sommeren og endnu senere. Skagen i August, naar

det øvrige Land allerede er gledet ind under Stjernenæterne, har et Hav, der lyser af Sølv, og en Nordvesthimmel, hvis Skær naar langt ind i Stuerne; det er umuligt ikke at søge ned til Stranden, hvor ogsaa andre har samlet sig og staar sorte mod Lysvæddet; »Mennesker tager Afsked« kunde Maleriet hedde. Uforglemmelig er Skagens klingrende klare Sensommernat, og store Malere har den fristet.

I August sker der noget med Farverne ude paa de mange vildt henliggende Lyngarealer med deres Evighedsblomster. Himlens ændrede Blaa forvandler alt til en Farverus; tilfældigvis var jeg engang en August ved Hanstholm nær en Malerkasse og har siden, ved Forestillingen om de fuldkomne Dage, endnu Terpentinduft i Næsen; selv fem Trin under det hjælpeløse Amatørstadium følte man Skaberkald, Atmosfærens Blaahed gennemtrængte En som den saligt dybe Farve af Kobbervitriol. Men ogsaa en Septembredag skyder sig frem og vil med i disse Linjer. Komplet Vindstille, Blokhuss' milevide Sandstrækninger uden et Menneske, for det var Spisetid, en næsten usynlig Dagmaane over Havet, et Bad i det salte, skarp-kølige Vand, men Solhede nok bagefter — det var i Sandhed en Evighedsstund, man syntes at eje alt, fordi man var eneste Vidne. Vi er sletikke færdige med Blæsten endnu. Den er først tilbunds erfaret, naar man har sat sin Vilje op mod den. Det kunde i min yngre Tid ske saaledes, at man en af disse øde Aalborg-Søndage trak Cyclen frem og stampede sig ud til Blokhuss mod en skikkelig, men sejt Nordvest. Kun med en Halstarrighed paa Grænsen af det utilregnelige kunde det gennemføres, navnlig paa de to lige Mil opad mod Aabybro følte det, som om man arbejdede sig gennem et af Uendelighedens Brændpunkter. Hjemkommen havde man en mærkelig kogende Ansigtshud, Lungerne smagte af Blod, og aandelig følte man sig rastløs, fremmed for den øvrige Verden, medtaget udover enhver hidtil kendt Træthedsgrænse. Men den udfordrer jo, denne Blæst, man vil maale sig med den. Og altsaa.

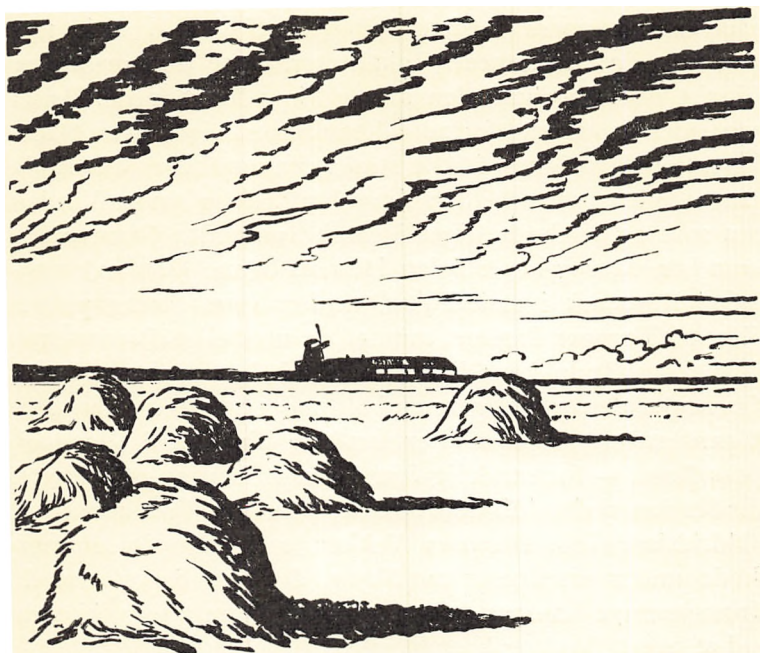
man fik gjort det — fik prøvet, hvordan det er, naar Sjælen bogstaveligt er blæst væk.

Endnu en Blæst. Jylland er af en eller anden Grund vel-egnet til Gilder, hvis man notabene har været der en Tid, for Luften kan slaa Godtfolk ud som Kegler; det tager en Uge, før man bliver Herre over den mærkelige Søvnighed, der hyppigt ledsager Klimaforandringen. Men har man den bag sig, indtræffer der et kongeligt Befindende, og indtræffer der tillige Selskab, føles det rimeligt at forsøge sig med de lokale Drikke, der har Ry for at kunne bringe Strandede til Hægterne: den bekendte Kaffepunch, som man enten taaler eller ikke, eller Aalborg-Egnens dampende The russe med Glasstang. Slaar man saa hen paa Aftenen Døren op ud mod en blæksort Efterarsnat, hvor Fyrstraalen opfører sin gale Dans over Tagene og Havets Jættegryde koger evindeligt, fylder man sig med Blæsten som Bælgetræderen pumper sin Luftbeholder op, og raaber noget til Sidemanden om Vejrudsigterne for i Morgen — saa ved man, at intet, ikke tusind Neonlys, kan maale sig med det Sceneri, der her omgiver den lyse, tobakstaagede Stue med Kontrastens saliggørende Fylde.

Det bedste Observationssted for en virkelig Storm, jeg har truffet, er iøvrigt Vinduespladserne i Hirtshals Kro, naar Kæmpemolen er overskylet og yderst ude staar i hvid Røg. Vinden driver Bølger af direkte olmt Udseende ind mod Molesiden, der kaster dem tilbage til et Møde med Kammeraterne under Dannelse af Super-Bølger — som om vælige Hingste uophørligt sprang Buk over hinanden.

Men Jyllands Vejr er jo meget, meget mer. For at gaa direkte til den største Modsætning, en Stilhed, der maa ligge nær ved det tystes absolutte Nulpunkt: Den fandt jeg, da Taagen en Januaraften lagde sig over Fræer Purker. Taage behøver man ikke at beskrive for nogen Beboer af nordlige Kyster som vore. Men denne ganske almindelige Vejr-dannelse blev til noget huskeværdigt, da det behagede den at

nedlade sig under mit Gennemrejsebesøg i Skørping. Langs Vejen ud mod Terndrup ligger den Del af Rold Skov, som bærer det mærkelige Navn, og som foruden hvad vi ellers finder i Skove myldrer med »vrang« Bøge, knudrede som af Trægigt og med helt vilde Forgreninger: krumme Arme, der synes i indbyrdes Kamp eller indretter sig paa at rage ud efter Vandreren og holde ham fast en Rædselsnat igennem; sorte Skygger i Sølvtægen af spidst opløben Enebær kalder paa Kirkegaardsforestillinger, og naar Stilheden ikke er absolut og kvælende, skyldes det ganske svage Dugdryp her og der. Man skal naturligvis ikke staa og se paa dette Vejrfænomen fra den sikre Vej, men gaa ind ad Stierne og opleve Mørkets sagte og forfærdende Vækst — gaa stadig lidt længere, hvis man tør lege med Pan og føler noget svim-melt-udefinerligt for Naturgyset, der stadig kan opleves hos os. Fornemmelsen er eksistentiel og værd at møde for et Slægtled, man var ved at bilde ind, at Jorden snart skulle blive eet stort Hyggebo og Naturen blot en Slave for Fremskridtet, en Stofreserve for stadig mere Behagelighed. Stilhed af en mindre knugende Art erfares paa de store Hede- og Moseflader, naar Barometret er højt. Den enorme, rustbrune Karlsmærsk-Hede med Blaavand Fyr plantet for Enden skulde være gunstig for Luftspejlinger; den ikke barnefødte oplever dem kun ved et særdeles Træf, men det er dog engang faldet i min Lod at se det aandeagtige Syn af en Vejrmølle placeret i himmelske Regioner, hvor Korn ej vokser og intet males. Over en anden mægtig Flade, Lille Vildmose, kan Luften i bagende Solvejr komme i svagt gyn-gende Bevægelse og løfte Træer eller Skrænter ved den fjerneste Rand et Stykke over Kimingen. Tilfældigvis faldt mit bedste Indtryk af Store Vildmose sammen med graa, jagende Skyer (her er altsaa Blæsten igen, *naturam furca* . . .), og de passede godt sammen med de endeløse Sig, de sorte sugende Jordvolde med Kærulden som et Skum over lige saa kulsort Vand.

Vist kan man finde atmosfæriske Modstykker til den kernefriske Vestkyst. Der er de dampende Enge om Fjorden ved Randers, hvor Skibsmaster synes at spasere mellem Kvæget, uden at man skimter nogen Vandstribе. Tyk er Luften over den sumpede inderste Del af de ellers saa kar-ske Fjorde; tænk, at de virkelig begynder i denne rød- og grønkaalsfarvede gærende Masse! — Vort ældre Maleri elskede at søge indad til den tyste Hede og studere det stadig skiftende Spil mellem Skyer og Solfrembrud: Karupfladen (dengang flyverfri) eller den uudtømmelige landskabelige Variation omkring Silkeborgsøerne. En helt saltholmagtig Himmelkuppel, der trykker sin Lavlandsstribе mod Billedets Underkant, er nok allerbedst at træffe sydpaa, i Mar-sken — Egne, som synes at mangle deres Digter.

Det er som om det bedste, Tingenes Sjæl, ikke altid mødes nær de berømmede Lokalteter, hvor den ortodokse Turist og Iskagehandelen sætter hinanden Stævne. Priset være den ensomme, forladte Lokalbanestation, hvor Skæbnen, hvis Hensigter vi ikke straks gennemskuer, kan finde paa at lade os strande (den Køreplan!). Hvor synger Vinden saa sødt og selvbeskæftiget i ganske uomtalte Græsmarker som her, hvor gyldner Solen Hestens brune Flanker smukkere! Danmark i tusind Aar, tænker man, Stedet præges ikke af Togenes Passage, men af de uendelige Pauser mellem deres Opdukken; Kløverduften bølger som en Hilsen fra noget, der er vigtigere end alt andet at huske, fjernt ses Gaardlængers sart-rosa eller sart-blaa Tage med Vindmøllens Roset — for sandelig faar Blæsten Lov at gøre Nytte. Er Stationen tilfældigvis Vodskov, saa er der kun kort til et Oldtidslandskab, Hammer Bakker, et Særsyn i Lummerhede under ubeslutsomme Skyer, der har Farve som de frostsprængte Kampesten med gultørre Græstotter nikkende ud af hvert Brud og hver Revne.

Et uforglemmeligt Indtryk af den Mildhed, der kan svøbe sig om det jyske Kontinent, modtog jeg en Sommerdag, da nogen tog mig med i Bil til en Mønstring af de saakaldte Højbjergningskroer; Udgangspunktet var Søndervig, og vi gennemkørte et Distrikt, der syntes uden Ende — Vejene var tomme, og mellem dem laa Græsmarker uden klart Tilhørsforhold til Gaarde, en frodig Steppe under den blidelig synkende Sol. De smaa velholdte og skinnende ferniserede Kroer var saaledes aldeles uden Publikum, Høsesonen maa have været forbi, tørstige Gæster var et rent Særsyn. Vi har Sommer af mange Slags hos os, ikke at forglemme Løvskovens med sin dunkle Susen, eller den særlige jyske Plantagesommer, et Insektvirvar om harpikssvedende Granstammer. Dette var Græssommer, Marksommer, skyggeløs og med den grænseløse Fred indvævet i sig. Mil efter Mil var som opredte Senge for den der kom forbi; her var det om noget-

steds fristende at strække sig ud og fordybe sig i et Himmelsstudium, der nok vilde ende med, at man svandt hen i Altet — det der ifølge den største af alle Digtere omgiver vort lille Liv som en Søvn. Kun ude i Vest laa et Par af de lange, sandrevlefarvede Smaaskyer, der er som himmelske Tankestreger og sikre Bebudere af lang Tids Godtvejr; de stjal langsomt det blændende af Solen og gengav den i blaa Mellemrum hele dens Funklen, alt mens det Græsleje, den søgte imod, umærkeligt lod Bundens Grønt træde tilbage for Straamyriadernes luftige Hvidgule.

Det er svært at forestille sig, hvad der er i Evigheden, derfor kan man lege med Tanken om et Tryllespejl: Naar man gaar hen foran det, viser det, hvordan vi for første Gang som trippende Børn tog Verden, især Danmark, i Besiddelse under Forældres Protektion. I et saadant Spejl vilde alt være fuldt nærværende, ogsaa den forheksende Duft fra ægte Kamille, som voksede paa et Tun mellem Kirken og Provstegaarden i *Søndbjerg*. I Ferier, der selv havde en Smag af Evigheden, lærte vi at kende de høje, stundom fatale Himle over Thyholm, og Limfjordsbredningerne, der blaa som Kornblomsten genspejlede dem. Alt var ligesom større i Slaget end hvad Øerne kunde byde, Tiden ligesom ældre, og saa dette, at man var paa Fastland: denne Jord gik uafbrudt til Kina og Strædet ved Sicilien, Klimaet havde ogsaa Fastlandstendenser; Termometret i Herning var kendt for at overtrumfe alle andre baade i Varme og Kulde.

I Spejlet vilde ogsaa pludselig opdukke et Tordenvejr over Egnens tavse Heder. Vi var to Brødre paa Tur mod Stranden med min Far, og nu havde det samlet sammen i Himlene saa længe, at et halvt Minut var nok til at gøre hele den blaasorte Anretning færdig. Der var ikke rart paa flade Steder i et saadant Øjeblik, vi var som tre vandrende Lynafledere, og Lynafledere er beregnet paa at optage Gnisten i sig, sletikke at mane den væk. Der var kommet et Lyn aldeles

uden Skikkelse og paaviseligt Sted, som om et Rumfang Luft maaske indenfor Armslængde var eksploderet — man kunde tro, Luften her bestod af Brint og Ilt, og ved Gud, der blev Vand af Blandingen. Læseren aner, at vi havde lært Kemi og nu i det hele taget var ved at være halvovksne. Ved Hjælp af Spejlet vilde man kunne se, om det var en Fæhytte, vi fandt Ly i, eller om vi virkelig blev lukket ind i et Husmandshus, hvis Ejere høfligt havde trukket sig tilbage. Det kan jeg ikke længer fremkalde noget tydeligt Billede af, men vi befandt os ihvertfald i et Rum, dog ikke alene: et Par jyske Lærerinder paa Fodtur var ogsaa blevet overrasket af Uvejret og havde naaet samme Fristed, nu nikkedes der hele Vejen rundt, og naturligvis tilfaldt det Faderen at sige det nødvendige, saadan var Ungdom dengang før Formernes Bortfald. Lærerinderne var tydeligvis livlige Piger, blot en Smule situationstrykkede, Øjnenes Spil og Glans var ved at nyudvikle sig; den ene havde den Art Bryn, man kalder Ravnevinger. Vi var aldersmæssigt forkert stillet sammen, Tilfældet er gerne en maadelig Dramatiker, dog som enhver Søn til sin Tid og Anledning nødvendigvis tænker, saaledes tænkte jeg: Gid den Gamle ikke havde været med. Maaske de to ikke straks forlader Egnen, maaske de — — Resten er Tavshed og Tankestreger, for vi var jo altsaa ikke habile som Kavallerer, hellerikke dristighedsmæssigt, men Tanker har deres egne Veje. Det jeg vilde sige var, at nok var Luften spændt af Elektricitet, men en anderledes, i en anden Forstand farlig, var der at ane i den sorte jyske Pige og maaske i hendes Veninde. Og mens Tordenvejret buldrede færdigt, buldrede frem mod den uundgaaelige Afsked, slettedes af Mulighedernes Verden det fireparts Møde, hvortil Ingredienserne saa at sige var fremlagt — det Møde af Ungdom trods Mangler, i denne Eventyrnatur, der nok vilde have faaet ialtfald een Forelskelse til at knitre mod Himlen som tørre Lyngris.

Men Spejlet vilde ikke være nødvendigt til klar Genkal-

delse af mit sidste jyske Tordenvejr i Sommer, ovre i Gjer-rild-Skovene, hvis Digter og Vandringsmand er Knud Poul-sen. En vis Kritik af Sommervejret, billig eller ubillig, er alle Landliggeres Ret, og det bæres mig virkelig for, at vi har haft Sæsoner, hvor man — blot man kastede et Blik ud ad »Møllehuset«s Smaaruder — saa et Regnvejr af første Størrelse samle Tropper i Sydvest. De siger paa Egnen, at »Sydostenblammer« og Kvindejammer begge ender med Vand. Det første er, forstaar jeg, en Himmel med Skyer, der skilles som Mælken i Spisekamret, og en tør, utaalmodig Blæst. Derimod synes Sydvestenvejret at have en evig og for-dømmelig Fornøyselskraft i sig, Vesterhav og Atlanterhav er dets uudtømmelige Vandreserve, og skummel bygger Him-melvæggen sig op, saa de fjerne Gærder af Pil og Birk om Huset faar en sygelig gulgrøn Farve og flagrer som Kunstner-manker i ældre Tid. Men tilsidst blæser man ad Vejret og

indretter sig med, hvad vi, ogsaa i ældre Dage, kaldte Vandstøvler. Saaledes kom jeg fra Gjerrild paa den af Knud Poulsen tusind Gange slidte Sti, men pludselig var det ikke Optræk og meteorologiske Sommermanøvrer længer. Midt over Skoven var Tordennejret i Gang, og Regnen gik fra Graalighed over til hvide Striber. Der var ikke Dækning skabt i Terrænet, og Træerne saa ud som om de drog det sidste heftige Aandedrag, før et Lyn vilde flække dem. Da saa jeg lidt til Siden en Skovhuggerhytte, sikkert den eneste tørre Celle i Miles Omkreds. Heldigvis var Døren ulaast og det lille Skilderhus tomt, Ly og Liflighed bød sig til, mens det mod Bliktaget lød, som om der paa et Minut skulde hamres et Par Tusind Søm fast. Denne lydlige Forstærkning af Vejret og det vilde Krat udenfor Vinduet vakte Erindringsforestillinger om Troperegnen. Det dampede, suste, drønedede og vegeterede, en Slanges Hoved i Dørsprækken havde egentlig ikke vakt Forbavselse. Men da en Tid var gaaet i det velsignede Rum, hvor man snart kunde føle sig som vidskræmt Stenaldermand, snart som en fra Verdens Ufred tilbagedragen Klosterbroder, skulde man dog tænke paa at komme videre; en lille Tøven i Regnens Praslen syntes at love en Chance.

Næppe var imidlertid Stien naaet, før der faldt et ligesom opsparet Drøn, samlet sammen, mens jeg troede at ride noget af; det var den højeste Vildskab hidtil, og Regnen syntes foruden Halslinningen at have opdaget samtlige Utætheder ved Knaphuller og i Ærmer. Tilbage, tilbage til Hytten! Og en halv Times smuk Øvelse i Taalmodighed, med halvvaad Tobak som Selskab. Dog faar det jo Ende, det gaar over i en Dryppen, der synes endda vaadere end Regnen; ude over Kattegats Havarm endnu et Knald, som en Damphammer mod den mægtige Flade, endnu nogle Lyns Spring i stive Kaktusstænglers Lignelse — og Stien forvandlet til lange Søer, lykkelige Steder for et Væld af Smaatudser, Skovluften tyk af Svampearoma.

Jovist er jyske Tordenvejr voldske. Man aandede lettet ud, da Markhorisonten viste sig og de kendte Gaarde helt lignede sig selv, ikke Sankt Hansbaal.

Hvad her er skrevet staar under Indtryk af de øgede Dimensioner, Øboen mener at finde i jyske Omgivelser, med Vejrliget som centralt Anliggende. Nu er det saadan, at Vinteren gør alting i Naturen endda større. Jysk Vinter skal ellers ikke udgives for noget, man rejser hen til langvejs fra som den norske — man snarere skutter sig, naar man hører eller læser, at alle Veje i Vendsyssel er ufremkommelige, og Snefoget vedvarer. For vær vis paa, at det blæser i Jylland, og værst er endda ikke Vinteren, det er de knastørre Ulykkesforaar, naar hele Marker rejser sig i Støvform og føres bort, og al Saaning maa gøres om. Saa korsers sig arme Bonde.

JACOB PALUDAN

Men Vinterens Vælde og Majestæt derovre huskes alligevel af den Rejsende, hvadenten han efter Julehæfteopskriften virkelig har været sneet inde og oplevet Kontrasten mellem Vejrets Barskhed og den varme indendørs Gæstfrihed — eller han blot er fløjet gennem Mark og Skov med Lyntog, har set de store Flader dreje sig hen mod ham og bort fra ham som Udsnit af en Kæmpekarussel, set sorte Fugle afsøge Søernes hvide Fajance for et sidste Fnug af Næring og først er naaet til sit Maal under den høje, vinterlige Stjernekrans. Han vilde ikke ønske at undvære disse sidste Træk i Billedet af Hovedlandets Vidder og Vejrlig.

Christen Dalsgaard: Limfjordsfisker stager over isen.

JYSKE MÅL OG JYSKE SIND

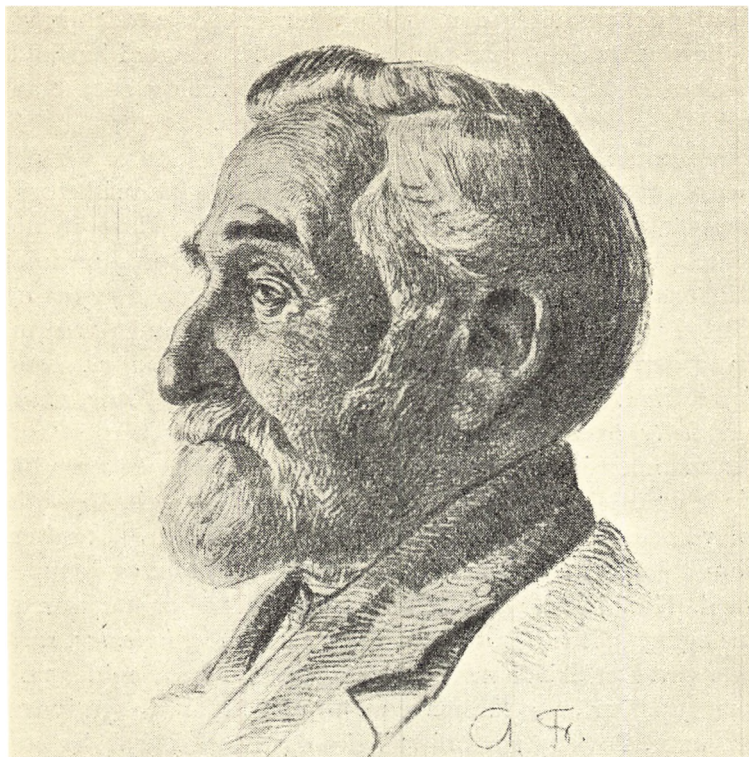
PETER SKAUTRUP

MÅL OG SIND er ikke to planer, som dækker hinanden på den måde, at målet skulde være en udtryksform for sindet, og at vi altså gennem et menneskes eller et folks mål skulde kunne tegne dets åndelige fysiognomi. Sindet ytrer sig og åbenbarer sig også uden ord, og forskellige sind kan have samme mål. På den anden side kan der være områder, hvor tendenser eller fremtrædende drag i sindet naturligt afspejles i talen, dens rytme eller tonegang, dens konstruktionsform eller ordvalg, og på sådanne områder lader det sig altså gøre at foretage en sammenligning og drage paralleller mellem mål og sind.

De jyske mål fra Skagen til sognene syd for Skelbækken udgør historisk set en enhed, selv om de kan lyde så forskelligt, at folk fra yderområderne kan have vanskelighed ved at forstå hinanden. Dette vidner da om tidlig og stærk isolation i mindre bygder, hvor særudviklinger kunde sætte ind. Men for alle mål gælder dog, at de har haft samme ydre kår. Det er alle *bondemål*, bestemt i vækst, form og indhold af de samme interesser.

Og den gamle bonde oplevede sit mål, sit sprog på en ganske anden måde, end nutidsmennesket gør det. Lærdommen, hans viden om det, der lå uden for hans lilleverden, var ringe. Livet var alt. Derfor var der hos ham en ganske anden og nøjere forbindelse mellem ordene og tingene end hos den rigssprogstalende i dag. Hvad han havde interesse for, hvad der var livsvigtigt for ham, havde navn. Hvad der lå derudover var ofte navnløst. Som den gamle vinterskolelærer i Vestjylland sagde, når man i læsebogen traf på et fremmedartet ord: *De ka do sgu gåt spring øw'er — dær æ nåk endda!* Eller ham, der i regnetimen, når man faldt over et mangelciferet tal, skal have klaret vanskeligheden med de ord: *De kaldes en million, bitte ba'n, mæn de ska I et bry jer om, for de æ nøj en aller får brug for!*

Nej, hvad der var væsentligt, var det man havde brug for i livet. Og hvad var dette? Det var kendskab til bedriften, til jorden, dyrene, redskaberne, vejret og dagens og årets mange sysler. Derfor var hans ordforråd righoldigt på disse områder. Han havde navne på sine marker og jordlodder, betegnelser for dem efter deres form, beliggenhed og bevoksning, selv om mange af disse ord i de sidste generationer — efter udskiftningen, da bonden gled ud af fællesskabet og blev enemand på sin gård — tabte deres betydningsindhold og levede videre blot som marknavne — eller måske ved ejerskifte helt gik tabt. Ord som *ås, dung, flø, gryd, gunge, holt, lå, lune, made, minde, os, rund, røn, sig, slunde, slyk, støvl, sylt, tved, vejle, vese, øre* og mange flere.

Achton Friis: Typisk jysk bonde fra Østjylland.

Han kendte sine dyr, fordi han gennem generationer så at sige havde levet sammen med dem under samme tag — og levet af dem. Han havde særbetegnelser for dem i de forskellige aldersklasser, for de forskellige køn, for deres brunst og parring, deres drægtighed og fødsel. Han kendte deres vaner og adfærd, han gav dem navne, for de blev individer. Et nummer i en stamtavle på bæslingen vilde ikke have sagt ham noget. »Det er sådan en enlig Ko«, sagde Ane. — Man tog kending af manden efter dyrene. Hvis var hestene, hed det oftest, når en vogn kørte forbi.

Men markens vilde dyr og blomster interesserede mindre — bortset fra dem, man tog varsler af eller brugte i husholdning eller husråd. Bonden var hverken zoolog eller botaniker, og etiketter interesserede ham ikke.

Han kunde stande en rive og skafte en le. I huset var det hende, der bagte brød, bryggede øl og støbte lys, måske også vævede tosel og bolster. I fællesskab slagtede de. Til alle disse arbejder knyttede der sig i den gamle naturalhusholdningens tid et rigt ordforråd, som nu er overflødiggjort og derfor ikke bringes i arv. Hvor mange af de unge ved nu, hvad der skjuler sig bag ord som *hegl*, *hjald*, *junge*, *kous*, *lejre*, *lime*, *lyre*, *ovsbord*, *sime*, *stimmel*, *strippe*, *sule*, *svale*, *sæs*, *sætte*, *tærskel* osv. Centrifugen har erstattet kærnen, rullen mangletøjet, tærskemaskinen, plejlen, mejetærskeren både le og plejl, trug og kar blev gistne, og løb, tejne og lejle blev i bedste fald gemt i museerne. Vejr og vind vor kræfter, som bonden fra gammel tid nøje havde studeret og kæmpet mod. Han kendte graderne i blæstens tag og nedbørens mængder: *det lufter*, *vinder*, *blæser*, *stormer*, *hvirmer*, *svalmer* osv. Det driver stærkt med skyerne, regnen holder nok snart op. Der er en fåremave på himlen, så får vi regn inden tre dage. Povlsny går højest i sky og dybest i dy. Når stederne ligger højt mod aften, vil det fryse. Altsammen gammel erfaring, en del nok også lånegods.

Jydens orienteringssans og brug af de sikre verdenshjørner var til forundring for byfolk og skovboer. Venstre og højre er usikre retningsangivelser. Den man taler til har det jo lige omvendt. Men nør og øst, sønder og vest kan aldrig fejle. Det ligger i den nørre side af skuffen, ved den søndre ende af den østre ager. »Mi' Faar . . . mi Muer . . . no legger de inden æ Kjerregordstætt', lidt nurden den søndle Dig'.« I den store stilhed var hans øre skærpet. I byerne bliver lydene støj, men på landet fik lydene tid til at fæstne sig, så man kunde skelne dem fra hinanden. Derfor har de jyske mål, som vistnok bondemål overalt, overordentlig mange

Achton Friis: Gammel bondekone fra Herningegnen.

betegnelser (verber og verbalafledninger) for lyd, menneskers og dyrs lyd, døde tings lyd og naturlyd. Hesten *kronier*, *hvinnier*, *snarer*, *rimmer*, springhesten *skråler* eller *vrinsker*, og øget *klugrer* over føllet. — Det samme gælder ordstoffet, som betegner bevægelse. I tildragelsernes rolige forløb og gennem de tilbagevendende gentagelser havde bonden tid til at sanse bevægelser, navnlig sådanne som afveg fra det sædvanlige, fx. en vaklende, slæbende, drivende, hoppende, ujævn gang, den bævrende, rystende, skvulpende

bevægelse osv. Lydord og ord for en gentaget bevægelse er særdeles talrige. Her var et område, hvor dialekterne vistnok til stadighed har givet plads for individuelle nydannelser. Nogle var døgnfluer, andre levede videre og blev fast inventar. Her skal blot som eksempel nævnes en enkelt type: *dalre, dulre, polre, pilre, snuldre, styldre, trilre* osv.

Under et kan man sige, at vore jyske mål, som mere »primitive« samfunds mål i det hele, var analytisk bestemte. Man havde sans for detaljen, enkeltheden, for så vidt den interesserede, men man havde færre sammenfattende betegnelser — i modsætning til det mere syntetisk bestemte rigssprog. Det er nu og da blevet sagt, at bondemålet var fattigt på abstrakter, og hvis man derved tænker på ord som hjertelighed, hengivenhed, stolthed, henrykkelse, forelskelse osv., så er det rigtigt, for ethvert talesprog undgår den slags ord, som gennemgående er rene skriftsprogsord eller papirord. Vore jyske mål var ikke fattige, absolut set. De havde af inventar, hvad de havde brug for. De savnede intet. Et bevidst behov melder sig først, når horisonten udvides, når et nyt miljø åbner sig og en ny relation skabes. Det er dette, der nu sker, i vor tid, hvor isolationen hæves. Nye ord mylrer ind og gamle dør ud. Ordforrådet er i vældigt røre, sammen med et kulturskifte foregår der også en udskiften af ord, man må blot håbe, at omskabelsen tager tid, så den kan forløbe uden store brud. Men den ny tids bonde har næppe større ordforråd end den gamle, der sikkert havde mindst 12000 ord i sit vokabular.

Bondemålet er jo nu ikke blot en samling enkeltord, det er først og fremmest tale. Og bondens tale var i karakter vel omtrent som almindelig dagligdags rigssprogstale. Individuelt forskellig rent kvantitativt. Det var snaksomme folk og ordknappe mennesker, flest nok af de sidste. Tilværelsen var ikke stærkt varieret, så der var heller ikke megen grund til lang snak. Sætningsbygningen var simpel, mest sideordnet, for øvrigt ofte ulogisk — eller dog ufuldstændig,

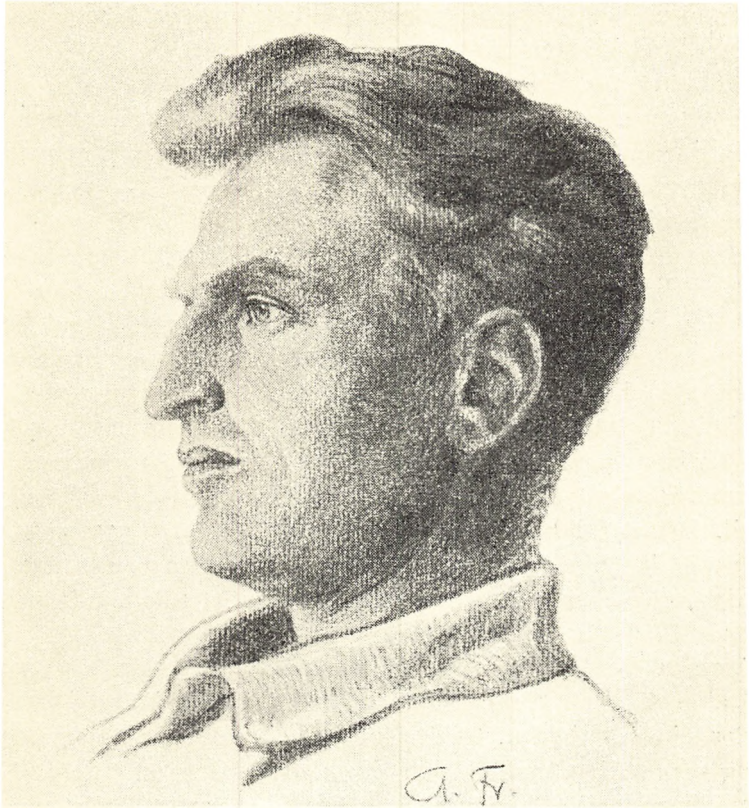
Achton Friis: Ung pige fra Vestkysten.

fordi situationerne eller handlingerne i sig selv var nok så udtryksfulde. Karakteristisk var det hyppige upersonligt formede udtryk eller udtryk i 3. person, hvor den rigssprogtalende dristigere vilde bruge 1. person: *di sæj'er te . . . , di læ'r te . . . , eller de wa folk dje snak te . . .* — »Nær Jen ve hjælp Jen, aa Jen ett ve gjør en bette Koen, hwa ska saa Jen blyw te?«, sagde Mads Uhr. — Sætningsvariation lå ikke

for den gamle bonde. Således fæstnede sig da også gennem gentagelsen de mange talemåder og siger, *sæjer*. Først som en personlig sige, så gentaget af omgivelserne efter manden og derpå bragt videre og overleveret gennem traditionen ligesom bondens mange ordsprog.

Kunde bonden således i sin tale forekomme ret stereotyp, skulde man dog ikke søge længe efter lune og ironi. *Han ær tow tommer øwer ret*, sagde man om den, der førte sig overdrevent rank. *Han ska nok længer hæn end hjem i jawten*, om den der havde meget (og unødigt) travlt. *Han ska jo wal kom løwend dærfræ*, om den der havde købt en gård for dyrt og afgjort ikke kunde klare det. — Og i sin tilbøjelighed til tilbageholdenhed yndede han det dæmpede, indpakkede eller omskrevne udtryk, især den litotiske form, hvorved man benægter det modsatte af, hvad man egentlig mener eller vilde udtrykke. *A wa et hiel dreste*, d.v.s. jeg var hundearngst. *Di skylder ham for' e te han ær et hiel fri for å wild sæj mier end som han ka sto ve*, d.v.s. han lyver. *Di gor et ve æ si· o æ klæjer*, d.v.s. de er nette, pæne.

Og så bondens billedsprog, et helt kapitel for sig. Billederne er selvfølgelig hentet fra hans egne omgivelser, den verden hvoraf han selv var en del — og vel at mærke ikke nogen ophøjet part. Billeder fra dyr og dyreliv kunde anvendes uden anstød. *Læ mæ no si, te du ka malk di kow si'en*, kunde man sige til det lille barn ved moderens bryst. *Vi·s ham, hur æ worm di hård jæ gång*, vise ham, hvor ormene har deres gang, d.v.s. knække ham, slå ham til jorden. Melodisk vil fremmede næppe kalde jysken. Vi har ganske vist i de sydligste egne (fx. Sundeved) bevaret en ordmelodi, og man kunde nok sporadisk hos gamle træffe en vis tonegang i sætningen, men det var vist individuelt. Det ældste udsagn vi kender om det jyske mål stammer fra en araber, som i 900tallet gæstede Slesvig og siger, at han aldrig hørte hæsligere sang end slesvigernes, den »ligner hundegøen, kun endnu mere bestialsk end denne«. Og selv om nutidsmenne-

Achton Friis: Ung mand fra Sydvestjylland.

sker måske ikke vil udtrykke sig slet så fordømmende om jydens sang og tale, er der vel ikke mange udenvæltts folk, som vil kalde sproget kønt — for det er fremmede sprog normalt ikke. Det danske stød, i Vestjylland yderligere et »vestjysk« stød på *p*, *t*, *k* og visse andre konsonantforbindelser, i forbindelse med den stærke reduktion af svage stavelser giver sikkert fremmede indtryk af et »hårdt« sprog, et vokalfattigt og derfor klangfattigt sprog. Diktionen kan være ret

monoton, uden de store udsving, og stemmelejet forholdsvis dybt, ikke klinger og »syngende« som fynboens.

Men det var vore mødres mål og vore fædres tale, som ikke kan måles på et kymogram og ikke vejes ved sammenligning med andre mål. Det var det mål, som bandt os med en lænke, som var let at bære, men tung at bryde — for i det, og kun i det kunde vi være helt os selv.

Hvordan var da de gamle jyder, vore forfædre? Det er jo dem, der her skal tales om.

I den regelbundne livsførelse blev den rolige rytme et væsenskendemærke på alle områder. Bevares, der var sind, som ikke kunde tæmmes og falde til. I ældre tid brød nogle af disse helt med det ordnede samfund og blev natmændsfolk eller kæltringer. Andre drog ud i det fremmede for at prøve kræfter og øve dåd i et format, som hjemmet ikke gav plads til. Det var ikke de ringeste. Fra ældgammel tid træffes mange jyder uden for hovedlandet, de er mærket med kendingsnavnet, som de gerne beholdt også hvis de vendte tilbage til deres fædrene stavn.

Men de der blev hjemme gik uden kny ad kendte stier og kæmpede deres kamp for udkommet. I denne kamp opøvedes slidsindetheden. Under karrige kår blev de nøjsomme og påpasselige med de små ting. Intet måtte gå til spilde, brødkrummen ikke kastes bort, også den var en Guds gave. De blev i nogen mon beregnende og selviske. Man måtte jo sikre sig, — sikre sig selv. Det kooperative synspunkt rakte ikke ud over, hvad det gamle driftsfællesskab kunde pålægge en. Hvilket ikke forhindrede, at man var hjælpsom over for den, som uforskyldt kom i nød. Ramte ildsvåde eller miste, lagde naboer krop eller heste til, så huset igen kunde rejses og arbejdet blive gjort. Man kunde jo også selv engang blive ramt. Men ellers gjaldt det mere øjeblikkeligt at afgøre, om den og den sag kunde betale sig, om det nu var nogen nytte til. Selv om ikke alle åbenlyst brugte Pe Smes mundheld, så var de gamle i høj grad realitetsbetonede mennesker.

Hans Smidth: Lille jysk bondepige, tegnet i firserne. (Kobberstiksamlingen).

Dernæst var de konservative. I det gamle bondesamfund rådede inertiens lov med særlig styrke. Hvorfor ændre, forsøge, prøve noget nyt? Ingen vidste, hvad der kunde komme ud af det, og selv om man ikke levede højt, så levede man dog. Derfor mødte de unge eller fremmede eller revolutionære foregangsmænd næsten altid kold og tavs skepsis eller ligefrem uvilje. Det tog tid at komme i bevægelse, at finde nye veje, men gav forsøgene åbenbare og vejelige resultater, var realitetssansen dog stærkere end stædigheden. Da andelsbevægelsen slog igennem, bredte den sig navnlig i Jylland. Traditionen i sæd og skik holdt man længst mulig fast ved. Den begyndte først at rokkes, da folkebevægeligheden blev mere intens, da gårdhandler, udstykning og moderne trafikmidler efter den første verdenskrig bragte den gamle stavnsbundethed i opløsning. Da hverdagens snævre synskreds videdes ud og man kom ind i et større samkvem, der bragte nye impulser til ny tænkning.

I mødet med det fremmede og den fremmede var man meget reserveret. Man måtte have tid til at se manden an, at orientere sig. Denne sindighed stivnede nu og da i visse ceremonier, som aldrig var blevet formet i ord eller doceret, men som var lige så selvfølgelige som det at tygge maden og rude næsen. Ude trængte man sig ikke på. Som gæst langede man ikke til fadet ved det første værsgo. Man skulde nødes til bordet og nødes til maden, og som værter kunde især kvinderne være næsten kinesisk selvydmygende.

Også i talen var man reserveret, afdæmpet. Det tog sin tid, inden man sluttede kontakten og kom frem med, hvad man havde på hjerte (Blicher: Hosekræmmeren). Udråbsordene var få. Armbevægelserne mådeholdne — derfor lidt ubeherskede, lemmedaskende ved de sjældnere større udsving —, og mimikken væsentlig begrænset til et spil omkring øjnene. Man blottede sig ikke. Det vilde være skamløst at give efter for de stærke følelser, der kunde brænde i ens indre. Dette uskrevne krav til personen skabte spænding

Achton Friis: Fisker fra Holmslands klit.

og hærdede viljen. Hvor var de stærke, de gamle, heroiske i deres nederlag eller i den dybe fortvivlelsens stund, og beherskede, uden overmodig hoveren i sejren. Man måtte vogte sig for at spotte, hvad der nok på gammelt bondemål dybest set betød: tale overmodigt eller legende letsindigt og derved nedkalde nemesis.

Når man således frivilligt undergav sig selvdisciplin, kunde man også stille strenge krav til andre. Ret skulde være ret, men i det enkle og usmidige sind kunde dette standpunkt i mere komplicerede tilfælde udarte til rethaveri. Dette synes gentagne gange at give sig udslag i historien, vel fordi de gamle bønder jævnlig kom ud for overgreb fra højere samfundslag. Og da slog sindet gnister. »Kodkarlene vare alle galne med deres køller«, lyder en årbogsnotits fra 1256. Da fejedes alle andre hensyn til side. — »Synd? — det kan da vel int være Synd at skaffe saeen noget Uretfærdighed ud af Verden?« — sagde Anders Hjarmsted.

Denne sindets enkelthed kendtes også på andre områder. I vurderingen af åndelige nuancer havde bonden ingen apotekervægt at veje på. Han havde egentlig kun ét lod at veje med. Derfor deltes foreteelserne op i to grupper: de gode og de onde, hvidt og sort. Nogen forståelse af mellemstandpunkter havde man i almindelighed ikke, fordi man generaliserede groft. Hvad der ikke var regelret, var sært. Den der ikke var som andre, var sær. Derfor fik dette lille ord, der egentlig er en bøjningsform til »sig« og oprindelig betyder »for sig«, nyt indhold: »underlig, til en side, tåbelig«. Folk af fremmed nationalitet skulde man vogte sig for. Mennesker med afvigende politiske eller religiøse anskuelser vilde man helst ikke være i stue med. Og personer uden for miljøet var man mistroiske over for.

Denne enfold var selvfølgelig let at iagttage for andre samfundslag. Den blev kaldt enfoldighed eller dumhed. Dum er et adjektiv, som sikkert gennem århundreder har været det faste pryd-tillægsord for bonden, som man gjorde sig lystig over. »Jeg kender vel karse, sagde bonden, han åd skarntyde«, anføres allerede hos Peder Låle. Og tåbehistorierne fæstnede sig, i Jylland hos molboer og aggerboer. Men ordet dum betød tidligst — som i bondens eget mål helt op mod vore dage — egentlig »stum, døvstum«, og når andre lag altså efterhånden omtolkede ordet, opfattede tavs-

M. Rørbye: To Skagensfiskere, tegnet 1847. (Kobberstiksamlingen).

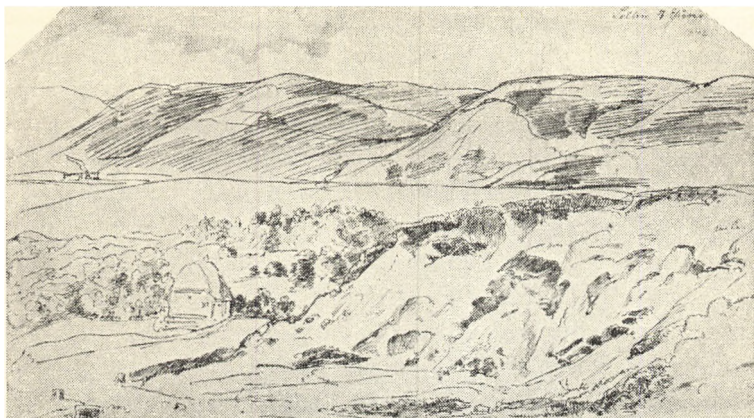
heden eller utilgængeligheden som dumhed og bondens enfold som enfoldighed, tog de grundigt fejl.

Bevares, der var også tåber blandt bønder, men af hans væsens kendemærker var enkelheden dominerende. Han lærte ikke heller i sin tale kurtoisi, at balancere på grænsen til løgnen eller boltre sig i hykleriets gøglende spil. Han var ærlig — hvad andre kaldte uhøflig, han var ligefrem — hvad andre kaldte grov. Men han var stærk, som hans hæn-

der og lemmer var grove og stærke af arbejdet. Og han ejede i sindet den støtte ro og besindighed, der bar ham over de bryderier og fortrædeligheder, som hans ubevægelighed og firskårenhed i samkvem med mere letbevægelige og hurtige omgivelser kunde skaffe ham.

Denne ro *kunde* glippe — som nævnt, når hans retfærdighedsfølelse blev krænket. Den kunde også svigte, hvis religiøse krav bemægtigede sig hans hele hu. Da blev han fanatiker — aktivt angribende. Men i reglen dog kun for en kort tid, fordi hans sjælelige konstitution simpelthen ikke ret længe kunde tåle de store udsving. Og når ekstasen var overstået og han var vendt tilbage til den rolige rytme, gav han sig igen ind under forsynet, — ret betingelsesløst. Han var i nogen mon fatalist. Hvad der skal ske, det skal ske. »Det skulde nu sådan være«, hed det. »Jeg har den forsæt hvor ieg skal døe, skal ieg døe, hvor ieg skal læge skal ieg læge og hvorledes min skiebne er maa ieg tage den«, skrev en tybosoldat 1813 hjem fra en lejr ved Lübeck.

Ja, de tog deres skæbne tålsomt, de gamle, i gode og onde dage. Og over for døden, det visseste af alt, bevarede de ofte en forbavsende sindsbeherskelse. De kunde tale om den, når den nærmede sig, tilsyneladende uden større bevægelse — stiltfærdigt, med sænket stemme, som man talte i højtidsstunder, med vægt på ordene. De græd ikke som Ezekias eller bad om at få femten år lagt til. De beskikkede deres hus for at alt kunde være ordnet, inden de gled ind i den sidste blund før den store rejse.

Dankvart Dreyer: Landskab fra Himmelbjergegnen. Ca. 1841.
Kobberstiksamlingen.

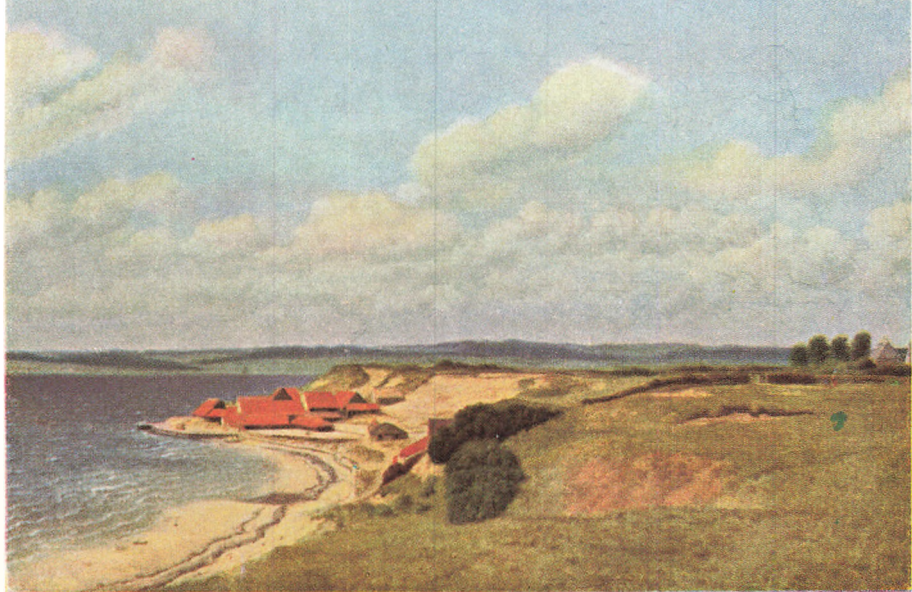
DANSKE MALERES GENGIVELSE AF JYLLANDS NATUR

Af JAN ZIBRANDTSEN

FØRST efterhaanden dukker de forskellige Egne af Danmark op i vore Maleres Skildringer. Det sker i Pagt med Landskabsmaleriets Udvikling. Man kan næppe tale om en dansk Landskabskunst før mod Slutningen af det 18. Aarhundrede, da Tidens voksende Naturfølelse ledede Malernes Skridt ud til poetiske Havemotiver, til Mark og Skov. Men det er dog kun den første spæde Begyndelse til en senere saa rig kunstnerisk Udfoldelse. Den falder i det 19. Aarhundrede, da Kunstens Strømninger nøje er knyttet til Studiet af den frie Natur, dens Linierytme, dens Belysninger og Farver. Malerne bliver sig nu vort Lands Særpræg helt bevidst. Det er Sjælland og Fyn, som først gøres til Genstand for kunstnerisk Behandling. Og ligesom i Digtning

gen kommer Opdagelsen af Jylland i Kunsten til sidst. Man kan undres herover. For indenfor vort havomkransede Land har Jylland længe for den nationale Bevidsthed staaet som det mest varierende og samtidig mest storslaaede Natur-omraade. Ikke blot hvad Arealets Udstrækning angaar, er Jylland Hovedlandet. Her er Blichers brune Hede, her er H. C. Andersens »Højland med Skovensomhed«.

Man forestillede sig i ældre Tid ofte den jyske Halvø som noget vildt og fjernt. Det er derfor betegnende, at Jylland for Alvor træder ind i Billedet samtidig med det 19. Aarhundredes Stemningslandskab i dansk Kunst, med Malere som Dankvart Dreyer, Kyhn og Rump. En Udvikling, der sidenhen i Realismens Periode skulde fortsætte og naa til ny Kulmination med Hans Smidths og Skagensmalernes sanddru Gengivelse af den jyske Naturs mest typiske Sider. Det er saa sent som omkring 1840, at danske Malere begynder at tage de jyske Motiver op til indgaaende Behandling. Jyllands første Maler er Fynboen Dankvart Dreyer. I Billeder fra Fyrrernes Begyndelse har han med den sjældneste maleriske Intimitet vist os Farven og Lyset over forskellige karakteristiske jyske Egne. Men det bør retfærdigvis nævnes, at C. W. Eckersberg allerede 1830 malede det fine lille Landskab med Teglværket Renbjerg ved Flensborg Fjord. Et Arbejde, der vidner højt om hans Kunst, Klarhed og Akkuratesse. Kun sjældent malede han, der var født i Nærheden af Flensborg, jyske Landskaber. Saa meget desto mere Opmærksomhed fortjener Fjordbilledet, for det røber megen Indlevelse i den aabne østjyske Kystkarakter, og det er, som om man i det kan finde Kimen til mange senere Billeder fra de danske Strande, skabt af yngre Kunstnergenerationer. Paa den gullige Pynt ude i Fjorden, der kruser sig violfarvet og glitrende perlegraa i Sommerbrisen, ligger Teglværket, løftet et Stykke over Havfladen. Naturen fremhæves af de fint præciserede røde Tagflader i Teglværkets Komplex af Bygninger. Billedet viser Mødet mellem

C. W. Eckersberg: Teglverket Renbjerg ved Flensborg Fjord. 1830.

Statens Museum for Kunst.

Dankvart Dreyer: Landskab ved Tørring. Antagelig 1841.

Statens Museum for Kunst.

Christen Dalsgaard: Fra Limfjorden. 1847.
Sorø Kunstmuseum.

Hans Smidth: Jysk Kirke (Nørre Illum) under et optrækkende Uvejr. 1890'ernes Midte.
Statens Museum for Kunst.

Christen Dalsgaard: St. St. Blicher paa Heden i Samtale med Taterne. 1866.

Frederiksborgmuseet.

Vilhelm Kyhn: Fra Dollerup Bakker

i Nærheden af Hald. 1869.

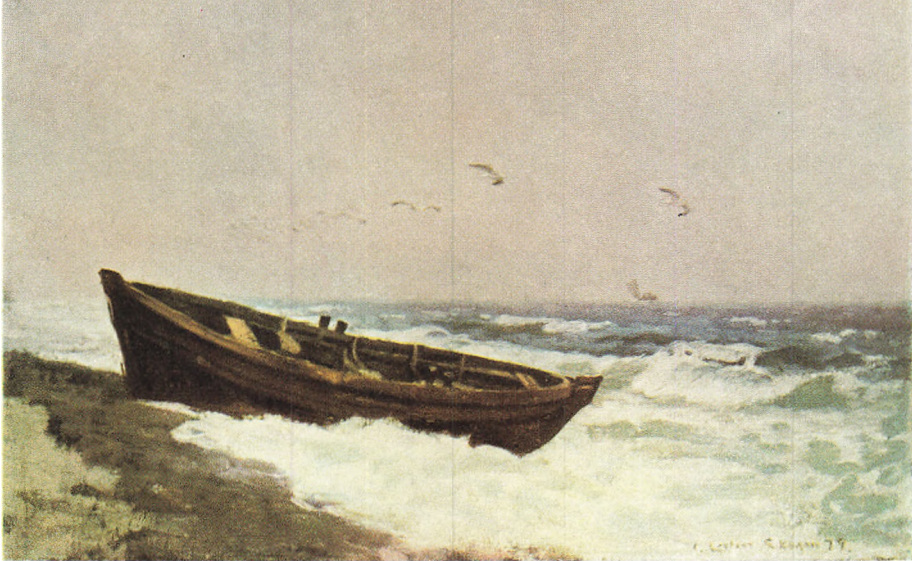
Frederik Vermehren: En jysk Faarchyrde paa Heden. 1855.

Statens Museum for Kunst.

Vilhelm Kyhn: Graavejrsstudie fra Hadsund. 1867.

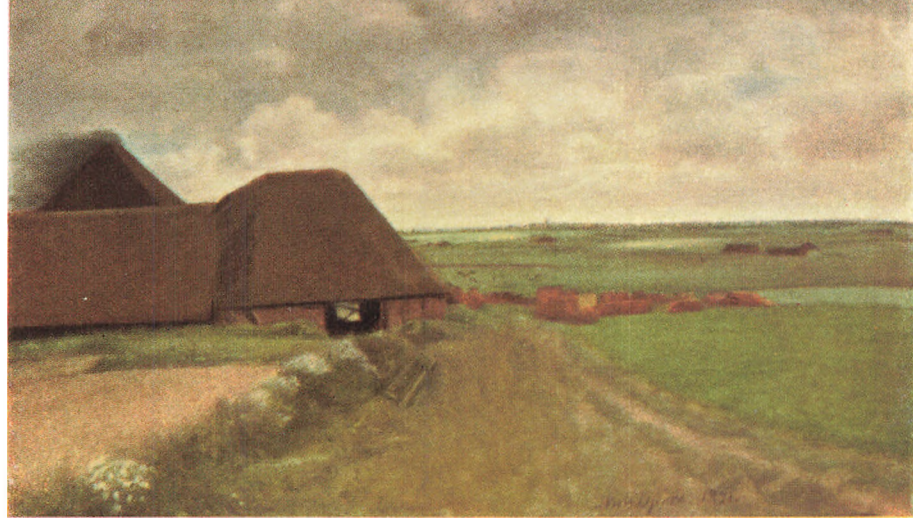
Statens Museum for Kunst.

Carl Locher: Rorsbaad i Havstokken. Skagen. 1879.
Skagens Museum.

N. P. Mols: Roeoptagning. 1886.
Statens Museum for Kunst.

Niels Bjerre: Ved et vestjysk Teglværk. 1891.

Statens Museum for Kunst.

Carl Østerbye: Sommerlandskab. Helgenæs. 1939.

Statens Museum for Kunst.

Dankvart Dreyer: Jysk Landskab. Ca. 1841. Kobberstiksamlingen.

det sommerhede, tørre Land og Strandens friske Bølger. Ikke mange Aar efter kom Martinus Rørbye til Jyllands Nordspids, til Skagen, hvor han som den første skildrede Optrin af Fiskernes Liv, dramatiske Scener med Strandinger eller blot det brusende Hav mod Stranden med de optrukne Baade eller den blikstille Sommeraften med pibe-rygende »Mænd af Skagen« passiarende oppe paa Klitterne. Alligevel maa det siges, at det er Dankvart Dreyer, der tidligst trænger ind til det jyske Landskabs Grundtone. Han udførte i 1841 og 1843 nogle af sine betydeligste Værker efter jyske Motiver. Og de staar den Dag i Dag som noget helt almengyldigt, naar man tænker paa den maleriske Fortolkning af jyske Egne, endogsaa i Sammenligning med senere Gengivelser af Jyllands Natur i dansk Kunst. Før Dreyer havde Landskabsmaleren J. P. Møller i 1830'ernes Begyndelse foretaget en Studierejse i Jylland, og den tysk-fødte Kunstner Louis Gurlitt, der en Tid virkede i Danmark, havde malet jyske Landskaber, hvilket bl. a. ses af hans Receptionsstykke fra 1840 til Akademiet i København.

Men foran Dankvart Dreyers Lærreder føler vi os helt paa jysk Grund. Det skyldes hans dybe Sansning af Naturen, hans umiddelbare og ofte saa temperamentsfulde Indlevelse i ganske bestemte landskabelige Stemninger. Det skyldes i første Række hans Mesterskab som Maler. Ved den Udtrykskraft, han formaaede at give Oliefarven, var han forud for sin Tid. Det er, som om man ved hvert Penselstrøg kommer ind til Kærnen af et Stykke jysk Natur, naar man indgaende betragter Dreyers »Landskab ved Tørring« paa Kunstmuseet i København. Saadan er Jylland! Med Lyngbakker og vide Horisonter.

Man forstaar, at Billedet er blevet til i et inspireret Nu Ansigt til Ansigt med Motivet, som vel er set fra en Bakketop. Der er noget harmonisk, levende, ja, næsten aandende i Dreyers Landskabsopfattelse. Som en roligt kuplet Form løfter den brune Lyngbakke sig. Dens Kontur naar lige akkurat op over den fjerne Synsrand, der her og der svøber sig i grønne atmosfæriske Toner. De hvide Skyer sejler som et blændende Syn over Himlen og skaber ilende Skygger over Forgrundens Lyngflader og lysere Sandpartier. Hvor virkningsfuld er ikke denne Himmel. Som fantasifulde plastiske Væsener, som et himmelsk Opbrud ses Skyerne i Forhold til Jorden og Landskabets hvilende, alvorlige Linierytme. Derved understreger han det store Drag i jysk Natur.

Dankvart Dreyer har givet os et mangeartet Billede af Jylland. Der er Rejsning og en forklaret Lysfylde i hans Sommerskildringer fra Aarhusbugten. Man finder Genklangen af et romantisk Gemyt i hans Uvejrsbillede fra Heden i Nasjonalgalleriet i Oslo. Det er malet med en helt ud moderne koloristisk Dristighed og Intensitet i Følelsen som et Spil af blaaviolette, brungule, røde og grønne Farvestrøg. Midtjylland og Silkeborgegnen har han hyppigt behandlet. Man har herfra nogle af de bedste Eksempler paa hans inspirerede Tegnekunst. Men ogsaa Vestkystens Ensomhed og Storhed har han skildret i sine Strandbilleder fra Bovbjerg.

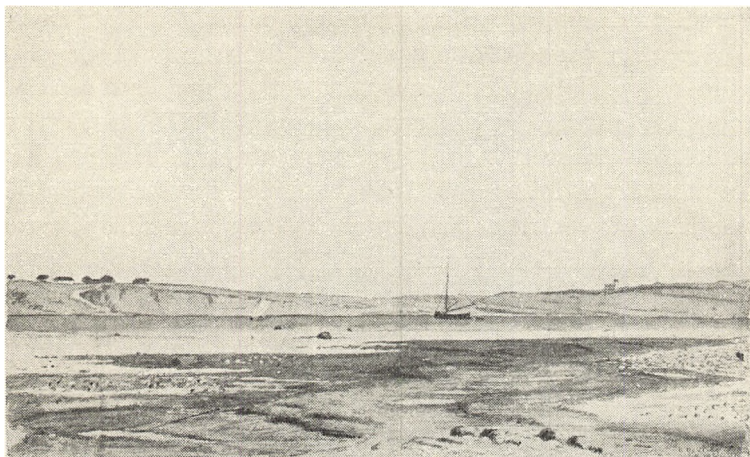
Martinus Rørbye: Fiskere, der drager Vaad. Skagen 20. Maj 1833.
Kobberstiksamlingen.

Det menes, at Dankvart Dreyer var Deltager i den første Himmelbjergsfest i 1839. Han kom til Jylland med Blichers naturbeskrivende Digtning i Tankerne.

Flere Kunstnere begynder i Fyrerne at interessere sig for Jylland. Af Christen Dalsgaard, der var født paa Krabbesholm, eksisterer mærkeligt realistiske Studier fra Ungdomstiden. Ligesom hans Tegninger af jyske Bondetyper besidder store Kvaliteter, har hans smaa malede Landskabstudier fra de unge Aar fængslende Egenskaber. Der er i Virkeligheden et langt mere umiddelbart Udtryk af Naturoplevelse i disse Ting end i hans kendte Genremalerier fra den efterfølgende Periode. Dalsgaard observerer skarpt, trænger ind til Landskabets Tone. I Sorø Kunstmuseum hænger hans fine Landskab fra Limfjorden, malet 1847. Man mærker det

karske, brede Pust af Søen, fornemmer Bølgerne mod Stranden og faar samtidig et ligesom fortroligt Indblik i en typisk Limfjordsegn, hvor de vandrette Linier dominerer og Udsynet er stort. Samme Aar malede Dalsgaard Hald Ruiner og to Aar senere det koloristisk forbavsende følsomme Landskab med Skivehus paa Kunstmuseet i København, der virker helt moderne. Ved det mildt disede atmosfæriske Lys foregriber det Niels Bjerres jyske Landskabskunst.

I Vilhelm Kyhns Landskabskunst gør en Dobbeltthed sig gældende. To divergerende Oplevelsesmaader, en romantisk og en realistisk, synes skiftevis at præge hans Syn, naar han staar over for Naturen. Hans romantiske Hang til at indsuge Stemningen i et Motiv og til at lade den træde potenseret frem i Billedet har sat sit Grundpræg paa mange af hans større Landskaber, der paa denne Maade løftes op i et lyrisk Plan, bag hvilket Virkeligheden tilkendegiver sig mere eller mindre klart, ofte kun anelsesfuldt. Her viser han et Slægtskab med Jørgen Sonnes stemningsbaarne Landskabsstudier til Slagmalerierne fra Trearskrigen. Men naar man vil fremhæve Kyhns betydningsfulde Plads blandt de Malere, der i forrige Aarhundrede skildrede Jylland, er det dog først og fremmest hans dagklare eksakte Naturstudium, man maa hefte sig ved. Kyhn granskede Landskabets Linier og Træk, som var det et kært Ansigt, han vilde indprente sig. Aar efter Aar begav han sig med sin Malerkasse til Jylland, og mange er de Egne, han har karakteriseret. Han ejer ikke Dankvart Dreyers beaandede Følelse for Farven og dog opnaar han ikke sjældent at give fintmærkende Udtryk for Naturens skiftende Belysninger. Han har Blik for Formens Forskydninger i et stærkt kuperet Landskab, og han pointerer gerne med en vis nøgtern Skarphed bestemte Linievirkninger, som han finder væsentlige i Motivet. Det ses allerede i hans Udsigt fra Bulbjerg fra 1846. Han elsker det vidtstrakte Udsyn over det jyske Land, med klar Linieføring helt ud mod Horisonten og med Grupper af Buske og Blom-

Chr. Dalsgaard: Strand ved Krabbesholm, Skive, 2. Maj 1849.
Vandfarvetegning. Kobberstiksamlingen.

ster i Forgrunden, gennemskinet af Solen. Saadan som det fremgaar af hans Studie »Bjærgelide ved Horsens« fra 1858 i Den Hirschsprungske Samling. Han understreger ofte den panoramaagtige, rige Udfoldelse af østjysk Natur. Idyllisk aabner Udsynet mod Fjorden sig i hans »Parti fra Vejle Fjord« fra 1867, der findes i Aarhus Museum. Forgrundens Trægrupper kan minde om P. C. Skovgaards Skarritsø-Fremstillinger. Men Kyhns Landskabskunst naar dog ikke Skovgaards i dekorativ Rejsning. Til hans bedste jyske Landskabsskildringer hører Graavejrsstudien fra Hadsund, malet i Juli 1867, paa Kunstmuseet. Man ser ogsaa, hvor fint et Blik han havde for Lysfænomenerne over Vesterhavskysten og de voldsomt bevægede Klitter ved Kandestederne, hvor han malede sidst i 1870'erne.

Medens Gotfred Rump fortrinsvis malede Sommerens og Vinterens Stemninger i Skoven, i Midtjylland, ved Sæbygaard og mange andre Steder, er det det ørkenagtige Hedelandskab, Fr. Vermehren gengiver i sit Billede af En jysk

Faarehyrde fra 1855. Harald Foss og Hans Friis hører til de Malere, der vedholdende har dyrket de jyske Bakkedrag og vide Udsyn. Men den Kunstner, der dybest er forankret med den jyske Hedejord er dog Hans Smidth, der blev en af Realismens store Kunstnere. Hans tidligste Hedestudier stammer fra Slutningen af 1860'erne, men der skulde endnu gaa adskillige Aar, før han i moden Alder malede sine mest typiske Landskaber fra den jyske Alhede med drivende Skyer over det vældige Himmelrum. Det skete først i 1880'erne. Hans Smidth var født i Naskov paa Lolland. Via Kerteminde kom han først i femten Aars Alderen til Jylland, hvor Faderen blev Herredsfoged i Sallinglands Herreder og Byfoged i Skive. Den nye Natur gjorde uudsletteligt Indtryk paa ham, saa stærkt, at han, Øboen, hele Livet følte sig draget af den storladne Natur og det primitive Liv paa Heden. Med uovertruffet Skarpsyn har han i talrige friske og farvefine Figurstudier taget de jyske Bondetyper paa Kornet og altid med Varme, Medfølelse og Lune. Det er betegnende, at Hans Smidth arbejder paa et helt igennem dansk Grundlag uden at søge Impulser og Retningslinier i Udlandets Kunst. Først sent blev han anerkendt. Han var stiltfærdig og tilbagetrukket af Væsen. Men en Eftertid har stadig klarere indset hans store Betydning for Naturalismen i dansk Malerkunst og hans Stilling som en af de centrale skildrere af Jyllands Natur i samme Periode. Atter og atter søgte han Hedens Ensomhed med de dybe Hjulspor, med Lyngtuernes Mangfoldighed og den fjerne distinkt optrukne Horisont. Han har iagttaget Lysets mærkelige Klarhed over den jyske Jord. Hans Farver er dybt mættede og ofte af en egen glansfuld koloristisk Skønhed. Det vidner om hans nære Kontakt med Natur og Mennesker.

Landskabets Stemninger fra den solklare Dag til det ilksomt optrækkende Uvejrs og de dramatiske natlige Ildebrandscener har han malet med samme Mesterskab. Han har vist os Glibfiskerne paa Limfjorden, saaledes at det

Hans Smidth: Glibfiskere i Limfjorden. Akvarel. Omkr. 1870.
Kobberstiksamlingen.

landskabelige Rum, Jord og Himmel, er gennemtrængt af forklaret Lys. Et meget ægte Kunstnersind afspejles i Hans Smidths højst varierede midtjyske Landskaber. Naturens tunge Stoflighed kommer umiddelbart til Udtryk i livfulde Farver, der fortæller om primitiv Glæde ved Tingene. Ingen Maler har mere træffende skildret den jyske Blæst end Hans Smidth. Man fornemmer Lysets uafledelige Foranderlighed og Skyernes Flugt over Himlen. Den enkle plastiske Karakter i de vidtstrakte Hedeegne med lave Høje synes ligefrem at være udformet og tilslebet af Vinden.

Mellem denne Tids Kunstnere, der specialiserede sig i det jyske Landskab er de allerede nævnte Malere Harald Foss og Hans Friis. Andre har i kortere Perioder dyrket jysk Natur. Det gælder Otto Bache, Aug. Jerndorff og Frants Henningsen. En af de Malere, der med stor Finhed er trængt

ind til Hedelandskabets særegne Verden er Hans Nikolaj Hansen i Studier fra Midtjylland, udført omkring 1880.

Ansporende for ham har utvivlsomt Vennen Michael Anchers Skildringer fra Skagens Natur virket. I det hele taget betyder det kunstneriske Arbejde, der af en Række Kunstnere udførtes paa Skagen i 1870'erne og ikke mindst i 1880'erne en frugtbar Impuls for Friluftsmaleriet i Danmark. Det er i Realismens Periode. Efter at adskillige af vore Marinemalere havde følt sig tiltrukket af Skagen, var det Carl Locher, Viggo Johansen og Michael Ancher, der i sidste Halvdel af 1870'erne indledede Skagensmaleriets Blomstringsperiode.

Næppe nogen af vore Malere har vist os Havluftens Friskhed og Bølgenes Brusen omkring de optrukne Baade paa Stranden som Carl Locher. Han identificerede sig med Havets Væsen og frydede sig over de gyngende Skibe og Baade ude paa Vandet i det uophørligt skiftende Vejrlig paa Danmarks Nordspids. Michael Ancher er ligesom sin Hustru Anna Ancher hovedsagelig Figurmaler. Men det landskabelige Milieu spiller ofte en betydelig Rolle i hans Kunst. Han maler Livet ved Stranden, han maler Skagens gamle Fyrbakke eller den ejendommelige og ensomme Natur, hvor han ogsaa færdedes som Jæger. Det er Landskabskunst af høj Karat. Han har malet de skrigende Maageflokke i uroligt Vejr over Grenens yderste Spids, hvor de to Have mødes. Med en fintmærkende Impressionisme har Viggo Johansen grebet de atmosfæriske Lysfænomener over Skagen, den milde Solregn over Fiskerbaadene paa Stranden eller det levende Farvespil over Klitterne eller over Hedelandskabet, bag hvilket Skagens gamle Møller og længere ude det hvide og det graa Fyr rejser sig som udtryksfulde Silhuetter. For P. S. Krøyer var det navnlig Sommeraftenens blaanende Stemninger ved den hvide Strand, der kom i Betragtning. En mere indgaaende realistisk Iagttagelse finder man i hans smaa Studier med det solblinkende Hav ved

Vilhelm Kyhn: Bakkeskraaning med fritstaaende Træer.
Himmelbjerget, 1873. Kobberstiksamlingen.

Gl. Skagen. Anna Ancher, der var født paa Stedet, er dog maaske den Kunstner, som med den største koloristiske Følsomhed har vist os Varmen og Intimiteten i Lyset mellem Haver og Huse paa Skagen.

Indenfor denne og den efterfølgende Tid har mange og betydelige danske Kunstnere søgt malerisk Inspiration i den jyske Natur. Man behøver blot at pege paa Theodor Philipsens Landskaber og Dyreskildringer fra Herregaarden Meilgaard paa Djursland eller ved Voersaa. I Philipsens Kunst kommer Naturstemningen i Impressionismens Aand klart til Udtryk. Her forenes en stærk og lidenskabelig Naturfølelse med det moderne Maleris koloristiske Konsekvens

og lysende Farvekarakter. Beslægtet hermed i malerisk Henseende er Albert Gottschalcks nervøst vibrerende Stemninger fra Ribe, udført sidst i Firserne. Fridolin Johansen har malet paa Mors og Johan Rohde har foruden sine kultiverede Bymotiver fra Randers udført fine Landskaber med Baade paa Fanø Strand. Han vælger som de gamle hollandske Malere ikke sjældent at anbringe Landskabets Horisontlinie lavt i Billedet. Herfra løfter Baadenes Master sig poetisk og distinkt mod den høje Himmel. Niels Skovgaard har i Halvfemserne givet Udsynet fra Stranden mod Vesterhavsdønningerne en monumental Form. Paa Grundlag af sine indgaaende Studier fra Skagens Sønderstrand har J. F. Willumsen i »Sol og Ungdom« fra 1910 givet et stærkt Udtryk for Børnenes frie Tumlen paa Stranden. Han søger i en Syntese at sammenfatte Sommerens blændende Sol over Livet ved Havets Bred. — Man føler sig helt paa jysk Grund foran N. P. Mols' Lærreder. Han har i mange Billeder karakteriseret det jyske brogede Kvæg paa øde Marker i Vestjylland tungt og vederhæftigt.

Der er Stilhed, Andagt og store Linierytmer i Ejnar Nielsens Landskaber fra Gjern. Han kom hertil i 1894 som 22-aarig og blev betaget af Naturens enkle Drag paa dette Sted. Det er, som om han giver det jyske Landskabs Ensomhed Resonnans i sorgfulde dæmpede Klange. Hans Brug af Farven er asketisk. Han benytter kun graa, brunlige eller graagrønne Farver. Men trods de Stilbestræbelser i Halvfemsernes Aand, hans Værker bærer Vidnesbyrd om, finder man bag den stærke Abstraktion en sanddru Naturbetragtning, hvorefter yngre Generationer har lært. Som Medhjælper hos Joakim Skovgaard under Dekorationen af Viborg Domkirke lærte Niels Larsen Stevns den omkringliggende Egn at kende. Og den Række af Landskabsakvareller, han malet omkring Aarhundredskiftet, hører til hans første betydelige selvstændige Arbejder. Stevns maler mørke brungrønne Bakkedrag under lave Skyhimle. Og han benytter i

Hans Nikolaj Hansen: Officersgrav paa Dybbøl. 1920. Privateje.

Lighed med Fynboen Fritz Syberg en Kombination af Tegning og Farvelægning. Der er en egen Naturbetagelse og bunden Varme i disse Akvareller. Mange Aar senere skulde Niels Larsen Stevns give storslaaede Visioner af Vendsyssels Natur i sine Frescer med historiske Skildringer i Centralbiblioteket i Hjørring, ikke mindst i det lysende Morgenlandskab, man oplever i Billedet af Skipper Clement i Slaget ved Svendstrup Mose.

Vestjylland fik i Niels Bjerre og Jens Søndergaard to fremtrædende Malere. Hovedparten af Bjerres Produktion er Landskaber fra Lemvig og Bovbjergkanten. De viser hans Oplevelse af Lysfænomenerne over Skrænterne ned mod Havet, over stort sete Landskaber med Træer, Telefonpæle og Huse. Han har tilbunds forstaaet Vestjyllands Natur med dens Modsætningsrigdom af forblæst Barskhed og Frodighed. Navnlig i hans tidligste Landskaber finder man et Slægtskab med Hans Smidth. Ikke saa meget ved den male- riske Behandling og Stil som ved Grundtonens Ægthed.

I en fortættet og stemningsrig Form møder man jysk Natur i Jens Søndergaards Billeder. Han er blandt vore moderne Malere blevet betegnet som Jyllands Maler fremfor nogen anden. Han begyndte i 1920'erne at udstille i København og blev hurtigt bemærket for sit Særpræg. Her var en Maler, som forstod at se og opleve paa en ny Maade. Det er, som om Jens Søndergaard fra første Færd bringer Naturen ind under en større Synsvinkel. I hans besynderlige Landskaber fra Thy bølger Bakkedragene ind mod Horisonten i en mægtig og svimmel Rytme. Det er, som om ubevidste Sjælstilstande vokser frem og tager Form i disse Stemninger. Man faar Del i en Malers fantastiske Syner og Drømme foran sin Hjemegns Høje og Bakker med Lyng og Markfelter, Dyr og Huse. Landskabernes Linier og Former er i ekstatisk Bevægelse og faar, ligesom baaret af primitiv Kraft, selvstændigt Liv paa Lærredet, først og fremmest paa Grund af Jens Søndergaards koloristiske Begavelse.

Fortroligheden med Thylandskaberne, Limfjordsegnene og senere med de bratte Skrænter mod Vesterhavet ved Bovbjerg, hvor han siden 1928 har malet, er ganske vist Grundlaget for hans Kunst, men hans Billeder er alligevel ikke hjemstavnsprægede i nogen snæver Forstand. Dertil er hans Oplevelse for vidtfavnende. Det kendetegnende Træk ved hans Landskabskunst er det store organiske og kosmiske Syn paa den jyske Natur.

Mange er de Malere, der i moderne Tid har udvidet vor Forstaaelse af Jylland. Axel P. Jensen har fæstnet sig ved det bjergagtige og viltre ved Klitformationerne langs Jamberbugten, men ogsaa givet os Indtryk af den blomsterklædte Festivitas, der kan være over Vegetationen i disse magre Egne. Erik Raadal tog i 1930'erne Gjærnlandskabet, Ejnar Niensens gamle Motivkreds, op til ny Behandling, og viste os den maleriske Karakter ved Nutidens Stationsby og den omkringliggende Egn. Den Klarhed og Fasthed, der er i hans Billedopbygning, har haft Betydning for andre unge

Jens Søndergaard: Landskab fra Thy. 1924. Kobberstiksamlingen.

Malere. Blandt dem er Svend Engelund, som er født i Vraa. Han har indtrængende skildret Vendsyssel-Landskabets strakte Horisontalvirkning med de lerede Markflader og de faa spredte Gaarde. Karl Bovins Navn er særligt benyttet til Fremstillinger af Odsherreds Natur. Han er en Landskabsmaler af den unge Generation, hos hvem man ikke blot kan genkende Traditionen, men ogsaa opleve en intim malerisk Fordybelse i moderne Forstand. Disse Egenskaber lærer man at kende i hans lysfyldte Skildringer af de lave Bakkedrag uden for Frederikshavn, hvor han fra Barnsben har Rod, og i hans Klitstudier fra de sidste Aar paa Skagen. Her og desuden ved Hvide Sande har Knud Agger malet enkle Landskabsformationer svøbt i lysende Atmosfære.

Afsides Egne med Husmandssteder paa Heden ved Silkeborg er malet af S. Hjorth Nielsen i hans tidlige Ungdom. En jysk Grundtone klinger fint igennem i dem. Adskillige Malere har følt sig draget af Bakkerne paa Mols. En Kunstner, hvis Navn specielt er knyttet hertil, er C. Godtfredsen. Lauritz Hartz har skabt Landskaber af høj kunstnerisk

Værdi i sine Fremstillinger af Lyngbakker og Strandmotiver fra Glatved paa Djursland, og Carl Østerbye har med malerisk Intensitet skildret den aabne Natur paa Helgenæs ved Jyllands Østkyst. Han har desuden i stærkt abstraherende Form vist os Stemningen over Vejlefjordens Enge og Skovbryn og den enkle Linierytme over Landskabet ved Mariager Fjord. Ser man paa den rent topografiske Skildring af vort Land, er Materialet stort og detaljeret, men drejer det sig om vore bedste Maleres Gengivelser, er Kortlægningen af de forskellige Naturomraader mere sporadisk. Alligevel er det nok i disse Billeder, vi trænger dybest ind til Jyllands Ejendommeligheder. Det er Træk, der indprenter sig i Bevidstheden. Kunstneren kan ved sine Oplevelser af et bestemt Naturudsnit give os almene Grundtræk af et større Hele. Ogsaa den moderne Kunstner kan i et stærkt forenklet Formsprog trænge ind til et Landskabs særlige Karakter og Stemmekvaliteter, saa vi beriget udbryder: Dette er Jylland.

JYLLANDS NATUR, BESKREVET I DANSK DIGTNING

Af HANS POVLSEN. Tegninger af POVL CHRISTENSEN

JYLLAND er et morsomt land. Det har gennem tiderne leveret stof til morskab for øboere og andre. Her bor — eller rettere *boede* molboerne, om hvem en ældgammel digtning drejer sig, en klassisk litteratur, der i dag som fordem er elsket i landet fra de yderste kyster ind i centret — selve Mols, hvor den lille hovedstad Ebeltoft pietetsfuldt har hæget om sit gamle molboansigt: de vringledede gader, det fine dukkestue-rådhus, de mærkværdige tangdiger. Molbohistorierne — denne gamle novellesamling — har ikke nogen ansvarlig forfatter. Det har nok taget mange

hundrede år at få dem færdige til trykning. Lattermilde østjyder har vel på deres vandringer i syd og nord moret sig over de folk, der blev, hvor de var, og var venlige og hjælpsomme — og tog vel mod den forbifarende, tog ham god, i god tro. Man vil den dag i dag hos halvøens beboere finde dette tillidsfulde, intet ondt anende eller formodende over for fremmede.

Alene deres afsondrethed har stillet dem til skive for det lystige næn og krakilske vid.

Molbohistorierne fortæller sparsomt om Molslandets idyl om gadekær og landsby, om Ebeltoft og storstaden Århus, hvorhen de drog — og vendte tilbage med spegesild eller nye strømper samt en tår over tørsten. — I det fuldstændig inde-lukkede Femmøller finder man endnu ved en af mølledam-mene — ja, mon ikke — netop det tørstige træ, der strakt vandret hen over søens flade er nær ved — uden molboernes hjælp — at kunne dyppe sine blade i vandet.

Men hele Jylland var i gamle dage danskens molboland, indtil digteren Steen Steensen Blicher i 1820'erne tændte sit vældige bål på heden og gjorde lyst i landet.

Tegnere har set på landkortet og opdaget den jyske halvøs molboagtige form: Vendsyssels tophue, Djurslands svulmende, forkølede klumpnæse med Samsø som den store dråbe under, og Helgenæs på dryp.

Selv om Jylland på Blichers tid lå litterært i skygge sammenlignet med øerne, så er der dog i fortiden gået stærke åndelige lystrejfe hen over landsdelen. Ikke mindst netop egnene omkring Randers og Djursland var i middelalderen skueplads for begivenheder, som vakte en digtning til liv: folkeviserne. Her på Mols ejede Stig Andersen Hvide, den grumme marsk, flere gårde, og på øen Hjælm havde han til sidst sin militære basis, hvorfra han bekrigede de jyske herremænd og foretog plyndringstogter på kysterne.

Flere folkeviser fortæller om den lange strid og drabet af kong Erik Klipping i Finderup kirkelade, om mødet med

dronningen i Skanderborg, hvor han dømmes fredløs — og hjemkomsten til Møllerup på Mols:

*»Marstig han drog sig til Hjælm og så tog han det ind;
det vil jeg for sandingen sige: derfor blegned mangen kind.*

*Bonden går ad marken, og der han sår sit korn:
Hjælp os, Gud fader i himmerig, har Hjælm nu fået horn!«*

På torvet i Randers står statuen af Niels Ebbesen til Noringris. Også han fik sin vise, der fortæller om hans møde med den kullede greve, først nede ved åbredden, hvor grev Gert undsiger ham:

*»Du skal enten Danmark rømme,
eller jeg skal lade dig hænge!«*

— og siden inde i Storegade gik det greven ilde; uden at agte på grevens berømte skaldethed, fortæller visen:

*»Så toge de greve Gert i hans gule lok;
så hugge de ham hovedet fra over hans sengestok.«*

Man får i denne folkevise glimtvisse billeder af middelalderens Randers ved Gudenåen. Vi ser ridder Niels og hans karle — med de bagvendte hestesko — ride over broen, hvor den liden Svend Trøst gør sig nyttig ved at løsne broplankerne, og da ved hjemkomsten efter endt gerning »han kom til Randers bro, dør stod den liden smådreng«.

*»Niels Ebbesen over broen løb, de fulgte ham iså fast;
det var liden smådreng, han broen efter ham kast.«*

På samme tid sang man visen om Niels Bugge på Hald. Og »nør i Thy« oplevede man det store drama på gården Nordentoft, som ikke glemtes i århundreder.

Under den unge ridder Ebbes fraværelse i kongens gård har hans broder hjemme taget hans trolovede, stalten Adelus, og på bryllupsdagen vender Ebbe tilbage og hærger hjemmet:

*»Det var Ebbe Skammelsen, han sit sværd uddrog,
det var stalten Adelus, han til jorden vog.«*

Samme skæbne fik broderen, og faderen »gjorde han ilde sår«, »hans moder misted en hånd«.

»Fordi træder Ebbe Skammelsen så mangen sti vild!«

Ved Ribe landede i det 12. århundrede prinsesse Dagmar af »Bejerland« og blev modtaget med hæder og pragt af folk og konge. Selv var hun underskøn, og Ridder Strange, som hentede hende i Bømen, havde fortalt hende om kong Volmers skønhed. Temmelig skuffet ved at se kongen »rende sin gang på sand« spørger hun Strange: »Hvem er den skele svend, der rider på hviden sand?« Han svarer:

*»Min nådige frøken, I siger ikke så:
det er den herre, al Danmark å (ejer).*

*Skam få I, herr Strange, hvor kan I lyve!
da haver kongen af Danmark ikke foruden eet yve (øje).«*

— Alt blev imidlertid så godt. Folkeviserne om hende bevidner hendes uhyre popularitet, og i dag viser monumentet på slotsbanken hende stående i bådens forstavn, da hun lander. I Ribe døde hun, ikke lang tid efter. Kongen rider fra Skanderborg slot med hundrede svende, ind over Randbølhede. »Der fulgte ham femten svende, men der han red over Ribe bro, da red den herre alene«.

— Fra de følgende århundreder kendes enkelte jyske digtninge som fx. En historie om Peder Smed og Adser Bonde. Men først med Steen Blicher kommer en virkelig *beskrivelse* af jyske landskaber ind i digtningen.

Imidlertid var det Blichers stadige tanke at ville vise øboerne i Danmark det jyske land. Øboerne havde så mange digtere. Men Jylland kendte de knapt, og den jyske bonde var dem mest bekendt gennem — molbohistorierne!

I sin novelle Røverstuen forsøger Blicher da at liste de gode

landsmænd i øst med over Lillebælt. — Her skal anføres lidt af denne novelles klassiske intonation:

»Danmarks øer have et så yndigt, venligt, fredsælt udseende . . . Når man fra det dejlige Fyens land sejler over til Jylland, troer man i førstningen blot at have passeret en flod, og kan ikke ret overbevise sig om, at man nu er på det faste land; så lignende og nær beslægtet med øerne er her halvøens skikkelse. Men jo længere man nu kommer ind, jo mere forandres egnen: Dalene blive dybere, bakkerne brattere, skovene see ældre og mer affældige ud; mangt sivgroet kjær, mangel med kort lyng bevokset jordplet, store stene på de højryggede agre — alt vidner om ringere cultur og mindre befolkning. Når man omsider rygningen af Jylland, udbreder sig for øjet de uhyre, flade heder . . . Løber en bæk eller åe gennem heden, da forkynde ingen enge, ingen busk dens nærværelse; dybt nede mellem udhulede bakker snoer den sig lønlig og med en fart, som om den skyndte sig ud af ørkenen.

Over en sådan bæk reed en smuk høstdag et ungt velklædt menneske henimod en liden rugmark.«

Digteren fører nu læseren lige ind i en spændende konflikt mellem herremand, bonde og krybskytte, og på de følgende sider tegnes nu det første billede i vor litteratur af den jyske bonde: *Sorte Mads*, fredløs bonde, men af rakerslav, djærv, uimponeret, frygtløs og godmodig, snu og reel.

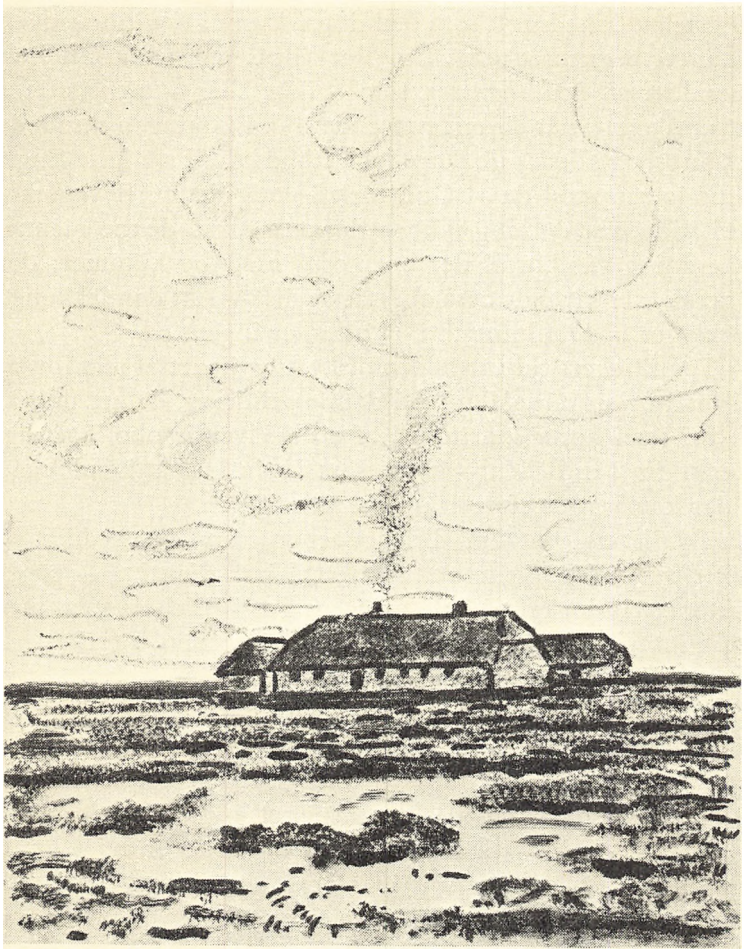
Fra ham har den jyske digtning sit udspring.

Få år efter kom den vemodige, dybt gribende fortælling *Hosekræmmeren*, hvis tyngde går som en skælvende tone gennem dens indledende hedeskildring:

»Stundom, når jeg har vandret ret ud i den store alhede, hvor jeg kun har havt den brune lyng omkring og den blå himmel over mig; når jeg vankede fjernt fra menneskene og mindesmærkerne om deres puslen hernede, der i grunden kun er muldvarpeskud, som tiden eller en og anden urolig Tamerlan engang jævner med jorden; når jeg svævede

Og befandt jeg mig således for en del år siden en stille, varm septemberdag langt ude i den samme hede, som jeg i arabisk forstand kalder min.

Når jeg udmattet, mødig, smægtende af hede og tørst, med smertelig længsel tænkte på araberens telt og kaffekjedel: da takkede jeg Gud, at et lyngtækt huus — om end milelangt borte — forjttede mig skygge og vederqvægelse.

hjeretelet, frihedsstolt som beduinen, hvem intet huus, ingen snævert begrænset mark fængsler til pletten, men som ejer, besidder *alt hvad han ser*, som — ikke boer — men lysterer *hvor han vil*; når da mit svævende blik i kimingen skimtede et huus, og således ubehageligen standsedes i sin lette flugt: stundom opstod da — Gud forlade mig denne flyvetanke; thi andet var det dog ikke — det ønske, gid denne menneskevåning var borte! der boer også møje og kummer; der trættes, der kives de også om mit og dit! — Ak! den lykkelige ørken er både min og din, er alles, er ingens.«

— Før Blichers tid var heden afskyet og hadet af alle for sit armod og sit øde. Men med denne skildring, denne musik, hvori man hører som tonen af en skælvende obo, har digteren *givet* os heden — sådan som vi nu tror at kende den, eller kan længes efter at opleve den.

Fra Jyllands centrum, Blicher-egnen, som det hedder og altid vil hedde, centret tillige for al jysk digtning — peger litterære linjer ud til hele halvøen. Først Blichers egen produktion, der har taget emner lige fra scenen for E Bindstouw — Lysgård, Vium, Torning — til Himmerland, hvor Bittefanden huserede, til Spentrup ved Randers, hvorfra nye stråler viste til Djursland, Grenå: »Det blæste en storm udi Kattegat«, visen om »den fattige mand Søren Kanne« — nu som dengang af folket sunget på sin enkle, sørgmodige melodi — til hvis minde en statue er rejst foran Grenå kirke; — til Vejlbj, hvis præst, hr. Søren, på grundlag af en falsk beskyldning fra manden på Ingvorstrup dømtes til døden af sin egen svigersøn, herredsfogeden i Rosmos, og halshuggedes på Ravnshøj uden for Ålsø.

Linjer fører syd på — til Himmelbjerget, hvis berømmelse især stammer fra de store fester, som Blicher gennem en årække fik arrangeret. Vestpå til Jyllands vestkyst, som han beskrev i sit værk: Vestlig Profil af den Cimbriske Halvø — fra Hamborg til Skagen. Og til Tjele, hvorom handlingen i hans berømte novelle En Landsbydegns Dagbog samler sig.

I det følgende århundrede rejste der sig bølgeringe — ud fra dette litteraturcenter i Jyllands midte. Jylland blev sig litterært bevidst, blev litterært befolket. Stærkest gik bølgerne mod nord, hvor et halvt århundrede efter Blichers død den betydeligste kres af forfattere siden »guldalderen«, Blichers egen tid, stod frem: hjemstavnsdigtere, ofte muldets mænd, bønder og arbejdere, født på landet og sammenlevet med det. Også nogle af skolelærerlitteraturens mænd var jyder og tog tydelig arv efter vor største jyske digter. Sparsommere bredte ringene sig sydpå, påfaldende svagt at se i Sønderjylland, hvor folket ved den evige grænsestrid blev uroet og savnede den fred, der trods alt skal til for at digtning kan skabes. Et stærkt åndsliv rørte sig der, men med hektisk politisk glød, vendt mod den besværlige nabo i syd, og dæmpende lysten til at fabulere, at *digte*. I hundrede år hørtes egen digtnings stemme kun sjældent og svagt fra grænselandet. Men der blev *sunget* meget dernede: fædrelandets sange. Adskillige af hjemlandets digtere slog harpen til deres opmuntring i trange tider.

Holger Drachmann var en af dem. Tretten år efter krigen i 1864 gjorde han et »Strejftog over det danske Termopylæ« og skrev Derovre fra grænsen — med udfald mod hjemlig valenhed og kævleri: »Alt det vid og lune, som har været vor kulturs prærogativ her i Norden, ja på denne side Rhinen, er taget i døgnets tjeneste . . . litteraturen (er) under disse kummerlige forhold gået i vinterkvarter og tygger drøv på det gamle foder . . .«

Men hernede fra tilråber han . . . »Alle I, som sidder og døser over den sidste skandale på de københavnske kafeer . . . gå op en aprilaften, når solen just er gået ned, og ret eders march fra brohovedet oven over Alssund ad den gamle kolonnevej op over Dybbølbjerg, til toppen, hvor den dansk-sindede mølle knejser om kap med det tyske monument. Gå ind over markerne . . .; I vil ved hvert halvhundrede skridt standse foran grave. Hist er det et enkelt sort kors, måske

med en lille hvid sandsten eller simpel indskrift, som sønderjydens pietet har rejst en falden fjende . . . Fortsæt så vejen, til I kommer op til møllen . . . Mølleren står måske i døren . . . På sit brede sønderjysk vil han fortælle jer, hvor mange gange »kassen er skudt sammen over hans hoved«. »Men sidste gang«, tilføjer han . . . »murede jeg møllen op med cement, og nu skal de få lov til at ødelægge hele min mølles indtægter i granater, inden de får den skudt ned.« Drachmann skildrer nu sundet, Sønderborg med pontonbroen — og Dybbølbjerget. — Han bestiger bjerget »med bankende hjerte«. »Jeg måtte op og stå på det samme sted, hvor tunge, sølede støvler havde trampet, hvor granater havde pløjet jorden op som rasende tyre . . . og hvor der nu var så forunderligt stille, stille som i en grav.«

— Fra denne rejse stammer også digtet De sønderjydske piger: »De vog dem, vi grov dem en grav i vor have«.

En anden digter, Herman Bang, skrev nogle år efter — uden patos og svulmen, tværtimod: i sin stille og inderlige stil — romanen om grænselandet og dets folk under krigen: *Tine*. Et kapitel heri, Dannevirkenatten, er blevet klassisk. Modsætningen mellem stemningen i gæstebudet hos den enarmede baron, hvor den højstemte og ubetingede tillid til hæren ved Dannevirke, og til regeringen, holdes oppe ved rigelige drikkevarer og tobaksrøg og får udtryk i begejstrede taler og bravader — og på den anden side hele selskabets sammenbrud i gråd og modløshed, da der under gildet kommer bud om, at hæren har forladt stillingen og er på vej nord på, er stærkt gribende. Selskabet opløses, og man kører bort.

I enkelte malende sætninger i romanen mærkes krigen og nederlagets gru. — »Den dag op på formiddagen begyndte kanonaden fra Broager«. — »Som en orkan førte stormen kanonernes døn hen over det rystende hus«. . . . »Regnen var standset. Luerne fra Sønderborg flammede over landet«.

— Under og efter de to krige vedblev digtere at skænke os

sange, der især i Sønderjylland blev sunget — og synges i dag som dengang: Fabers: »Dengang jeg drog af sted«; Carl Plougs »Påskeklodden kimed mildt«; Grundtvigs »Det var en sommermorgen endnu før det blev dag« med verset: »Guds fred med vore døde i Danmarks rosegård«.

— I 1864 lød straks det håbfulde: Slesvigs land genvundet! Det er kampens mål! — Det var Paludan-Müllers »Brat af slaget rammet«. Et mangestemmigt kor var det — hvori da også sønderjyder blandede sig, om end kun få — således præsten J. J. Lohman og bonden Karsten Thomsen og i vor tid Chr. Demuth og Alsingeren Martin N. Hansen.

Efter den første verdenskrig blussede sangen op igen, ved tanken om de lidelser, der også da blev båret af vore landsmænd i syd.

I Helge Rodes *Moderen* stod sangen:

*»Søndret folk er vokset sammen i den store skæbnestund.
Én er stammen, én er flammen, én er glæden på vor grund.«*

Et smukt digt fra 1920 er Johannes Buchholtz' »På Tonderne station«:

*»I den slørede juninat var luften fredfyldt og lun,
over Tonderns 1ste perron fløj flagermus bløde som dun.
Fra den stille, grønne marsk kun et langeligt brøl af en ko,
— men på Tonderns 1ste perron brødes den natlige ro.
Danske jernbanemænd, med funkende huer på sned,
satte besluttet en stige til og tog tyske skilte ned.*

*... Sagte som plov vender muld, eller bøg strækker roden i jord,
strakte mit land sin rod, så langt som de danske bor.«*

En sang, som i 1918 virkede befriende og straks blev folke-eje, var Henrik Pontoppidans: »Det lyder som et eventyr, et sagn fra gamle dage«.

Den unge sønderjydske digter Marcus Lauesen skrev en artikel om Oplevelsen af landskabet fra det yderste Løjtland til vestkysten. Fra de ujævne bakker »gennem skovene til de

Hæren havde forladt Danevirke-stillingen og drog nord på. Vinduerne slog i stormen. Regnen mod ruder og mur lød som geværernes knitren. Og fra vejen i mørket hørte man, langt borte, vognenes

tunge, langsomme rullen, de utydelige lyde fra
de flygtendes tog, der asede forbi fra Sønder-
borg — på fireogtyvende time — som et stort
bortdragende ligtog.

flade Drag, der som en nøgtern, men menneskelig virkelighed lod sine storme bortblæse de drømme, som skabtes i Kløfterne ved Østersøen«. »Gennem midtlandets flader og bakkeøer, til marsken med de evigt grønne sletter, hvor får græsser i uendeligt tålmod under det store havs stærke luftninger. — Denne forandring fra øst til vest har for mig ind delt denne vidunderlige halvø i tre landskaber, det østlige langs søen, det, som forsonende strækker sig midt i landet, og det vestlige, det barske, det uendeligt friske, marsken . . .«
 »Fra de brede heder i Mellemslesvig og op mod den nørrejyske hede strækker sig midt gennem Sønderjylland fra syd til nord flader, Gesten med enkelte frie og brede bakkeøer med heder og sandjord«.

— Skønt så få digtere fødtes i Sønderjylland, er dog næppe nogen anden egn rigere besunget. Forfattere nordfra har kappedes om at kaste deres blomster ind over den gamle grænse, Kongeåen. Thor Lange, der i mange år levede i Rusland, sendte sin hilsen:

*»Jeg gemmer i mangel af blomsterflor
 et ensomt vissent strå;
 det strå har vokset på hellig jord
 tæt sønden for Skodborg å.*

— Han rejste også Magnusstenen og gjorde indskriften:

*»Magnus tvende rigers pryde, unde Gud din kongesjæl
 at se Nordens grænsepæl atter rykket frem mod syd.«*

Endelig dette landskabsbillede fra Jørgen Bukdahls bog:

»Langs en gammel grænse«:

»Kongeåen . . . bag den afbrudte bro går den tyske skildvagt frem og tilbage; på den anden side er man ved at køre hø ind . . .; de hvide skyers drift over himlen trækker skygger over de grønne felter og over det rindende vandspejl. Bag os er Skibelundkrattets grønne mur og længst ude mølterne i Askov. Det er højsommer, stilhed, fred og idyl, hvis

man ikke vidste andet. Livet skulde jo leves trods krig og ufred . . . De lyse nætter rejser deres høje telt over Kongeå-dalen, der nu skumrede ind i en dis af tåger . . . Møllen var standset og stod som en mørk silhuet . . . Men under skumringen og de blege stjerner var Kongeåen som et levende, uroligt hjerte, der vedblev at banke af angst og af håb, mens de små byer langs grænsen længst var sovet ind«.

»Venner, ser på Danmarks kort, ser, så I det aldrig glemmer . . .

— det er indgangen til Chr. Richardts digt »Vort land«, hvor han i 80 strofer genskaber vort land, dets historie og natur. Ligesom senere Helge Rode kigger han på kortet, og finder, at landet

*». . . ligner lidt en skude,
Bornholm, der agter ude,
det er jollen, vi har med.*

*Kun vor formast er tilbage
af de tre fra gamle dage —
Skagen er dens vimpel-fest!
Sejlet buger sig mod vest.*

. . . Digtet er — i en poetisk telegramstil — en skildring af vesterlandet, et lyrisk sidestykke til Blichers: Vestlig Profil. I vor tid er rejsen gjort i modsat retning på cykle, — og beskrevet sagkyndigt og fint af forfatteren Chr. Heilskov i: »Fra Skagen til Skallingen«.

Et par citater af Blichers Vestlig Profil: — Om Bowbjerg fortæller han: »En stærk bastion! dette Bowbjerg. — Men muurbrækkeren derude er stærkere« . . . — hvorefter følger skildringen af hin juleaften, da »Engellands »Skytshelgen« (»St. George«) og dets »Forsvar« (»Defence«) begge strandede i nærheden af Bowbjerg«. — »Af sytten hundrede mennesker kom ikke fleer end atten matroser levende iland«.

— Nord for Limfjorden dvæler Blicher i Agger — hos »Thybonitternes molboer«, som dengang af andre Thyboer ansås

for »noget mindre end halvvilde«. »Ægteskab mellem disse og hine er sjældnere end mellem jøder og christne, og betragtes som mesalliance«. — Om Agger kirke fortæller Blicher: »I et efterår udhuledes, faldt, forsvandt to hundrede fod af kirkens gamle stærke brystværn mod havet.«

Til sidst nogle morsomme linjer om den store Vildmose: »Her er elastiske enge, end meer elastiske gunger, porøse moser, og tuer svampede som søsterkage, og overalt ingen vandmangel. — Det kan være muligt, at du . . . vil råbe og skrige: hvorfor ligger her en heel kvadratmiil til ingen verdens nytte? Hvorfor afleder man ikke vandet, opdyrker og befolker denne ørk med tre, fire tusinde mennesker? Kjere ven! Man kan godt høre på dig, du ingen jæger er. Når dit projekt blev udført, hvad blev der så af tredækkerne, af vildænderne, af vildgæssene, af rævene og urhønsene? Nej, lad du kun Vildmosen være . . . Du har sådan et fandens jav med at få hele jorden omrodet. Lad dem først gjøre godt ved den der er i arbejde. . . . Og lyses da hermed fred over Vildmosen og alle andre moser og heder i landet!« Den gode digter ville gøre store øjne, om han kunne se Vildmosen, som den nu ligger, under kultur, med gårde og huse, mejeri og købmandshandel ved den brede asfaltvej. Vild er mosen ikke mere, men skøn også i sin nye tilstand.

— — —

Nu da vi er kommet her nord på, kunne vi lade Harald Bergstedt føre os på en sommertur ud til Skagen med Skagens-ekspressen, hvor

*»Blege turister fra vindverne titter,
sluger med øjnene miler og klitter,
lyngland og svækær, drivende vand
— fut futterut — og sand.*

*Dér har vi Skagen. Klit og hotel.
Pakkerne ned, frakkerne ned!
. . . Ej hvilken trængsel på Skagensperronen.*

Kirkegavlen var nu kun nogle skridt fra havbrinken. I den øverste kant af denne fremstak gennem den hvide sand liigkister ...; tvende hud- og kødløse been dinglede ud over klinten, som til en ny vandring efter den lange hvile.

HANS POVLSSEN

*Dér står Bonatzi, dér kommer kongen.
Dér flyr hotellernes karle omkring
— fut futterut — på spring.*

Det var Holger Drachmann, der skabte det litterære Skagen, og som sammen med de kunstnere, som søgte dertil — og fik bolig der — gjorde Skagen til det første jyske badested. Nu er både vestkysten og alle andre danske kyster en lang perlerad af sommerbyer, hvor årlig tusinder henter helse og hvile. I digtet Gensyn hilser Drachmann havet:

*»Vær hilset igen! —
Du travende hest med din flagrende manke,
du vældige kedel, som storhamre banke,
du bølgende mark, som af bygerne mejes,
du vippende vægt, hvor fregatskibe vejes,
min kæreste syssel, fortroligste tanke,
vær hilset igen!«*

Anderledes bliver billedet, når Skagens berømte lyse nætter sætter ind:

*»På stranden skælver ej mindste blad;
her ruller søen sølvblank ud sit bad,
og solnedgangen lejrer sig derover.«*

I fiskeren Lars Kruse har Drachmann fundet og genskabt prototypen på den uforfærdede vesterhavssømand, som aldrig bringes ud af sin ro:

*»Hvem er det, som sætter på stranden ind,
hvor søerne bryde og bruse?
hvem er det, som kommer for strygende vind,
med saltvandet drivende ned over kind,
lammeskindshuen på sned over øjet,
oprejst ved roret, foroverbøjet,
mållende brændingens sluse?
Hvem er det, som sætter så støt og så kold
med båden — hej, hop! — over brændingens vold?
Det er Lars Kruse.«*

Siden har Harry Søiberg, dog uden stedfæstelse, givet magtfulde skildringer af vestjysk fisker- og bondeliv.

I de sidste 50 år har Vendsyssel fået en række indfødte forfattere, de fleste hjemstavnsprægede: A. C. Andersen, Knut Becker, Jens Thise, Hulda Lütken, P. Jensen Kjærgaard, Lars Ringsholt, Niels Anesen o. fl.

Ligesom Larsen Ledet (i sine erindringer) har Thomas Olesen Løkken i et digt fortalt de sunkne sognes saga:

*»I det dundrende hav, under bølgen dybt gemt,
som brøler for vandenes vogn,
der lå, i en tid som er smuldret og glemt,
det prægtige Furreby sogn.
Der strakte sig bakker og dale mod vest
med frugtbart og veldyrket land.
Og skoven stod højt i den syngende blæst,
helt ud til den yderste strand.«*

Havet spøger i alle vendelboers sind. Ikke mindre gør den store Vildmose det, der under månedlange sommerbrande fyldte omlandet med svidende røg. Herom fortæller Erling Kristensen i Vendsysselrejsen.

»Ilden var opstået langt inde i mosen, men mor sagde, at vinden bar lige mod vort hus, og i mørkningen kom der bud fra Toftegård, at far ikke ville komme hjem i nat: alt hvad der kunne skraves sammen af mandskab og køretøj var sat ind på at redde tørv ud af den brændende mose . . . Ildskæret fra mosebranden flakkede op og ned ad væggene ude og inde og gjorde det unødvendigt at tænde lys. Fra sengen, hvor jeg sad, kunne jeg se månen stige op, men så oplyst var himlen af den milebrede brand, at månen var bleg som klippet af gråt papir. Vinduessprossernes kors tegnede sig helt sorte på stuens kalkede indervæg . . .«

— — —

Man plejer — i spøg eller alvor — at sige, at digtning og anden kunst trives bedst i fattigdom. Det kan godt se ud, som om digtningen har haft særlig god grobund i hederne

og de fattige nordjyske egne. I hvert fald: jo længere man kommer nord, jo flere digtere har vort århundrede at opvise. Limfjorden, som af fremmede betragtes som en flod, der strømmer gennem sine egne bredninger, har stemt mangan digter til sang. Dybere end nogen anden har Johan Skjoldborg, som var født og opvokset i Skippergaden i Øsløs, ved de store vejler, fattet og elsket fjordens foranderlige væsen:

*»A howe godt mi bette ti we fåes å mues håend,
wor huws i læ we præjstens haww å tæt we fywestråend.
Å, fywren, åh-ja fywren ja! sin a wust op te mand
a oller hår en fywer sit som uwd for Øsløs land.*

*Dæ gjik i fywesih wi knæjt å wåjed låndt å læng,
Jens Skrædders Jenns å Søren's Nihls å oll de ajer drænng.
We fywren uwnt vi, å wi sow we sjøngen å we suws.
A howe godt mi bette ti, mi fåes å mues huws.«*

— Skjoldborg havde sejlet på havene, men alligevel kan han sige om Liv bredning: »A tøgges oller, a hår sit nøj wond så wild som de«. Heller ikke: »nøj wond så blank å blo«. En røst fra Himmerlands dale synger om Limfjordens *stille* vande en sommeraften:

*Se, himlen bag Hanherreds høje står strintet med luende uld!
Og solen — et halvlukket øje dvæler på fjordens guld.*

*Og natten går ned over Nibe — vel skønnest i Danmarks land —
Laut ligger en lyslig stribe i himlen bag Hanherreds rand.*

Ved Aggersund snævres fjorden ind og passerer det smalleste sted som et »vandrevand«, en strid strøm. Her gik Jakob Knudsen som dreng og fablede om strømmanden, der viste sig, når der skulle ske drukneulykke derude. Da han blev digter, kom strømmanden igen til ham, og i romanen Gjæring skabte han et billede af den islagte fjord, hvor en slæde i tågen kører vild og trods råb fra stranden og svar fra de kørende på isen, trods halmbål og salmesang derinde fra dog kører ud i strømmvågen — og alt bliver stille. — Ingen,

Mænd med skovle løb i geledder foran vognene og klappede ilden ned. Mange heste lod sig ikke drive ind i den forfærdelige hede. De, der var villige, fik hårene svedet af langt op ad benene.

som har »oplevet« dette kapitel, vil nogen sinde kunne få det ud af sit sind.

Siden har Richardt Gandrup ud fra barndoms minder fra akkurat samme sted ladet sin stærke og dystre roman Mørket foregå i egnen om Aggersborggård.

En tredje digter, Hans Kirk, har viet nogle kapitler af sin sidste bog, Skyggespil, skildringen af Aggersborggård og besøg i barneårene hos sin bedstemor, gårdens ejerinde.

Ja, det kan siges, at denne beskedne plet på Jyllands kort har givet inspiration til flere betydende digtere end ret mange andre steder. Nævnte bog af Hans Kirk har i øvrigt samlet sit stof omkring endnu to andre centrer: Harbør og Hadsund ved Mariager fjord, henholdsvis faderens og hans egen fødeby. — Hans første, i sin tid opsigtvækkende værk, Fiskerne, fortæller om en koloni af Harbørfiskere, der slår sig ned ved det mildere vand i Nibe brednings nordside, på øen Gjøl. — I denne bog høres om fiskerliv, men tillige om de vestjyske folks stærke religiøse krav til sig selv og andre — i modsætning til befolkningens her, som ikke syntes »at have nåden fornøden«:

»Der stod en lille flok yderst på broen og spejdede ud over fjorden i den lune sommeraften. Det var fiskerne vesterfra, som ventede på skibet med konerne og børnene. — Nu var det besluttet, at de ville slå sig ned her og blive alle dage. — De var højtidelige allesammen. — Lars Bundgård havde gjort sin pram rede, for at de kunne ro ud til skonnerten, så snart den kastede anker. Solen var endnu ikke gået ned. Fra engene stod en mild duft af hø. Snart hørtes motorsmældet, som fjernt gav genlyd i bakkerne mod sønden.

Kvinderne stod i forstavnen og stirrede mod det fremmede land . . . Hjemme var landet øde, havgusen gik ind over sandmarkerne, og blæsten sved kornet sort. Her lå gårdene mellem høje, grønne træer, og på agrene stod kornet gult og tæt . . . Her var ingen vestenvind, som rev i husene. Og nu ringede kirkeklokken solen ned. Det var et skønt varsel.«

— — I trilogien Harbør-Folk har forfatteren Erik Bertelsen givet os en både vægtig og fint detaljeret skildring af fiskernes liv på havet og på den forblæste kyst: om kamp og kristenliv, om drik og vildskab og løse sæder. Han er født der, mellem hav og fjord. — Også til *fjordens* pris digter han:

*»Blæsten går frisk over Limfjordens vande,
rusker dem op til vågen flugt,
jager dem mellem de favnende strande,
fylder med toner hver en bugt.
Og sømanden synger ved sit rat
på krydstogt fra Nordsø til Kattegat.*

Denne sang er med sin fygende melodi blevet Limfjordens sang fremfor andre; end ikke den fremragende lyriker, Thøger Larsen, der sin livstid boede i Lemvig ved fjorden — og hvis poetiske vingefang spændte over det nære i naturen og det fjerneste i tid og rum — havde fundet de helt jævne ord til en folkesang om fjorden. Folketonen traf han dog inderligt og med stor kunst i sine kendte sange til sommerens pris:

*»Danmark, nu blunder den lyse nat
bagved din seng, når du sover . . .«*

— Overraskende billeder lyser i hans digtning:

*»Danmark, du vågner med søer blå,
mætte som moderøjne.«*

*»Du danske sommer, jeg elsker dig,
skønt du så ofte har sveget mig;
du er i sindet jo lunefuld,
dog hjertet inderst er pure guld!
Mer, mer, mer
jeg dog dig elsker, hver gang du ler.«*

— Om sin barndom ved fjorden digter han:

*»Jeg løb mellem bakken og fjorden
om kap i en overmodig hast*

Byger som går og kommer —

*med skyernes skygger på jorden,
smådyr under foden som bobler brast.*

*Jeg lytted i aftensvale,
når hele naturen andægtig holdt mund.
Kun fjernt i krogede dale
vuffed en underjordisk hund.»*

En skønnere idyl end denne by ved fjorden, hængende på den stejle bakke — med det brølende hav og den voldsomme Nissum bredning nær — kan vel ingen digter have til hjemstavn. En gemytlig nabo-misundelse lader sig skimte bag holstebroernes skelnen mellem de to byer: Holsteby og Lemhvol! — Egnen her er skueplads også for Anders Thuborgs humørfyldte romaner.

Nu, flere fjordbyer hænger jo på lignende vis på brinker-

det er den danske sommer.

ne ud til vandet. Thisted — også den har bredningens og havets friskhed over sig. — Her fostredes en af vore største digtere, J. P. Jacobsen — uden at det dog blev det karske, der kom til at præge hans værk. Men skønt han var syg og en filosof og drømmer, er hans sprog stærkt i sin ynde, mejslet, prosa som poesi. —

Sine barneår i Thisted genoplever J. P. Jacobsen i romanen Niels Lyhne:

»... Den smalle smøge mellem udhusene, som var så vanskelig at passere, kaldtes Bab el Mandeb eller dødens port, på stalddøren stod skrevet med kridt, at her var England, og på ladeporten stod der: Frankrig. Havelågen var Rio de Janeiro, men smedens hus, det var Brasilien ...«

»Nede ved fjorden havde de leget; muslingeskaller sendtes ud som skibe, og når de standsedes af en tangbusk eller lan-

dede på en sandbanke, var det Columbus i Sargassohavet eller Amerikas opdagelse . . .«

Jacobsen har i sine bøger talrige skildringer af natur, men sjældent henført til nogen lokalitet, og altid som illustration, en lysvirkning over menneskeskikkelser eller deres tanker. Således billeder fra Tjele i Marie Grubbe — eller indledningen til novellen Mogens, der — rimeligvis oplevet i hjemmets have — blev som et program for en ny naturskildring i vor moderne litteratur:

»Sommer var det; midt på dagen; i et hjørne af hegnet . . . Det var trykkende hedt, luften flimrede af varme, og så var der så stille; bladene hang og sov på træerne, der var ikke andet, der rørte sig, end mariehønsene derhenne på nældeerne . . . Pludselig kom der en lille rund mørk plet på det lysegrå muld, én til, tre, fire, mange, flere endnu, hele tuen var ganske mørkegrå. Luften var lutter lange, mørke streger, bladene nikkede og svajede, og der kom en susen, der gik over til en syden: det øste vande ned.« — »Alting glimtede, gnistrede, spruttede. Blade, grene, stammer, alting glinsede af væde; hver lille dråbe, der faldt på jord, på græs, på stenten, på hvad som helst, splintredes og stænkedes bort i tusind fine perler . . .«

Den senere Thybo-digter, Bertel Budtz Müller skriver: »I skolen hørte vi intet om J. P. Jacobsen — forøvrigt heller ikke om de to andre store Thyboer Malte Brun og Kold«. Nu er der i Thisted rejst mindesmærker, mindetavle i barndomshjemmets mur og mindestuer i museet.

Til Struer kom i sin ungdom Johannes Buchholtz — og blev der, blev jyde og kom til at elske denne barske egn. Dog blev hans værker mere almentdanske, med fynsk ynde eller præget af provinsby.

— Hvad nu med Limfjordens storby, Ålborg. — Vel kan man ikke uden videre vente, at en stenhob, en vrimlende mennesketue, kan yde et så stort kontingent til kunsten som nogle huse ved et sund eller en øde hede. Det er snarere så-

ledes, at de talenter, der har deres erindringer fra det enkle, det ringe, ja, det heltud ørkenagtige, i almindelighed fører en rigere last med fra barndommen og hjemmet end de, der voksede op i den brogede mangfoldighed.

Regelen bekræftes dog af udmærkede undtagelser.

En af de betydeligste kendere af jysk digtning, Kritikeren K. K. Nicolaisen skrev — hvad der, skønt sandt, kan lyde mærkeligt — at den første betydelige digter, der har levendegjort Ålborg i litteraturen, er Jacob Paludan. Så længe skulle det altså være, inden denne gamle by fandt sin skildrer — og det tilmed en, der kom udefra.

Siden har en række helt unge forfattere givet bidrag til billedet af byen. Også Thit Jensen opruller i sin roman Stygge Krumpen med sprælsk fantasi scener fra gamle dage her. Og Erling Kristensen havde fra sin bopæl i Hr. Oves Gyde i nogle år lejlighed til at gøre studier i vrangen af den pæne by — i Drejers Hotel.

Før Ålborg forlades, citerer vi en strofe af Harald Bergstedts digt om den morsomme gamle pontonbro:

*Jeg ved en bro, hvor der står en mand
ved sin vagtkahyt og sælger billetter
såvel i myldret i sol og brand
som i lygteskæret i regnstormnætter!
Og er du en nok så fin person . . .
Fem øre, min ven! — før du går over bro'n.*

Men landet syd for fjorden toner højlydt i digtningen: *Himmerland!* Skabt litterært af een mand: Johannes V. Jensen. Den, der kender Vest-Himmerland af i dag, ved, at den hele egn er gennemkrydset af levende hegn, i løbet af 50 år et forvandlet stykke Danmark. Men før — ja, Johs. V. har i Himmerlands beskrivelse og Gråbølle tegnet sin barndoms fattige land, og stadig er det *blæsten*, der huserer i minderne:

»Jeg har aldrig været på nogen plads i verden hvor det

blæser værre, mere vedholdende og til alle tider på året, end her . . . Men ved jævndøgnstid eller om vinteren kan blæsten stige til en storm som næsten river vandet ud af pytter og damme . . .

Sidste gang jeg var hjemme skulle jeg på cykle nå toget på en station med det træffende navn Vindblæs . . . Det var højt solskin og så ganske stille ud, for landet har jo ingenting man kan se blæsten på — uden vejrmøllerne, der med miles mellemrum hvirvler løbsk med armene ad hinanden — men hvor det blæste, en ganske rolig, stiv blæst fra klar himmel uden kast eller pauser, den stod der fra nordøst time efter time og holdt ud, strid som en stolpe, en kær modstand at presse sig frem imod. Den blæste mig langt ned i halsen, den greb fat i mig, den gjorde sig som en mur. . . . Jeg har ikke svedt værre som infanterist, jeg var ikke hedere i troperne efter at have cyklet en halv snes mil på Singaporehalvøen i teglovnsvarme.«

Denne geniale prosaist er tillige en af de største lyrikere, der har levet på dansk jord. Læs nogle vers af Den jyske blæst:

*»Hør vinden sukke, hør vinden tude,
med munden lagt til min kammerdør.
En gammel ve går igen derude
og kalder ensom og mørk som før.*

*Den jyske blæst, og de jyske sletter,
mil lagt til mile af åben muld . . .
. . . De lave længer på udmark trykker,
med gluggen pint under stråtagsbrynet,
som efter spark af en storm i synet;
og haven hælder fra vest på krykker.*

*Hvor Limfjordsstriben bag heden blåner,
og kæmpehøjen som varde står,
og fjernt en lysstav fra skyen skråner,
som gik i himlen en mand med får;
hvor vinden strider og nattegysset*

JYLLAND I DANSK DIGTNING

*har ve i mælet af våde mile
og går med frosten i favn til hvile
i lyng og lavland — der så jeg lyset.»*

Fra dette storm-ødte Himmerland udgik hans kæmpeværk. Herfra favnede han verden, og da han vurderende så sig tilbage, kunne han selv udbryde: Hele mit liv er en Himmerlands beskrivelse!

— — Søsteren Thit Jensen har i bindstærke romaner givet skildringer fra hele Nordjylland i renæssancetiden. Smukke billeder fra Vesthimmerland findes i hendes roman *Af blod er du kommet*, i Jørgen Lykke o. fl. — Også meget af *hendes* digtning blev en Himmerlands beskrivelse.

— — —
Ved Mariager fjord, der i en fjern fortid forlænget som en havarm gennem Skalsådalen afskar Himmerlands ø, har digteren Nis Petersen en tid søgt ro fra sin omflakkende færd gennem Europas riger. Og i Nattens pibere finder vi hans forelskede vers til Hohøj og til »Verdens vidunderligste by« Mariager.

*»Således, Mariager, som en elsker,
der jog mod andre læber, andre favne ...*

*Og som en dag med hjertet slidt i laser,
vendt hjem, la' ho'det i den elsktes skød.
Således føler jeg, at jeg vil komme,
og du vil gribe om mit trätte hoved,
og du vil smile bort, hvad jeg forbrød.»*

Vi er atter i Randers. Seks århundreder efter Niels Ebbensensens tid udgik megen betydelig digtning herfra. Her voksede det sidste århundredes største romanforfatter, Henrik Pontoppidan, op. Mange steder i hans digtning lyser det hjemlige igennem, oftest dog uden stednavns nævnelse. Romanen *Lykke-Per* begynder således:

»I en af de østjyske småkøbstæder, der ligger gemt mellem

Jeg stod næsten stille, med panden stemmet imod den satans blæst, der buldrede mig om ørene og trykkede mig uforskammet på kroppen med store rodende labber. — Jeg kom til Vindblæst . . . , men omtrent sprængt, med øjnene ud af hovedet.

Og du er hjemme på Jyllands steppe
med lavlandssige, af vind bevæget,
og fjernt en mølle på himlen præget,
og suk i siv og i lyngens tæppe.

grønne banker i bunden af en tilgroet fjord, levede der i årene før og efter vor sidste krig (1864) en præst ved navn Johannes Sidenius . . .«

Dette første kapitel er en lige strålende beskrivelse af hjemmets særpræg og den daværende lillebys snævre gader og snævre væsen — og med Peter Andreas som det viltre skud på den ærværdige præstestamme Sidenius (for ikke at sige Pontoppidan). — Efter at have bekriget alt, faderens myndighed, hjemmets religiøse ritus og byens politi rejser han til København for at studere ved det polytekniske institut. Man ser hans henfart, det »syndens barn«.

»En smuk høstaften, da den ugentlige passagerbåd langsomt dampede ud gennem fjordens endnu lige tilgroede krumninger på vej til København, stod Peter Andreas henne i agterstavnen med en taske over skulderen og så tilbage mod byen, der tegnede sig bestandig mørkere mod den gulrøde aftenhimmel . . . som han nu stod der . . . og så byens tagvrimmel og kirkens tunge murstenstårn svinde bort mod den lysende himmelrand, greb benauelsen ham, og der rørte sig en følelse af taknemlighed i hans bryst . . . han ønskede næsten, at han kunne vende om og tage afsked endnu engang. Om det så var den fjerne lyd af kirkens aftenklokke, der bares ud til ham over engene som hjemmets sidste hilsen og advarsel, så vakte den nu kun hans forsonlige følelser.« I samme roman forekommer det med rette berømte kapitel, hvor Lykke-Per — 8 år efter — rejser med sin mors lig tilbage: »I daglysningen gik Per fra borde ved det første landingssted i fjordens munding. Fra toppen af en banke . . . blev han ved med at stirre efter den bortglidende sarkofag derinde over de blomstervrimlende enge«.

Også i den senere bog De dødes rige er Henrik Pontoppidan på hjemlig grund:

»Det gamle jyske herresæde (vel Gl. Estrup) lå bag en tilgroet vig af fjorden og spejlede sine røde mure og sit kullede tegtag i en sump, der var resterne af en borggrav. I mange

år havde vind og væde spillet herre på slottet sammen med et talrigt tjenerskab af rotter og mus«.

Mangt fortællendes i hans erindringsbog om hjemegnen. — Han var som de allerfleste digtere »hjemstavnsforfatter« — skønt han gennem sit store livsværk har skildret mange egne i ind- og udland, og mennesker i *alle* lag af vort samfund, fra rønnernes jordløse folk til rigets førende personligheder i åndsliv og politik.

— Blandt de få danske kvinder, der har vundet europæisk berømmelse, er Karin Michaëlis, født i et fattigt hjem i Randers 1872. I Pigen med glasskårene har hun fortalt — i et gribende barnesprog — om alt i de små gader og gårde:

»Bedstemors gård begyndte helt forneden. Når man kom til den, pustede man ud og sagde gudskelov og var frelst.«

»Når man kom ind i bedstemors gård, mødte man først de to huse med det flove navn. Det ene var bedstemors, og det andet skolelærer Dynesens. Efter de små huse kom vognporten. Den ragede ud i gården, og ved siden af den var tørvehuset og hønsehuset, og ovenpå madam Ørvig og hendes dreng, der var lidt tumpet . . . Inde hos tørvenerne var mørkt som i lukkede øjne, og det var synd. Tørvenerne var nok ikke sådan levende, men derfor kunne de da gerne have et lille vindue, så de ikke lå og kedede sig i bælgmørket, lige til bedstemor hentede dem ind i kakkellovnen. Kakkellovnen var helvede for de onde tørv. Men hvordan kunne bedstemor vide, at de ikke vendte sig omkring som røveren på korset og fik lov at rende bagefter Kristus ind i Vorherre Himmeriges rige?«

— — —

Endnu en forfatter har bidraget med litteratur om denne egn. Når den lærde dr. Frederik Poulsen hvilede ud fra sine studier og udgravninger i Grækenland og Orienten, fortalte han humørfyldte historier om bønder, herremænd og andre godtfolk, han havde omgåedes eller hørt om i barndoms-egnen.

Djursland har haft sin egen nutidsdigter, den meget særprægede, ensomme Knud Poulsen, der levede sine sidste år i Gjerrild. Han har fortalt om dets rigt afvekslende skønhed: »Inden for de ca. 830 km², som halvøen Djursland omfatter, findes alle former og formationer af dansk landskab. Her er frugtbare sletter . . . hvor sommerbrisen kæmmer de rige kornafgrøder, her er brede, frodige engdrag, hvor det sort- og hvidbrøgede kvæg puster mæt i det knæhøje græs, men her er også mange strøg med flyvesand og langeligt svungne lyngbakker, hvor fårene med korte rif-raf slider det fattige foder af og nervøse synker ned i bagbenene, når man overrasker dem i deres ensomhed mellem de stille, solvedne bakker. — Svale, lysgrønne løvskove, hvor man overrisles af bogfinketriller og vandrer frem ad sortmuldede, solplettede skovstier som over et tæppe af dådyrskind, veksellende med brede blokke af dystre, dunkle granplantager, tætsluttende falankser af granspyd ved granspyd i endeløse snorlige rækker; tyste og tænksomme står disse brigader af træer, og man selv går så lydløst ad de mossede, nålestrøede stier, mens fjerne skovduer understreger stilheden ved deres dybe, mandige og ømt fortrolige kurren.«

— — —

Herfra vestpå! — Til Fjends og Salling!

Flertallet af vore digtere er karrige med at *beskrive* landet. Ved antydninger, ved *tone* lader de landskabet blive til sammen med handlingen i bogen. Et uddrag til brug her er ofte umuligt. Af de to digtere, der suverænt hersker i Skive-egnen, hører Marie Bregendahl til de sparsomt beskrivende, hvorimod Jeppe Aakjær har mangfoldige landskabsbilleder; han sætter sig til stafeliet for at male. — Et af hans malerier er Karup å, vel det bredeste i dansk lyrisk digtning, et billede, som gjorde denne å til *åen* i vor litteratur:

»Nu bleges himlen, for sol er nede,
og alt har kvæget ædt bugen trind;
der lugtes pors fra den nære hede,

JYLLAND I DANSK DIGTNING

*og høduft driver for dugtung vind.
Glad hyrdedrengen på vajsen synger,
mens aftengjøgen en skræppe tynger
og vibeflokken sin kile slynger
med hæse skrig over Karup å.*

*— Du klare strøm med de svale bølger,
der duger heden så bredt et bord,
mit blik ærbødig din krumning følger,
til hvor du dykker i dyben fjord.
Til dine bredder min slægt var bundet.
ved dine bølger jeg liv har fundet,
du er som tråd i mit livsvæv tvundet,
du tungt henskridende Karup å.»*

Med sine digte, især Rugens sange, intonerede Aakjær den ny folkesang i Danmark. Et kor af sangere stod frem efter ham og digtede for folket. Den grundtvigske folkesang fik et tillæg nu. De nye blev sunget lige fra asfalten til den yderste klit: »Der dukker af disen min fædrene jord«. »Jeg er født på Jyllands sletter«. »Jeg er havren«, »Der går en å i min faders eng«, »Jeg lægger mig i læet her ved storrugens rod«. — et utal kan nævnes — næsten alle *malende* det land, han elskede. Heden var ham dog kærest:

*»Du kjære brune hede, du var vor barndoms æventyr,
der havde hjejlen rede, der sprang så muntre dyr,
der hørtes hyrdens aftensang til milefjerne klokkers klang,
mens hederugens vipper så tungt mod høsten hang.»*

I 1853 besøgte en meget berejst fynbo *Silkeborg*. Det var H. C. Andersen. Han var gæst på den nyoprettede papirfabrik, »der ved fabrikskjulets enstonende musik, ligesom fremtryllede Danmarks yngste by«. — Andersen elskede at rejse — kendte næsten hele Europa fra Skotland til Sortehavet — og sagn og eventyr fandt han overalt. Også her. Han står på Himmelbjerget, dengang »Danmarks højeste punkt«,

Han går til knagen, så jernet synger, det friske arbejde hans blod forynger, kun halvt til vægten en byrde tynger i høslættiden ved Karup å.

»der i bløde bølgeformer, med lyng og gyvelbuske strækker sig ned mod en stor sø, Juulsøen, der gjenneumløbes af Gudenåen, som herfra, milelangt, mellem skov og hede binder sø til sø ned mod Silkeborg . . . Vi see odden, hvor sagnet melder, at Laven slot stod. Overtroen øjner endnu guld, og kobberkedler skinne gennem vandet«. — Fra en anden højde »er et skue, beslægtet med det, man har i egnen om de skotske søer Kathrine og Lomond . . . Hvilken stilhed! i minutter fornemmes ingen lyd her, det er, som om man var betaget hørelsen, og dog er den skarp, så at den fornemmer myggenes vingeslag . . . Fra åsen komme vi ned gennem skov og over sandgrund . . . ind i moser, hvor kulsorte storke bygge deres reder i træerne . . . — Her er strækninger som skårne ud af det besungne Schwarzwald«.

Hun drejer riven, så græsset stenter, og alle frøer gjør testamenter, og rædselsslagne fra høje skrænter med plask sig styrter i Karup å.

Nogle år senere rejste digteren fra Randers til Viborg og digtede undervejs den smukke hymne til »Hovedlandet«: »Jylland mellem tvende have«. — Om Silkeborg siger han, at den vokser og vokser: »To gader(!), og to etages huse findes her; gjæstgiverier og bryggerier ere komne og selve mødehandlerindernes boutiker mangle ikke. 300 mennesker fortjene deres brød her«. »Våningshuset (ved papirfabrikken) er som en af de smukke villaer ved Blankeneese, indrettet med engelsk hyggelighed«.

»Med dampskib er en prøvofart gjort fra Randers herop:

*Det var som om Fultons båd vi såe,
da dampprammen kom op ad Gudenå,
mod strøm og mod vind en solskins dag,
stolt vajende med sit danske flag.«*

»Men snart vil over den stille hede, jernbanetoget, som en dampende drage bruse af sted, og tusinder skulle komme og se denne egns herligheder, og digtere skulle her henlægge sceneriet for deres digtninger«.

Andersens spådom om digterne her er endnu knapt blevet opfyldt — dog: Jørgen Nielsen, den tungsindige, fødtes i egnen syd for, hvor også hans romaner foregår — men med alle sine *skoler* blev byen alligevel et åndens center i Jyllands midte.

Og på bakken ved Hørbylunde vest for skovene blev rejst et mindekors over en digter, det simpleste kors i Danmark, men hver sommerens dag på ny pyntet med friske blomster af de vejfarende: stedet, hvor Kaj Munk faldt for tyskernes kugler — denne muntre og flammende digter, denne lyse »anemone«, der omplantedes fra Lollands jord og *lyste* over vestjylland, det »mægtige land«, der — som han sagde — var så stort, at »selv om jeg går op på den højeste klit i mit sogn, kan jeg ikke engang se over til min nabopræst, som er domprovsten i Edinburgh«. Kaj Munk, den drengede journalist, det fattige sogns elskede præst, uforfærdet stridsmand, dramatiker, var også børnenes digter. I et digt, »Danmark«, gentager han Chr. Richardts forsøg på at skildre landet — *historisk* — for børnene:

»Jylland han er gårdens mand,
Sjælland er hans rappe kone!
Lolland, Fyn og Langeland
under solens lysekroner
pjasker rundt med klap og kys,
og Bornholm går rent til søs.
Sikke vilde unger!«

Harald Kidde er en af de digtere, som *maler*. I romanen *Helten* er det vor lille ørkenø Anholt, som i en lang og mærkeligt fængslende fortælling om stille eksistenser flettes ind og bliver ét med menneskenes liv. I Aage og Else er miljøet

provinsbyens liv. Digterens fødeby, Vejle, danner det landskabelige islæt i fortællingens psykologiske vævning:

»Der var så mange ture at gå — ad stierne ud langs fjorden, hvor store, gule sivskove stod og hviskede om hav-farter og eventyr til søs, eller ad landevejene, der nede fra byen i langsomme snoninger bar op over bankerne og løb hen langs højdeskovenes bryn og videre ud over de flade marker. Heroppe var så frit til alle sider, så ensomt og friskt . . . De kunne se ned over markerne, skovene og hegnene til byen dybest nede ved fjorden, med de røde tage og det ranke kirkespir. Og ovre bag byen stod atter banker, hvor andre poppellandeveje krøb over nøgne marker, som kålorme, forbi hvide gårde og ind i smålunde. Bagest stod høje skovtinder mod himlen. Men bag ved byen lå der flade enge mellem tvende blånende højderækker og glimtende med en å«.

Til slut nogle spredte ting fra de digterisk sparsomt befolkede midt- og sydjydske egne, hvor forfattere som Sigurd Elkjær, Peter Vejrup, Salomon Frifelt, A. Gejlager og Kristian Jensen o. fl. har hentet stof til digtning og folkløse. — Om kågtrafikken på Gudenå (af C. A. Thyregod):

»Så blev Mads da »lejemand«, hvilket vil sige, at han lod sig leje til at trække kåge op ad strømmen. Disse trækkes nemlig de fire næste mil ovenfor Randers af mænd; længere oppe bliver de trukne af heste, når de skulle til Ans eller Silkeborg. Dette sted kom kågene dog sjældent til, thi da var der ingen handelsplads . . . — et strengt og ødelæggende arbejde. Med trækkeselen over skulder og bryst må en eller to mand slæbe den ti eller tolv commercelæster drægtige og stundom hårdt lastede skude op mod strømmen. Som oftest må han støtte sig til en tyk stav, der har en jerntveje på enden, for ikke at synke ned i den bløde engbund . . . stundom må han igjennem iskoldt vand til midt på livet . . . — En rigsort for at slæbe en pram fire mil op i landet for derpå

at gå de fire mil tilbage . . . det var en fortjeneste, der ikke skulle gjøre nogen rig«.

Under tømbrud. (Af Peter Alsted Gudenå-viser):

*Vandet siver i alle furer,
det risler i grøfterne fjernt og nær,
af hundred nyfødte tømbruds-kilder
sætter det vand i eng og kjær.*

*Åen følger sit urtids-leje,
ustandselig vælter strømmen af sted,
mens vandet inde blandt engens tuer
hviler i spejlblank, sorgløs fred.*

*— Hvilke magter har villet skærme
usynligt den undervands-blinde bred,
så, trods de svulmende tømbruds-vande,
engfladen hviler i spejlblank fred?*

*— Hvilken vilje har magt at skærme
usynligt et værnløst menneskesind,
så blot en vårmild og solblank dønning
når fra den stride strøm derind?«*

Olaf Hansens fine digt om *Ribe* — hvor »Det hvisker alle steder med sus af fortids færd«.

*»Men murens roser nynner
Ambrosiuses sang —
han så jo knoppens ynder
for allerførste gang.
En by med magt og ry og pragt
blev til en by af ringe rang —
men murens roser nynner . . .*

*Den er så skøn at skue,
den gamle bispegård.
Jeg synes fra en stue
en fanget sanger slår.*

JYLLAND I DANSK DIGTNING

*Med salmeklang din palmevang
end Brorsons himmeltone når. —*

*. . . og rundt på Ribe enge
står græsset sommertæt.
Hvor ser man langt! hvor sker der mangt!
Hvor sker der lidt på denne plet!
Men alle åens strenge,
de klinger skært og let.
Den stille by gav mindet ly —
måske har mindet ingen ret.
Men alle åens strenge,
de klinger skært og let.»*

Fra den gamle bispe-, adels- og kongeby *Viborg* høres Niels Jeppesen:

*»Hvor vejene samles
og tiderne mødes,
det ny og det gamles
urkræfter fødes,
hvor konge og kirke
med folket det jævne
drog sammen til virke
var Viborg vort stævne.*

*Blev mændene hårde
og kvinderne trætte
i hytter og gårde
på sandføget slette,
de lærte i striden
for brødet — at bede
og bie på tiden,
da Gud var tilrede.*

Til slut Vejle-digteren Anton Berntsen: I æ Herningtog.

*»Dæ sad nowwe mærkensfolk i æ tog
å bandet øwe, de skrej så sinde;
en kuen mæ en binndhues sad i en krog,
hun brugt æ finnger, di gik så linde.*

*En hæsthandler sad å skjældt ud o æ baan,
han fyldt æ kupe mæ tobaksrøg å klawwen;
de bette stump vej fræ Herning te Skjaan
kund en knagme omtrent lisså haste ha gawwen.*

*Æ kuen i æ hjønn såå ålder et uer,
hun passet så trolle hind pinnd å hind maske;
så spuur han: Hwo lont ska hun hen, bette muer?
hun so op å swâår: A ska te Nebraska!«*